

Dr. ANATOL MĂCRIȘ

GĂGĂUZII

EDITURA PACO

www.dacoromanica.ro

Dr. Anatol Măcriș
Membru al Asociației de Istorie Comparativă
a Instituțiilor și Dreptului

GĂGĂUZII

Editura PACO București
2008

Cuprinsul

1. Găgăuzii. Cuvânt înainte.....	5
2. Răspândirea găgăuzilor.....	6
3. Originea găgăuzilor.....	10
4. Scurtă istorie a găgăuzilor.....	12
5. Etnogeneza găgăuzilor.....	18
6. Carbonum – Cavarna.....	26
7. Apariția găgăuzilor în Basarabia.....	30
8. Limba găgăuză și numele de găgăuz.....	35
9. Limba cumană și limbile găgăuză turcă și română.....	41
10. Limba găgăuză și limba română.....	48
11. Comrat – orașul de reședință al găgăuzilor.....	54
12. Școli medii și licee în Comrat în sec. IX și începutul secolului XX.....	60
13. Găgăuzi și români.....	67
14. Cultura găgăuzilor până în anul 1940.....	71
15. Situația organizatorică și infrastructura localităților din Găgăuzia, conform unui recensământ din 1929.....	75
16. Personalitățile găgăuze în viața politică, culturală și economică a României(1918–1940).....	77
17. Reputația, decăderea și renașterea orașului Comrat – reședința Găgăuziei.....	80
18. Găgăuzii și Basarabia astăzi.....	84
19. Cultura Găgăuziei în prezent.....	90
20. Artele plastice în Găgăuzia.....	100
21. Universitatea din Comrat.....	101
22. Personalități găgăuze (din afara Basarabiei).....	103
23. Ce limbă ar trebui să învețe găgăuzii.....	106
24. Nivelul cultural și științific în Găgăuzia de astăzi.....	111

25. Savanți străini despre găgăuzi.....	115
26. Diaspora găgăuzilor din Basarabia.....	119
27. Găgăuzii în scrierile recente ale unor autori străini (din afara Republicii Moldova și C.S.I.).....	141

Anexe

1. Localitățile Găgăuziei.....	144
2. Găgăuzii din Moldova, în afara hotarelor Găgăuziei...	146
3. Studiul Olgai Necrasov „Structura antropologică a găgăuzilor“.....	149
4. Corespondența autorului cu unii oameni de știință gagauzologi.....	177
5. Studii de gagauzologie în România.....	188
- Bibliografia.....	196

1. Găgăuzii. Cuvânt înainte

Găgăuzii, trăind în majoritatea lor în Republica Moldova, sunt urmașii uzilor, aceștia făcând parte din marea familie a Oguzilor, trăitori în Altai și Asia Centrală.

Uzii au sosit în Europa, la începutul secolului XI, din Asia Centrală, trecând prin Nordul mărilor Caspică și Neagră, spre deosebire de turcii seldjukizi, sosiți pe la Sudul mării Caspice; uzii nu au suferit influența persană și arabă. Găgăuzii s-au stabilit și au format un stat în arealul Varna – Cavarna – Balcic, la începutul secolului XII.

Sunt creștini ortodocși, au o limbă turcică, apropiată de limba turcă, dar totuși o limbă aparte.

Despre etnogeneza lor sunt mai multe opinii, care se vor arăta în capitolele următoare. Mă aliniez părerii gaugauzologilor din Republica Moldova, aducând argumente în plus asupra provenienței găgăuzilor din uzi.

Valurile istoriei i-au adus pe găgăuzi, în secolele XVIII – XIX, în sudul Basarabiei.

Basarabia a devenit patria adoptivă a găgăuzilor. Deși spațiul etnogenezei găgăuzilor este arealul Varna – Cavarna – Mangalia, valurile istoriei au adus majoritatea populației găgăuze (peste 90%) în Basarabia, neexistând în altă parte a lumii o țară a găgăuzilor, așa cum au celelalte minorități naționale din Basarabia (ruși, ucrainieni, bulgari, armeni, evrei, polonezi, greci și alții).

În prezentul volum se evocă istoria, etnogeneza găgăuzilor, limba găgăuză, cultura și personalitățile din

trecutul găgăuzilor, precum și situația actuală a Găgăuziei, care se bucură de autonomie, în cadrul Republicii Moldova.

De asemenea se arată relațiile găgăuzilor cu românii din România și din Republica Moldova (moldoveni).

2. Răspândirea găgăuzilor

În Basarabia erau și sunt mai multe minorități naționale, dar una singură nu avea și nici nu are în altă parte a lumii o țară a sa. Aceasta este minoritatea găgăuză, existentă în cca 40 de localități din sudul Basarabiei. Găgăuzii din Basarabia sunt în număr de 205.000 ceea ce reprezintă 90% din totalitatea poporului găgăuz. Din 205.000 de găgăuzi din Basarabia, astăzi, 175.000 sunt în Republica Moldova (anexele 1 și 2).

Diferența de 30.000 sunt în sudul Basarabiei și în Ucraina. În sudul Basarabiei sunt în comunele Dimitrovka, Aleesandrovka, Curci, Bulboaca, Traianul Vechi, Enichioi, Caracurt, Crasnoe, Cubei, Serpnevoe, Berezina, Fântâna Zânelor, Tașbunar.

În Ucraina, dincolo de Nistru sunt la Nicolaevsk, Donețk, Lugansk, Dnepropetrovsk și în Crimeea.

În Rusia sunt în Cabardinia, Ballcaria, Osetia de Nord și în Siberia (Tiumen), în total cca 10.000.

În România, cca 2.500 în comunele Ion Corvin, Deleni, Petreni, Șipote, Vama Veche, toate în sudul Dobrogei. Între cele două războaie mondiale erau sate de găgăuzi și în nordul Dobrogei, de exemplu în comuna Cataloi conviețuiau români, găgăuzi și italieni (Lascarov Moldoveanu) și în comuna Beidaud (Stoica Lascu – Călători străini despre turco-tătarii din Dobrogea, în Originea tătarilor, editura Kriterion, București, 1977, pag. 213).

De altfel, între anii 1918-1940, aproape întregul popor găgăuz era în cadrul statului România. Aceasta a fost o perioadă fastă pentru găgăuzi, din rândul cărora s-au ridicat numeroase personalități în viața politică, socială, culturală a țării. În prezent, are loc o nouă perioadă fastă pentru găgăuzi, care se bucură de autonomie în cadrul Republicii Moldova. Are loc o renaștere a poporului găgăuz. Cu un număr important de personalități în toate domeniile, care luptă pentru derusificarea găgăuzilor și introducerea limbii naționale, găgăuza.

În Bulgaria trăiesc cca 10.000 de găgăuzi, în zona Balcic-Cavarna-Bazargic, adică în zona de formare a poporului găgăuz în sec. XII-XV.

În Grecia cca 7.000 de găgăuzi (surguci) în orașul Orestiada, la granița cu Turcia și în satele Lepti, Inoi, Turio, Amovnu, Keramos, Figario, Klasis, Soginis, Anoinosia. Tot în Grecia (Urumi) în districtul Serez, în satele Neazihni, Dafnuzi, Nrisohorava și în districtul Komotini în satele Amfra, Neagalești ș.a.

Urum în limba găgăuză, înseamnă greci. Urum, de fapt Rum sau Romei (de la Roman) era populația latinofonă a Imperiului Roman de Răsărit, care din secolul al VII-lea s-a numit Imperiul Bizantin, în care limba oficială nu mai era limba latină, ci limba greacă. În partea de nord-vest a peninsulei Balcanice se vorbea în continuare, până la venirea slavilor, limba latină.

Urum-rum are aceeași formă lexicală, în limba turcă, ca și iflak sau uilaghi pentru vlahi, adică pentru românii evului mediu timpuriu și mijlociu (capătă vocala u sau i înaintea denumirii proprii ale unor populații (urum = rum, iflak = blak = vlah).

De fapt, urumii de pe litoralul Mării Negre, din Uzi-Eyalat, sunt găgăuzii care cunosc și vorbesc, pe lângă

găgăuză și limba greacă. Menționăm că în Principatul Caverna, limba bisericii era limba greacă.

Mutați în Basarabia, unii găgăuzi cunoscători ai limbii grecești și-au păstrat porecla de Urumi. Astfel, în comuna Kopceak există un cartier al comunei care se numește Urum maalesi, locuit de urumi și hasâl găgăuzii din cartierul Caverna al Vulcăneștiului, Congaz ș.a. sunt de asemenea cu influență grecească în limbă și cultură.

Unii găgăuzi din Basarabia au nume grecești (Mavrodi, Kasiadi, Panaitaki, Papadopol, Macri, Stamati etc.). Ei sunt urumi sau greci găgăuziți.

Sub otomani, găgăuzii ortodocși, s-au apropiat de greci. Găgăuzii aparțineau direct de patriarhia din Constantinopol și nu de Târnovo.

Din această cauză, peste ani, în 1877, când bulgarii și-au câștigat independența iar grecii au plecat în masă în Grecia și o parte din găgăuzi, în special cei din orașul Varna, au plecat în Grecia, așezându-se pe râul Styrmon, în Tracia.

În Macedonia, cca 4000, în districtul Sursk, în satele Zeleahovo, Doina Nuska, Poma, Zahna, Oreahovo, Stary Sar, Gorna Nusca, Posilovo și Edirne (St. Curoglo, Greția gagauzlari, Gagauz Sesi, Ceadâr Lunga, Rep. Moldova, 15-16 noiembrie 2001).

În Turcia, în jurul orașului Adrianopol, sunt câteva localități populate de surguci.

Împrăștierea masivă a găgăuzilor din zona Varna-Caverna a început odată cu războaiele ruso-turcești din secolele XVIII și XIX. În anul 1770 apar primii emigranți găgăuzi la Lăpușna, apoi la Huși, pe valea Elanului, în comunele Raiu, Popeni, Jigălia, Peicani.

În războiul din 1806-1812, rușii i-au dislocat pe bulgari și găgăuzi din zona operațiilor militare, aducându-i în Muntenia (în județul Călărași) și în Moldova (Galați, Huși,

Reni), sătenii români fiind obligați să-i ajute cu adăpost și hrană.

În această perioadă Bugeacul, golit de tătari, care au fost trimiși de ruși în Crimeia și pe Don, era foarte slab populat și în imposibilitate de a-i ajuta pe transdunăreni, de aceea aceștia au fost așezați în Muntenia și Moldova.

Majoritatea acestor găgăuzi s-au mutat, după 1812, în Bugeac, o altă parte, mai puțin numeroasă, a rămas în România și, parțial, a fost asimilată de localnici.

După 1812, au imigrat din sudul Dunării, în câteva valuri succesive, între anii 1829 și 1850, numeroși găgăuzi care s-au stabilit în Bugeac, pe locurile actuale.

În anul 1900 surplusul de populație – nemți, bulgari și găgăuzi – din Basarabia a fost mutat de Imperiul Rus în Caucaz, Extremul Orient și Statele Unite ale Americii, în Arizona și Dakota (P. Draganov, Sankt Peterburgskie Vedomosti, 10 iunie 1900).

Astăzi, găgăuzii se mai găsesc în Kazahstan, în regiunea Semipalatinsk (Adaggaz, Jarma, Kokpetki, Urgiar, Ciaski, Aksuat), și în Uzbekistan, în comuna Maiscoe, lângă Tașkent. Toți aceștia au fost mutați din Basarabia de către Imperiul Rus în 1910, oferindu-li-se pământ arabil (Dron Ion, Gagauzchie gheograficeskie nazvania, Chișinău, Știința, 1992, pag. 185). Mai sunt găgăuzi deportați în Siberia și Kazahstanul de nord de către sovietici, în anii 1940-1949.

Un anumit număr de găgăuzi se găsesc în Brazilia, unde au emigrat împreună cu moldovenii, în timpul marii crize financiare din anii 1929-1930.

3. Originea găgăuzilor

Originea găgăuzilor este controversată în lumea științifică, dar ipoteza cea mai probabilă și susținută de toți oamenii de știință găgăuzi este proveniența lor din uzi. Originari din Asia Centrală, uzii s-au deplasat la nordul Mării Caspice, apoi s-au extins spre vest până la gurile Dunării, ocupând sudul Basarabiei. În anul 1065, sub presiunea cumanilor, uzii au trecut Dunărea în Imperiul Bizantin. În perioada luptelor a intervenit o epidemie de ciumă, care i-a obligat pe uzi să se declare învinși și s-au pus la dispoziția Imperiului Bizantin. Bizantinii le-au permis să se stabilească în Imperiu, o parte în Macedonia, dar majoritatea în arealul Varna-Cavarna. Uzii erau recunoscuți din punct de vedere al nobleții neamului și al numărului lor mare. Cronicile bizantine scriu că la trecerea Dunării erau 600.000. Chiar dacă exagerează, reiese că au fost impresionați de numărul uzilor.

Începând cu a doua jumătate a secolului XI, uzii au constituit în regiunea Varna-Cavarna, mici formațiuni autonome, iar la începutul secolului al XII-lea, un principat (Tanasoglu Dionis, Gagauz Istoriașî, Curs universitar, Comrat, 1994). În anul 1230, Assan al II-lea, țarul bulgarilor i-a anunțat pe prietenii săi, negustorii din Raguză, că în zona Cavarna s-a contituit un principat de origine turcomană și de religie ortodoxă, un „Principat Carvuna“, cu sediul în Balcic, ulterior Cavarna, în care uzii erau majoritari și conduceau noua formațiune statală în cadrul Imperiului Bizantin.

Majoritatea autorilor consideră că acești turcomani sunt oguzii (uzii) urmașii cărora sunt găgăuzii de astăzi.

În arealul Varna-Cavarna, s-au așezat, în 1263 și turcii seldjuci, contribuind, după părerea unor istorici, la etnogeneza găgăuzilor.

Primul om de știință care a scris despre etnogeneza, istoria și limba găgăuzilor a fost C. Irecek. În România au scris despre găgăuzi oamenii de știință Nicolae Iorga, Ion Nistor, Gheorghe Brătianu, A. Decei. M.P. Guboglu, V. Drâmbă, Anatol Măcriș, Babușka M., C. Razachevici, A. Oișteanu. Preotul Mihail Ceachir a scris o istorie a găgăuzilor din Basarabia, editată la Chișinău, în anul 1934. Dintre publiciști, despre găgăuzi au scris: N. Rusali, ș. a.

În Bulgaria, au scris despre găgăuzi G. Balascev. A. Manov, P. Mutaftchiev, E. Boev, I. Gradeșliev, V. Marinov, E. Sacev, G. Zlatarski, Str. Dimitrov, G. Dimitrov, A. Ișirkov. Blagovest Neagulev, Miglena Ivanova ș.a.

În Polonia, la Cracovia, există un centru de studii asupra găgăuzilor cu cercetătorii T. Kowalski, W. Zajackowski.

În Anglia, P. Wittek, în Franța Sylvie Gangloff.

În Germania, problema găgăuzilor este studiată de Gerhardt Doerfer, Ernst Max Hoppe.

În Rusia, s-au ocupat de studierea istoriei, etnogenezei și limbii găgăuze V.A. Moșkov, N.A. Baskakov, P.A. Danilov, N.S. Derjavin, L.A. Pokrovskaja ș.a.

În Turcia se ocupă Inalcik Halil, Prof. F. Sumer, A.N. Curat.

În S.U.A. se ocupă Kemal Karpat de la Universitatea din Madison-Wisconsin.

În Republica Moldova se ocupă de găgăuzi, sub multiple aspecte, oamenii de știință de origine găgăuză Dionisie Tanasoglu – Universitatea Pedagogică Ion Creangă, Chișinău, S. Curoglu, M. Marunevici, M.N. Guboglu, G.

Gaidargi, precum și negăgăuzii I. Meșceriug, V. Zelenciuc, Ion Dron, ș.a.

Originea uzo-comană a găgăuzilor cu influențe selgiukide și osmane este practic unanim acceptată, în afara majorității oamenilor de știință bulgari, care mai încearcă încă să demonstreze proveniența din protobulgari a găgăuzilor, fie chiar originea bulgară (bulgari care și-au pierdut limba prin turcizare).

4. Scurtă istorie a găgăuzilor

Pecenegii, uzii, sau mai corect oguzii, și cumanii, care ocupau stepele dintre mările Aral și Caspică, în a doua jumătate a mileniului I e.n., erau vasalii regelui kazar. După anul 975, când regatul kazar a fost distrus de cneazul rus Sveatoslav, pecenegii, uzii și cumanii au migrat spre vest, ocupând nordul Mării Negre și țările române până la marea invazie a tătarilor. În anul 1065, uzii trec Dunărea, sunt înfrânți de imperiali, dar li se permite să se așeze în Macedonia, iar o altă parte în zona Varna-Cavarna. Pecenegii, la rândul lor, după înfrângerea de la Lebunion, sunt așezați în nordul Greciei, la Moglena. Uzii erau considerați cei mai însemnați dintre pecenegi din punct de vedere al nobleței neamului și al numărului lor.

O altă parte s-a stabilit în regiunea Nis, Botevgrad, Kiustendil și formează populația șopilor, vorbitori de limbă turcică (Bojidar Dimitrov, Gagauzite, koi sa te?, Poslanie, nr. 3, iulie 1992, pag. 12).

Începând cu a doua jumătate a sec. XI, pecenegii, uzii, cumanii trebuie să fi constituit mici formațiuni autonome pe teritoriul vechii Scythia Minor și în regiunea adiacentă până la Deltă (Gh, Brătianu, Marea Neagră, vol. I, pag. 328).

Autorii găgăuzi consideră că găgăuzii sunt urmași ai uzilor (oguzilor), cărora le aparține și scrierea din Orhon (Moșkov, Gagauzi Benderscogo uezda, 1900, pag. 24). Alți autori, începând cu C. Irecek consideră pe cumani drept întemeietorii statului Oguz.

Profesorul D. Tanasoglu de la Universitatea Pedagogică din Chișinău a dezvoltat o teorie nouă relativ la etnogeneza găgăuzilor. Conform acestei teorii, găgăuzii provin numai din oguzi (uzi) și anume din ramura hagoguză a acestora. Transformările fonetice: hagoguz → gagoguz → gagouz au finalizat în găgăuz. Hagoguz înseamnă „adevărații oguzi“, adică aceea dintre ei, care, la adoptarea islamului au rămas la vechea credință șamanistă, trecând apoi la creștinism. Hagoguzii au părăsit Asia Centrală și s-au așezat la nordul mărilor Caspică și Neagră, între Volga și Dunăre. Acești găgăuzi au format statul oguz din zona Cavarnei. Elementele pecenege și cumane sunt secundare în formarea etniei găgăuze. Această teorie a fost inițiată de N. Bascacov, M.N. Guboglu, susținută de H. Caroglî (prof. Univ. din Azerbaidjan), argumentată de prof. Dionis Tanasoglu, de Anatol Măcriș.

În secolul al XIII-lea, formațiunile autonome s-au constituit într-un stat de sine stătător – Statul Oguz – întemeiat sub egida Imperiului Bizantin.

În bula lui Asan II, țarul bulgarilor, dată în anul 1230, negustorilor din Ragusa, se menționează că în zona Cavarna-Balcic s-a așezat un popor turcoman, de religie creștin, care s-a organizat în „principatul Carvuna“, cu sediul la Balcic, ulterior la Cavarna. În anul 1261, sultanul selgiucid Izzedin Kaikauz (1238-1278), având mama grecoaică, detronat și alungat din Sultanatul de Iconium, are permisiunea Împăratului Mihail VIII Paleolog să-și întemeieze un stat în cadrul Imperiului, în Paristrion, adică în Dobrogea. Izzedin

Kaikauz s-a stabilit la Babadag și nu la Caverna, unde era statul uzilor.

Statul Oguz era independent de Țaratul Bugar și de Patriarhia Bulgară de la Târnovo, depinzând direct politic și ecleziastic, de Constantinople.

Trecerea în masă a găgăuzilor la creștinism a însemnat o serioasă traumă în conștiința colectivă otomană, din moment ce, în memoria limbii turce, denumirea acestei etnii este sinonimă cu trădarea credinței drepte (N. Rusali). În prezent, statul turc manifestă simpatie și acordă sprijin găgăuzilor.

La Caverna, capitala statului găgăuz era un exarh pus sub jurisdicția Patriarhiei din Constantinople (Mihail Ceachir).

Prima atestare istorică a găgăuzilor este cuprinsă în poemul național al oguzilor, scris în limba persană, Oguz-Name. Acest poem a fost publicat, parțial în anul 1600, de Sayd Lokman (Manuscrisul se găsește la Biblioteca Națională din Viena (nr. 1001, f. 109v-117v), însoțit de o traducere în limba latină de J.J. Lagus: „Sayd Locmani ex libro turcico qui Oguz-Name inscribitur excerpta“, Helsingfors (Helsinki), 1854.

Statul Oguz este condus de Balica, de origine uză sau cumană. Sub Balica statul avea capitala la Balcic. Titlul lui Balica era de „arhonte al Carvunei“. În această perioadă statul găgăuz ajunge la o dezvoltare importantă, având legături cu Imperiul Bizantin, cu Țarul Bulgar de la Târnovo, cu tătarii, cu venețienii, încheind cu aceștia un tratat de comerț (Mihail Ceachir).

Începând cu anul 1354, statul oguz (găgăuz) este condus de fratele lui Balica, de „despotul“ Dobrotici. Sub acesta, statul găgăuz ajunge la apogeu. Începând cu anul 1380 statul găgăuz este condus de Ivanhos, fiul lui Dobrotici. După anul 1417 statul găgăuz se destramă ca formațiune

statală, intrând în componența Imperiului Otoman. Populația însă nu a dispărut, ea a rămas pe vechiul teritoriu, vorbind limba găgăuză și având religie creștină. Și în cadrul Imperiului Otoman găgăuzii au avut o anumită autonomie grație înrudirii etnice cu turcii, având aceeași strămoși comuni – oguzii, aceeași limbă și aceeași istorie, până în secolele XII-XIII.

Găgăuzii, sub otomani, frecventează școlile și bisericile grecești, scriu în limba găgăuză cu litere grecești. Și astăzi sunt găgăuzi, la Varna, care vorbesc și limba greacă. Unii autori notează că găgăuzii foloseau litere valahe (Coeppen P., *Die Bulgaren in Bessarabien*, St. Petersburg, 1854). Din cercetările autorului, este vorba de alfabetul de tranziție din Țara Românească din perioada 1830-1860, cirilico-latin.

În anul 1659, călătorul turc Evila Celebi, în drum spre Iași, numea regiunea din nord-estul Bulgariei „Uzi-Eyalet“, adică „Țara Uzilor“. Din 8 sangiacuri ale Bulgariei (Silistra, Vidin, Târnovo, etc.) numai sangiacul autonom Uzi-Eyalet avea o denumire etnică. Limba vorbită în Uzi-Eyalet a fost înregistrată de Evila Celebi ca „limba citac“. Sub această denumire sunt cunoscuți și locuitorii unor sate găgăuzești din Basarabia, de exemplu , cei din Satâlâc Hagi (Alexadrovca sau Alexandreni) din județul Cetatea-Albă, în prezent, în Ucraina.

Dionis Tanasoglu consideră că episodul Izzedin-Kaykauz nu are o pondere cât de cât importantă în etnogeneza găgăuzilor. Și Gavril Gaidargi consideră că seldjukizii au locuit prea puțin în Uzi-Eyalet pentru a avea o importanță în formarea etniei găgăuze.

Prima înregistrare a numelui găgăuz datează din 1853, făcută de P. Coeppen (*Jahrbuch de Dobrutscha – deutschen*, St. Petersburg, 1854).

În privința citacilor, C. Ciohodaru (Alexandru cel Bun, Editura Cartea Românească, Chișinău, 1990, pag. 222): „o parte din tătarii care s-au salvat de pe câmpul de luptă cu oștile lui Timur Lenk, la Tarku, în anul 1395, s-au retras sub conducerea noianului Aktav spre apus. Suferind o nouă înfrângere, în anul 1395, pe cursul inferior al Niprului, ei s-au îndreptat spre apus, au intrat în Moldova și, după ce au traversat Bugeacul au pătruns în Țara Românească. Aktav nu avea intenția să rămână definitiv aici.

În urma tratatelor purtate cu sultanul Baiazid, acesta i-a permis să treacă cu oamenii săi pe teritoriul Imperiului Otoman. Această strămutare a avut loc, probabil, prin 1398. Temându-se de provocarea unor tulburări pe teritoriul imperiului său, Baiazid a pus să fie uciși căpeteniile lor. Supuși complet voinței sale, acești tătarii s-au înrolat în oștirea lui și au participat la lupta de la Ankara. Unii dintre ei fuseseră colonizați prin preajma Adrianopolului, iar alții în Dobrogea de sud, unde urmașii lor se mai întâlnesc sub denumirea de citaci“

Aurel Decei despre citaci: „După cum sultanul Mehmed al II-lea își bătea joc de șeful celor *cu oile albe*, considerându-l uzurpator la tronul lui Timur Lenk, tot Hassan padișah – turcoman curat – îi înjura pe otomani numindu-i citaci, adică turci amestecați, impuri, afirmând că este în luptă turcismul cu citakismul (Türklük Citaklîklar, Istoria Imperiului Otoman, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978, pag. 128).

Astăzi este o părere aproape unanimă că etnogeneza găgăuzilor este plasată în regiunea Caverna și a avut loc în secolele XI-XIV. (D. Tanasoglu, Ion Dron, G. Gaidargi, Șt. Cuvoglu, M. Marunevici, Olga Radov-Cavanastas, ș.a.)

Istoricul C. Rezachievici nu este de acord cu teoria formării statului găgăuz, începând cu secolul XI, în zona Varna și continuat, pe același teritoriu, denumit în acel timp

„țara Carvuna“, în perioada 1230 până la înglobarea acestui stat în Imperiul Otoman, în 1417.

C. Rezachievici susține că formarea găgăuzilor a avut loc în zona Babadagului, odată cu sosirea lui Izzedin-Kaykauz, în 1262 în această zonă. În zona Varna-Cavarna nu a existat nici un stat găgăuz, susține autorul articolului, în perioada sec. XI-XIV, iar statul lui Balica, Dobrotici, Ivanhos este un stat pur bizantin.

Cercetătorii gagauzologi actuali susțin formarea statului uzilor în sec. XI în zona Cavarna și continuarea acestui stat până la domnia lui Balica, Dobrotici și Ivanhos.

De asemenea gagauzologii consideră că episodul Izzedin-Kaykauz nu are nici o incidență în formarea poporului găgăuz, fiindcă a fost de scurtă durată și, aici C. Rezachievici convinge, locul de așezare a lui Izzedin a fost zona Babadag. De altfel, hrisovul țarului Ioan Asan II, în care se referă la Țara Carvunei, se referă și la poporul de origine turcă și religie ortodoxă, care s-a așezat în Țara Carvunei. Memoria colectivă a poporului găgăuz știe că ei au venit din zona Varna și nu din Babadag.

La sfârșitul sec. XVIII și în prima jumătate a sec. XIX, găgăuzii, pe teritoriul cărora se desfășurau războaiele ruso-turcești, s-au mutat la nord de Dunăre și în ultimă instanță în Sudul Basarabiei, în Bugeacul părăsit de tătari după 1812.

5. Etnogeneza găgăuzilor

În cele ce urmează vom prezenta diferite ipoteze asupra etnogenezei găgăuzilor.

1. Originea cumană a găgăuzilor a fost lansată la sfârșitul secolului al XIX-lea, de savantul ceh K. Irecek și continuată de savanții ruși pînă la 1919 (a se vedea anexele bibliografice 8.1 și 8.2). Ulterior, în secolul XX, cercetători au emis mai multe teorii: originea seldjucă (G.D. Balascev, Paul Wittek, savanții turci), originea bulgară (V. Marinov, K. Baiev, P. Mutafeiev și alți savanți bulgari) oguză (V.R. Moskov, Tadeus Kowalski, Zajacikowski, savanții găgăuzi A. Tanasoglu, G. Gaidargi și mulți alții). Vom prezenta diferite opinii ale găgăuzologilor.

2. În ziarul „Acik göz” din Comrat, nr. 17/1999, se atrage atenția istoricilor găgăuzi din Republica Moldova că istoricul bulgar D. Gurgurov, tot din Moldova scrie în cartea „Găgăuzi potomki tiurok – oguzov ili bolgar – slaven?” că „Toți găgăuzii sunt bulgari”. Se cere istoricilor găgăuzi să ia poziție față de această pseudoteorie.

În cartea noastră „Găgăuzii” (pag. 7-16) am arătat opinia majorității savanților că la originea găgăuzilor sunt oguzii (uzii). Câțiva susțin originea seldjukă a găgăuzilor, dar nici unul nu susține originea protobulgară sau bulgară.

Liuba Cimpoeș, șef al Secției de Găgăuzologie, dr. în filologie, în cartea sa „Dostanni epos gagauzov”, demonstrează că „găgăuzi sunt tiurci, dar nu turci”.

De altfel, chiar studiul limbii găgăuze arată diferența față de limba turcă, care conține mai multe cuvinte persane

sau arabe. Deși au aceeași strămoși comuni, Oguzii, unii au ajuns în Balcani prin nordul Mării Negre, ceilalți prin Asia Mică (seldjucii).

Elena Colța, filolog lingvist la Secția de Găgăuzologie a Academiei de Științe a Rep. Moldova, a scris o serie de lucrări importante în domeniul lingvisticii găgăuze. În revista „Jurnal de Pedagogie“ (în limba rusă), nr. 1-2/1999, trece în revistă lucrările lingviștilor care s-au ocupat de limba găgăuză și afirmă că „limba găgăuză este legată genetic de oguzi (pecenegi, uzi) și de popoarele turcice nord-pontice (cumani, capciaci)“.

Savantul polonez Tadeus Kowalski a evidențiat trei straturi ale limbii găgăuze: oguz, seldjuk (variantea Siria) și otoman.

Dacă găgăuzii ar fi bulgari turcizați, limba lor ar trebui să fie absolut identică cu limba turcilor din Turcia. Profesor universitar Dionis Tanasoglu, de la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă“ din Chișinău, arată în numeroase scrieri etnogeneza acestor din oguzi (hagoguz – gagoguz – gagouz).

Același lucru este susținut de savanții istorici și filologi găgăuzi G. Gaidargi, M.N. Guboglu, S. Curoglu, M. Marunevici, E. Colța, L. Cimpoeș ș.a.

Este cunoscut că în cronicile bizantine se menționează că în zona formării poporului găgăuz – Caverna – Balcic în secolele XI-XII-XIII era o populație cosmopolită formată din pecenegi, valahi (români), greci, raguzani, bulgari, germanici (ultimii urmași ai goților), anglo-saxoni (plecați în 1075 din Anglia la Constantinopol și stabiliți în Dobrogea), ș.a. Dar oguzii care s-au stabilit, spre sfârșitul secolului XI în această zonă, aveau o organizare de tip militar, care le-a permis să organizeze un stat. De acest lucru, țarul bulgar Ioan Assan II îi anunță pe comercianții raguzani cu care erau în bune relații comerciale, prin scrisoarea (bula)

din anul 1230 că în zonă s-a stabilit un popor turcmen (oguz) de religie ortodoxă și care s-a organizat în „Principatul Carvuna“ (Cavarna) și depinde ecleziastic de Patriarhia din Constantinopol (mutată la Niceea).

În Rusia, etnogeneza oguză a găgăuzilor a fost susținută de V.A. Moscov, N.A. Baskakov, L.A. Pokrokskaia ș.a.

În România, adepții provenienței oguze a găgăuzilor cu o componentă seldjucă mai mult sau mai puțin importantă au fost istoricii Gh. Brătianu, C.G. Giurescu, Aurel Decei, M.P. Guboglu și în prezent Mihaela Babușca.

3. Unii savanți occidentali și cei din Turcia nu împărtășesc originea oguză a găgăuzilor fiind de acord cu teoria lui P. Wittek și anume că originea găgăuzilor este cea seldjucă, motivând această opinie că sunt puține urme ale trecerii oguzilor (uzilor) prin Dobrogea, în evul mediu. De asemenea consideră că Moscov și Kowalski nu cunoșteau istoria lui Kaikauz și din această cauză nu puteau susține originea seldjucă a găgăuzilor.

În combaterea acestei teorii menționăm că între zona Varna-Cavarna și zona orașului Babadag din nordul Dobrogei, unde a venit Kaikauz cu oamenii săi este o distanță de mai bine de 250 km., deci cele două zone sunt diferite. Este posibil ca expediția lui Kaikauz care s-a efectuat pe uscat de-a lungul litoralului Mării Negre, să se fi oprit o anumită perioadă de timp în statul găgăuz, timp de care s-a suprapus și stratul seldjuk în limba găgăuză. După opiniile savanților găgăuzi (D. Tanasoglu, C. Gaidargi, E. Colța, L. Cimpoeș ș.a.) episodul Kaikauz nu a avut o influență importantă în etnogeneza găgăuzilor, tocmai pentru că a fost de scurtă durată. Din statul oguz, Kaikauz s-a deplasat la Babadag, unde s-a așezat definitiv.

În ceea ce privește afirmația lui P. Wittek precum că T. Kowalski nu știa istoria lui Kaikauz, este contrazisă de

faptul că în studiul limbii găgăuze, T. Kowalski a determinat trei straturi, al doilea fiind cel seldjuk, deci cunoștea episodul seldjuk.

Istoricul român C. Rezachievici susține teoria etnogenezei seldjuce a găgăuzilor. Mai mult, susține că aria de formare a etniei găgăuze este în zona Babadag din nordul Dobrogei, unde s-au stabilit Izzedin și oamenii săi și nu zona Varna-Cavarna.

După dispariția lui Izzedin, găgăuzii s-au amestecat și cu alte populații existente, în secolul XIII-lea, în nordul Dobrogei: pecenegi, cumani, români, bulgari, greci ș.a. Amestecul cu românii, care aveau o mitropolie ortodoxă la Vicina, i-a condus pe găgăuzi să treacă la ortodoxism. A avut loc o apropiere a găgăuzilor de români, fapt ce a condus, mai târziu, în secolul XVIII-lea, în zona Cavarna-Varna, la folosirea literelor valahe (românești), alături de cele grecești, în scrierile găgăuzilor.

Savanții care afirmă originea seldjucă a găgăuzilor nu aduc argumente pertinente pentru respingerea originii oguze a găgăuzilor. Bula țarului Ioan Assan II către negustorii din Ragusa din anul 1230, în care anunță apariția unei organizări statale (a unui principat), a unei populații de limbă turcică și religie ortodoxă, în zona Cavarna (principatul Cavarna) este mult anterior episodului Izzedin Kaikauz care a avut loc în 1263.

Vom analiza diferitele ipoteze privind etnogeneza găgăuzilor

I. Ipoteza cumană

Originea cumană a găgăuzilor a fost lansată de savantul ceh C. Irecek și continuată de savanții ruși până la 1918: Barthold V.O., Vasilievski V.G., Seim Peter. Ulterior s-a constatat că limba cumană, deși înrudită cu găgăuza, este diferită, și astăzi s-a renunțat la această teorie.

Din observațiile consemnate de Mahmud al Kaşgarî rezultă apropiere lingvistice dintre limba oghuză și kîpceacă (cumană): în perioada de cumpănă dintre milenii (anul 1000) departajările erau minore, limba tiurcă fiind francă pe întinderile uriașe ale Eurasiei (V. Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în sec. IX-XIII*, Buc., 1999, pag. 153-154).

Este drept că după năvălirea tătarilor în Nordul Mării Negre, o parte din cumani au trecut Dunărea și s-au stabilit în zona Caverna, dar acest principat era deja organizat, consolidat, așa că s-ar putea admite o influență slabă a cumanilor.

II. Ipoteza bulgară

Bulgarii susțin că găgăuzii sunt bulgari turciți. Este fals. În primul rând nu se aseamănă antropologic (cercetări făcute de antropologul Olga Necrasov de la Universitatea din Iași (vezi anexa 3) și Eugen Pitard (*Les peuples des Balkans*, 1912, pag. 407-408).

Turcii nu obligau popoarele supuse să treacă la limba turcă; ei îi obligau să treacă la religia musulmană; a se vedea cazurile cu pomacii în Bulgaria, cu bosniacii în Serbia, cu megleno-românii (vlahii) din Grecia, cu albanezii din Albania și Kosovo.

III. Ipoteza că ar greci turcizați, emisă de N. Iorga, nu este admisă nici de greci, nici de găgăuzi. Aceștia au fost credincioși ai bisericii ortodoxe grecești, dar nu greci.

IV. Originea seldjukă

Cercetătoarea franceză Sylvie Gangloff, care a vizitat și Beșalma, reproduce într-un articol publicat în *Turcica*, to. 30/1998, pag. 13-63, Strassburg, ipoteza savanților occidentali și turci, bazați pe articolele lui Paul Wittek din anii 1952-1953, că găgăuzii sunt urmașii turcilor seldjukizi ai lui Izzedin Kaikauz, motivând că prezența seldjukizilor în Nord-Estul Bulgariei este menționată în cronicile bizantine și

otomane, iar prezența uzilor de peste Dunăre în Dobrogea nu este. De asemenea Paul Wittek consideră că Moșkov și Kowalski, care susțin etnogeneza oguză, nu aveau cunoștință de episodul Izzedin-Kaikauz. Și istoricul român C. Rezachievici susține etnogeneza seldjukă a găgăuzilor și fixează aria de formare a găgăuzilor la Babadag, unde s-a stabilit Izzedin Kaikauz.

În combaterea acestei teorii și în susținerea originii oguze (uze) a găgăuzilor, argumentele savanților istorici și filologi găgăuzi (D. Tanasoglu, G. Gaidargi, St. Curoglu, M. Marunevici, M.N. Guboglu, L. Cimpoeș), sunt următoarele:

a) nu este adevărat că Kowalski nu cunoștea episodul cu Izzedin Kaikauz. El a stabilit cele trei straturi ale limbii găgăuze: stratul principal, de bază (uz), stratul seldjuk, stratul otoman. Deci cunoștea prezența seldjucilor.

b) Episodul Izzedin Kaikauz a avut loc în anul 1261, pe când în 1230, deci cu 31 de ani mai înainte, țarul bulgar Ioan Assan II, a scris negustorilor din Raguza (Dubrovnik), cu care era în relații comerciale (ragusani au încheiat cu Ioan Assan II, în perioada 1218-1241, tratate de prietenie și comerț), că la Karvuna (Cavarna) s-a instalat un popor de origine turcmenă și religie ortodoxă și s-a organizat în Principatul Karvuna.

Uzii au găsit și alte populații: pecenegi, români (vlahi), greci, ragusani, genovezi, bulgari, dar uzii au format un stat, având un principe în fruntea statului.

Alalitates și Skilitzes Continuatus (în pag. 656-657, 876, redate de V. Spinei, în *Marile migrații în estul și sud-estul Europei în sec. IX-XIII*), pag. 189-190 scriu:

În anul 1064, uzii au trecut Dunărea și au ajuns până în Grecia (cronicile bizantine susțin că erau în număr de 600.000 de oameni). Decizia unor grupuri de uzi de a părăsi imperiul, le-a fost încurajată de darurile trimise din ordinul împăratului Constantin X Dukas. Efectivele care nu s-au

grăbit să se întoarcă au fost decimate de foamete și ciumă. Cei care au reușit să se salveze din cei rămași în imperiu, și-au oferit serviciile basilicului, care a dispus să fie colonizați în Macedona. Unii din conducătorii lor au fost investiți cu înalte demnități oficiale“.

Zonares (cartea 17, capitolul 9, redat în D. Cantemir, Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor, II, București, pag. 78 și 84 – în original 430 și 436) scrie:

În anul 1065 uzii în Tracia trecând peste tot au prădat și oastea care împăratul împotriva lor trimisese bătând, pe hatmanii vii i-au prins și până în Greția cu ciabilurile au ajuns. Dar ciuma a topit mulți uzi, iar cei rămași s-au închinat împăratului și au rămas în Machedonia. Aici s-au dat după obiceiurile romeilor și s-au făcut ascultători, destul ca unii și la cinstea de boieri senatoriști au încăput“.

Având bunăvoința bizantinilor, o parte din uzi s-au deplasat în Dobrogea pe litoralul Mării Negre în Karvuna hora cum numeau bizantinii Dobrogea; o altă parte s-au întors în stânga Dunării, fiind vasali cumanilor sau rușilor chievleni. Aceștia din urmă numiți în cronicile rusești „torki“ sau „ciornie klobuki“ sau în cronicile turcești „karabulak“, au trecut în Dobrogea în anul 1122, alungați de cneazul kievlean Vladimir Monomahul.

În Karvuna hora, s-au așezat în diverși ani și pecenegii și cumanii. Țara Carvuna este amintită în documentele timpului țarului bulgar Ioan Assan II.

Istoricul român C.G. Giurăscu în „Istoria României“, vol. II. Ed. Științifică, București, 1974, scria:

În partea de sud-est a Dobrogei – Țara Cavarnei – sau în limba greacă – Karvuna hora adică principatul Karvuna), amintită încă de pe vremea țarului Ioan Assan II, într-un document din perioada 1230-1241 a lua naștere, în prima parte a sec. XIII, un stat, cu Balic, în 1436 (pag. 383).

Istoricul ieșean Ion Toderașcu în „Unitatea românească medievală“, vol.I. Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988, arată:

„Nucleul statului dobrogean l-a constituit „Țara Carvunei“, amintită pentru prima oară documentar la 1230, într-o diplomă a țarului Ioan Assan II, pentru negustorii raguzani (informație extrasă din „Din istoria Dobrogei“, de St. Ștefănescu, vol.III, pag.3-8). În jurul anului 1340, formațiunea se afla sub cârmuirea arhontelui Balica (pag. 88).

Aici se redă și extrasul din Diplomă: „s-a așezat un popor de origine turcmenă și religie ortodoxă care s-a organizat într-un principat „Karvuna Hora“.

Între Cavarna și Babadag este o distanță de cca. 250 km. Se poate presupune că seldjucii, când au ajuns în Cavarna și au găsit o populație de aceeași origine, organizată într-un stat, să fi făcut un popas de durată (o iarnă sau 1-2 ani), apoi au plecat mai departe, la Babadag, acolo unde Imperiul Bizantin le-a permis să se așeze, de aici, posibil stratul de mijloc al limbii găgăuze, după Kowalski.

În concluzie, opinia savanților găgăuzi în ceea ce privește originea oguză a găgăuzilor și în privința existenței unui principat uz (oguz, găgăuz), la Cavarna este fermă. Acesta a fost nucleul principatului Balica, al Principatului Dobrogea al lui Dobrotici ajuns apoi sub stăpânire otomană (1417).

Savantul francez Gaston Richard despre etnogeneza
găgăuzilor

Savantul francez Gaston Richard, un cunoscut sociolog, după primul război mondial a călătorit prin România, devenind un mare prieten al poporului român,

alături de generalul Mathieu Berthelot, Edgar Quinet, Emmanuel de Martonne, Lucien Romier, Paul Morand.

Gaston Richard, în călătoria sa prin Cadrilater, a întâlnit găgăuzi despre care scrie că sunt urmașii Uzilor și Oghuzilor din Asia Centrală: „În cea mai sudică din noile provincii românești, Dobrogea, se găsesc orașe ca Bazargic, în care trăiesc turci, cu mult mai credincioși moravurilor, credințelor, obiceiurilor strămoșilor lor decât cei din Sтамbul și Ankara. Aceștia sunt otomanii veniți de la sud. Alături de ei trăiește micul popor găgăuz, care sunt turci creștini veniți de la nord, din mijlocul stepelor asiatice. După nume și limbă, ei se înrudesc cu Uzii și Oghuzii, străbunii îndepărtați ai acestei rase” (Gaston Richard. **Cultura română și statul român**, Caiete critice nr. 9-12, 1998, București).

6. Carbonum – Cavarна

1. La Cavarна, capitala statului găgăuz, era un exarh pus sub jurisdicția Patriarhiei de la Constantinopol. Găgăuzii ajunși sub otomani, în sec. XV, frecventează școlile și bisericile grecești, scriu în limba găgăuză cu litere grecești.

Găgăuzii din regiunea Varna-Cavarна, organizați în statul oguz (găgăuz), intrând sub dominația otomană (osmanlâc), după 1417 au pierdut autonomia, dar aveau o situație specială în cadrul imperiului otoman, grație înrudirii cu turcii, având același strămoș comun – oguzii.

Mitropolia Varna și Carbona aparținea încă din sec. XIII, direct de Patriarhia de Constantinopol. În anul 1263, s-a creat sub egida Patriarhei din Constantinopol, o eparhie ortodoxă pentru Țara Carbona. În jurul anului 1320, Patriarhia din Constantinopol îl numește pe Metodie

„Mitropolit de Varna și de Carbona“, deci Eparhia s-a transformat în Mitropolie (A. Rădulescu, I. Bitoleanu, **Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare – Dobrogea**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, pag. 177).

Principatul turcmen și de credință ortodoxă se numea „Carbonum Terra“ în latină și „Carvone (Carvuna) Hora“ în greaca Imperiului Bizantin. În limbajul local s-a transformat în Cavarna.

Carbona vine de la cărbune. Litoralul Mării Negre între Varna-Cavarna – Mangalia era în acea perioadă acoperit de păduri. Din lemnul pădurilor, locuitorii teritoriului preparau cărbunele de lemn denumit în limbile turcice mangal. De aici denumirea țării de „Carbonum Terra“ și tot de aici și denumirea orașului Mangalia, fostă colonie grecească Callatis (Orașul Frumos).

Evlia Celebi, în călătoria prin Dobrogea (1651-1652), a numit această regiune „Uzi Eyalet“ posibil de la numele uzilor. Regiunea era locuită de găgăuzi, dar Evlia Celebi îi numește citaci. După Evlia Celebi „Neamul Citak ar fi din încrucișarea turcilor cu valahii, iar limba acestora ar avea un vocabular pe care nu-l înțelege orșicine“ (C. Coroiu – **Călătorii la Pontul Euxin**, București, 1984, pag. 81). Reiese că Evlia Celebi îl înțelegea, având cunoștințe mai largi, se înțelege de asemenea că este o limbă turcică dar puțin diferită de limba turcă. Aceasta este limba găgăuzilor care locuiau în zonă. În unele comune găgăuze din Basarabia, locuitorii se numesc citaci, de exemplu în Satâlâk – Hagi (Alexandrovka) sau mahalaua citacilor (citac maalesi) din Cubei ș.a. Este deci o altă denumire a găgăuzilor, care a intrat în uitare. Istoricul român Aurel Decei, scrie despre citaci: „după cum sultanul Mehmed al II-lea își bătea joc de șeful „OILOR ALBE“, considerându-l uzurpator al tronului lui Timur Lenk, tot așa Hasan Padișah, turcoman curat, îi înjura pe otomani numindu-i citaci, adică turci amestecați,

afirmând că este în luptă turcismul cu citakismul“ (türklük citaklikar – în **Istoria Imperiului Otoman**, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987, pag. 128). Trecerea în masă a găgăuzilor la creștinism a însemnat o traumă în conștiința colectivă a lumii turce, din moment ce în memoria limbii turce denumirea de găgăuz era sinonimă cu trădarea credinței drepte. Astăzi această concepție este perimată, caducă și toate popoarele turcice sprijină reafirmarea poporului găgăuz și ieșirea sa din rusificare.

2. În legătură cu denumirea „Uzi- Eyalet“

Ipoteza lui Ion Dron, precum că numele provinciei Caverna de „Uzi-Eyalet“, așa cum o numește Evlia Celebi în descrierea călătoriei sale prin această regiune, nu se referă la Uzi, ci la Sangiacul Oceakov (Voziia, Ozu, Uzi (care purta numele când de Silistra, când de Babadag, când de Ozu (Uzi), dar era unul și același sangiac, care își muta sediul în funcție de evenimente, este verosimilă. Dimitrie Cantemir în „Hronicul vechimei româno-moldo-vlahilor“, ediția Minerva, București, pag. 60 (corespunde cu pag. 397 din originalul din 1715) scrie: „Oceakov, Ozu sau Uzi, cetate tocmită de români și genovezi“.

Dar tot așa poate însemna și țara Uzilor, pentru că numele de găgăuzi, pe care l-a notat prima oară, în 1853, P. Koppen, nu a apărut din senin, el reprezintă o realitate istorică, cu rădăcini în evul mediu. De altfel, rușii au aflat de existența numelui de bulgari, din scrierile istoricului rus Venelin, care a fost în zonă, în timpul războiului ruso-turc din 1834, deși bulgarii existau din sec. VII.

Dar, oricare ar fi versiunea reală, datele problemei nu se schimbă pentru că fondatorii Principatului Carvuna sau Carvuna Hora au fost Uzii, fapt ce demonstrează prin eliminare:

- a) Nu erau bulgari, dovedit și antropologic;
- b) Nu erau turci seldjukizi, pentru cele trei considerente, arătate la capitolul respectiv;
- c) Nu erau cumani pentru că limba, deși înrudită, diferă. Cronica bulgară din sec. XI, îi numește greșit cumani, dar erau uzi, căci la acea dată cumanii nu trecuseră încă Dunărea.

Puteau fi Pecenegi sau Uzi.

d) Nu erau pecenegi pentru că aceștia erau în număr mic în zonă. Etnia pecenegă se întindea pe o arie foarte largă din Panonia, sudul Transilvaniei (se cunoaște „Silva Valachorum et Bissenorum“ – Pădurea vlahilor și a pecenegilor), în toată Țara Românească și Moldova. Pecenegii care treceau Dunărea spre sud, erau respinși și până la urmă desființați de bizantini.

Deci erau uzi, pentru că:

a) Uzii nu au fost bătuți de bizantini; ei s-au supus de bunăvoie din cauza foametei și ciumei. Fiind supuși de bunăvoie au căpătâat funcții importante în armată și în administrație, unii fiind chiar senatori (D. Cantemir). Șefii lor au avut posibilitatea să-i plaseze unde au dorit, respectiv în Macedonia (unde sunt și astăzi) în Carvuna și alții în nordul Mării Negre.

b) erau numeroși (cronicile bizantine scriu de 600.000) și cei mai ridicați. Au rămas destui și după ravagiile foametei și ciumei. De ce în Carvuna? Pentru că șefii lor, care aveau poziții importante în armata bizantină, i-au așezat în sudul Dobrogei, aceasta fiind poarta de intrare a adversarilor Imperiului Bizantin și mai târziu ai Imperiului Otoman. Pe aici s-au scurs goții, avarii, bulgarii, pecenegii, rușii kieveni, uzii, cumanii, tătarii, rușii moscoviți. De altfel găgăuzii au fost mutați împreună cu bulgarii din zona unde s-au format ca popor, în sudul Basarabiei, deoarece războaiele ruso-turcești se purtau în arealul lor.

În concluzie principatul Carvuna sau Carvuna Hora este Țara Uzilor. Uzii așezați în zonă au conlocuit sau au asimilat populațiile puțin numeroase găsite în zonă: pecenegi, români, bulgari, greci, italieni ș.a., și au format statul uzilor, amintit în cronica bulgărească din sec. XI și în diploma lui Ioan Assan II, din 1230. Diploma anunța un fapt existent de mai mult timp.

7. Apariția găgăuzilor în Basarabia

Imigrarea găgăuzilor din nord-estul Bulgariei și sudul Dobrogei a început prin anii 1770, în perioada războaielor ruso-turcești. Boierul Iordache Balș aduce găgăuzi la moșiile sale din județul Lăpușna. Aici găgăuzii întemeiază două comune mari: Ceadâr și Orac. Mai aduce găgăuzi și la moșiile sale din Fălciu, anume în orașul Huși și în satele de pe valea Elanului. La fel au procedat și Mihail Sturdza și alți boieri din Moldova.

Iată relatările lui Gh. Ghibănescu (**Originea Hușilor**, Bîrlad, 1887, pag. 35-49): „Bulgarii au venit în Moldova, în anul 1781, în număr de 2000 la Huși și 1000 în județ. Ei au venit în trei rânduri:

- cei mai mulți sunt cei care locuiesc în mahalaua bulgărească și vorbesc curat bulgărește;
- acei veniți din interiorul Turciei s-au așezat pe la sate, pe Elan și vorbesc găgăuzește;
- cei veniți din Balcani se numesc șopi“.

„*La moartea episcopului Inochentie, bunicul meu Gh. Ciofu, relatează Gh. Ghibănescu, avea 7 ani; el se născuse în anul 1775 în comuna Raiu, la marginea județului Fălciu, în sud, când veneau găgăuzii din Dobrogea, din actuala Mangalie, izgoniți de războaie*“.

Alți găgăuzi au înființat satele Jegalia, Popeni, Peteani, pe valea Elanului. Găgăuzii din Fălciu, o parte din ei au trecut, în anul 1812, în Bugeac, fiind atrași de avantajele oferite de statul țarist (**harta 1**).

În anul 1811, Divanul Moldovei, în vederea stabilirii birurilor, a ordonat un recensământ al bulgarilor și găgăuzilor veniți de peste Dunăre și așezați la marginea Bugeacului (St. Ciobanu). (**harta 2**)

Basarabia, 1933, extras din documentul 3146 al arhivelor statului Chișinău, Senatoriale). Găgăuzii au fost recenzați în următoarele sate:

- Ținutul Tomorova (Reni); Cișmechiol, Etulia, Bolboaca, Vulcănești, Curci;

- Ținutul Ismail: Cubei, Satălâc Hagi, Tatar Copceak, Eski Troian, Caracurt;

- Ținutul Tighina: Comrat, Dezghingea, Beșghioz, Beșalma, Chiriet Lunga, Baurci, Congaz.

Denumirea de Beșalma este înscrisă pe harta lui Schutz (Neuste Karte von Moldau, Valachei) din 1780. Deci era o așezare tătărească, găgăuzii stabilindu-se în Beșalma la 1811 (**harta 3**).

- Ținutul Greceni: Cazaclia;

- Ținutul Hotârnicieni: Tornai, Orac, Ceadâr. După 1812, satele din Hotârnicieni s-au mutat în Bugeac.

În anul 1812 Rusia ocupă Basarabia smulgând-o din principatul Moldovei.

După anul 1812, tătarii din Bugeac, fiind mutați în Crimeea, locul lor a fost ocupat de moldoveni, găgăuzi și bulgari. Găgăuzii din Fălciu, cei din Lăpușna și alții veniți de peste Dunăre au mai organizat următoarele sate: Ceadâr Lunga, Enichioi, Avadarma, Joltai, Tomai, Gaidar, Cioc Maidan, Dimitroyca, Bașchioi și Bulgariica. Alte sate s-au format la începutul sec. XX, prin roire (Congazcic, Cenak,

Cârlăneni, Cealâk, Ciumaiul Nou (Mirnoe), Baurci (Câinari) etc.

Înființarea și denumirea așezărilor găgăuze în sudul Basarabiei sunt tratate documentat și în detaliu de dr. hab. Ion Dron, în cartea „Denumiri geografice găgăuze – Gagauzkie geograficeskie nazavania“, Științe, Chișinău, 1992, pag. 36-58.

În anul 1940 Basarabia, este ocupată a doua oară de ruși (sovietici).

În 1864, Ivanov vizitează coloniile bulgărești din Basarabia și declară că se vorbește exclusiv turcește și românește. Este vorba de găgăuzii pe care unii îi considerau bulgari. În privința limbii române, foarte mulți călători în sudul Basarabiei, cu mozaicul său de popoare, au declarat că era singura limbă pe care o cunosc toți locuitorii, era limba francă a întregului ținut.

„locuiesc laolaltă, în acest Comrat, moldoveni, bulgari, găgăuzi și evrei, dar toți știu bine moldovenește și se îngăduie bine unii cu alții (Gala Galaction, *Zile basarabene*, Chișinău, 1993, pag. 112).

Unirea Basarabiei cu România în 1918 a făcut ca România să cuprindă între hotarele sale, în perioada 1918-1940, aproape totalitatea etniei găgăuze.

După 1877, o parte a găgăuzilor din sudul Dunării, cei din jurul orașului Mangalia au intrat sub jurisdicția statului român. Grigore Dănescu, pe baza recensământului din 1899, indică un număr de 3832 găgăuzi în Dobrogea. Obținerea Cadrilaterului și Unirea Basarabiei cu România au făcut ca România să cuprindă între hotarele sale, în perioada 1918-1940, aproape totalitatea etniei găgăuze. Pentru Cadrilater: Conform rezultatelor unui recensământ efectuat în anul 1927, situația elementului românesc din Cadrilater se prezenta astfel: în județul Durostor, românii se cifrau la 31.978 în vreme ce bulgarii numărau 66.044 de suflete, iar

turcii 88.642. În județul Caliacra, etnicii români însemnau (tot în anul 1927) 12.346 față de 70.707 bulgari, 49.296 turci și 7.545 găgăuzi.

La un miting ținut la Constanța la 29 mai 1919, îngrijorați de veștile ce veneau din străinătate, legate de posibilitatea modificării graniței Dobrogei, numeroșii participanți trimit o telegramă premierului Georges Clemenceau, în care precizau: „marea majoritate a populației din Cadrilater, compusă din turci, tătari, greci, găgăuzi și români nu consimt la o trunchere a ținutului stăpânit astăzi de România“ (Farul, I (1919) nr. 3 1 iunie).

Găgăuzii au o mare forță de asimilare. Astfel, dacă Comratul era locuit, la începutul secolului XX de moldoveni, găgăuzi și bulgari în proporție aproximativ egală, astăzi Comratul este locuit de găgăuzi în proporție de 68% și este capitala Găgăuziei. Chiar liderii de astăzi ai Găgăuziei sunt bulgari găgăuziți: Dobrov, Bulgari, Angheli.

Câteva date despre găgăuzii stabiliți în Moldova din Dreapta Prutului

Imigrarea găgăuzilor din nord-estul Bulgariei și sudul Dobrogei a început prin anii 1770, în perioada războaielor ruso-turcești. Boierul Iordache Balș aduce găgăuzi la moșiile sale din județul Lăpușna. Aici găgăuzii întemeiază două comune mari: Ceadâr și Orac. Mai aduce găgăuzi și la moșiile sale din Fălciu, anume în orașul Huși și în satele de pe valea Elanului. La fel au procedat și Mihail Sturdza și alți boieri din Moldova.

Iată relatările lui Gh. Ghibănescu (Originea Hușilor, Bârlad, 1887, pag. 35-49): „Bulgarii au venit în Moldova, în anul 1871, în număr de 2000 la Huși și 1000 în județ. Ei au venit în trei rânduri:

- cei mai mulți sunt cei care locuiesc în mahalaua bulgărească și vorbesc curat bulgărește;

- acei veniți din interiorul Turciei s-au așezat pe la sate, pe Elan și vorbesc găgăuzește;

- cei veniți din Balcani se numesc șopi“.

„La moartea episcopului Inochentie, bunicul meu Gh. Ciofu, relatează Gh. Ghibănescu, avea 7 ani; el se născuse în anul 1775, în comuna Raiu, la marginea județului Fălciu, în sud, când veneau găgăuzii din Dobrogea, din actuala Mangalie, izgoniți de războaie“. Alți găgăuzi au înființat satul Jegalia, comuna Șuletea, tot pe valea Elanului. Găgăuzii din Fălciu, o parte din ei, au trecut, în anul 1812, în Bugeac, fiind atrași de avantajele oferite de statul țarist.

În anul 1811, Divanul Moldovei, în vederea stabilirii birurilor a ordonat un recensământ al bulgarilor și al găgăuzilor veniți din Dobrogea de sud și așezați la marginea Bugeacului (Direcția regională a Arhivelor Statului din Chișinău, Secția senatorială, dosar 3146).

Acești refugiați trebuiau să fie localizați pe lângă localitățile moldovenilor, căci în prima fază a șederii lor, fiind lipsiți de mijloace de muncă, trebuiau ajutați, din ordinul Guvernului Moldovei, de către locuitorii satelor moldovenești. Încă de la începerea războiului ruso-turc din 1806-1812, Bugeacul devine pustiu, tătarii fiind alungați în perimetrul Don – Volga (Cuban).

Bulgarii și găgăuzii s-au stabilit în teritoriile Toimorova (Reni), Ismail, Bender, Greceni, Codru, Hotărniceni și Fălciu. Ținutul Fălciu se întindea pe ambele maluri ale Prutului și o serie de găgăuzi și bulgari au fost stabiliți și în satele din Moldova din dreapta Prutului.

În documentul amintit sunt trecute satele Peicani și Popeni .

O parte din găgăuzii stabiliți în ținutul Fălciu, au trecut Prutul și s-au stabilit în Bugeac, la propunerea statului rus, care ocupase Basarabia din anul 1812.

Atât bulgarii cât și găgăuzii rămași în satele din dreapta Prutului s-au integrat după 235 de ani în comunitatea românească, mai mult găgăuzii, întrucât bulgarii sunt uniți spiritual în jurul bisericii bulgărești din Huși, de care aparțin ca enoriași.

Găgăuzii din Republica Moldova reprezintă prima organizare autonomă găgăuză după principatul Caverna al lui Balica, Dobrotici, Ivanhos. Oamenii de cultură găgăuzi au făcut și fac un efort susținut pentru reînvierea poporului și a culturii găgăuze.

8. Limba găgăuză și numele de găgăuz

Motto:

Limba trebuie cu grijă păstrată
pentru că ne servește nu numai
la „a vorbi“, ci și la „a fi“.

T. Kowalski, care a studiat limbile turcice din peninsula Balcanică a arătat că limba găgăuză face parte din familia limbilor turcice și că are în componența sa trei straturi:

- un nivel lingvistic arhaic (peceneg, uz, cuman) anterior secolului XIII ;
- un nivel de limba turcă seldjukidă (secolele XIII-XIV), dialectul vorbit în Siria;
- un nivel provenit din limba turcă otomană.

Scriitorul și publicistul tătar Taufic Aidi, vizitând Muzeul etniei găgăuze din com. Beșalma, raionul Comrat,

luând contact cu limba găgăuză, a scris în cartea Muzeului: „faptul că limba găgăuză păstrează cuvinte neobișnuite limbilor vorbite de șorți, hacași, iacuți, demonstrează calea lungă și complicată de dezvoltare a găgăuzilor. Înainte de a se statornici între Nistru și Prut, au locuit un timp îndelungat dincolo de Dunăre“ (N. Rusali).

N.A. Baskakov (Tiurkskie yazîki, Moscova, 1961, împarte limbile turcice în două ramuri: limbile turcice de la răsărit și limbile turcice de la apus.

Ramura de la apus cuprinde grupurile: bulgar, oguz, kîpceak și karluk.

În grupul oguz intră subgrupurile: oguzo-turkmen, oguzo-bulgar și oguzo-seldjuk;

- subgrupul oguzo-turkmen cuprinde oguza veche și limbile actuale turkmenă și truhmenă.

- subgrupul oguzo-bulgar cuprinde vechile limbi pecenega și uza și limba actuală găgăuza.

- subgrupul oguzo-seldjuk cuprinde limbile seldjukă și osmana veche și limbile turcă și azerbaigeană.

Nicholas Pope (**Introduction to Altai Lingvistic**, Weisbaden, 1966, pag. 35-36) împarte limbile turcice în 5 grupuri:

I. Limba iakută;

II. Grupul de nord est tuvă-hakas: tuvina, caragasa, hakasa, uigura galbenă, sora, ciulâma, tuba.

III. Grupul de nord-vest sau kâpceak: altai, bașkira, karakal-palka, caraceau-balkară, karaima, kazaha, kirghiza, kumâka, nogai, tătara de pe Volga, tătara crimeeană și tătara dobrogeană.

IV. Grupul de sud-est sau ceagatai: uzbeka, uigura, salara, karluka.

V. Grupul de sud-vest sau oguza: turca, azerbaigeană, turkmena și găgăuza.

Limba găgăuză este înrudită în mare măsură cu limba turcă, dar este o limbă distinctă, cum am demonstrat în „Găgăuzii – Opinii și însemnări“ (pag. 28-31). În nici un caz nu poate fi înlocuită cu limba turcă. Găgăuzii s-au luptat pentru limba maternă, nu pentru alte limbi.

Limba găgăuzilor – continuatoare a limbii uzilor în arealul de formare a poporului găgăuz, a suferit influențe pecenege, cumane, seldjoke, dar și din partea populațiilor locale mai vechi din acest areal: valahi (români), bulgari, greci ș.a. În capitolul limba cumană prezentăm o comparație între limba cumană și limba găgăuză.

Influența valahă o susține istoricul român C. Rezachievi, care consideră că mitropolia din Vicina, în secolul al XIII-lea, a avut un rol hotărâtor în creștinarea găgăuzilor. Din secolul al XII-lea apare Eparhia, apoi Mitropolia de Varna și Carbona pe teritoriul Uzi-Eyalet și ia poporul găgăuz în ascultarea sa eclesiastică.

Influența valahă și bulgară asupra limbii găgăuze, în perioada formării sale, în arealul Varna-Cavarna, o admite și Ion Dron. În perioada de după stabilirea găgăuzilor în sudul Basarabiei, influența română este mai semnificativă și va fi tratată într-unul din capitolele următoare.

Evlia Celebi, care a vizitat zona găgăuzilor, în anii 1651-1652, scrie referitor la limba citacilor (așa îi numește Evlia Celebi pe găgăuzi): „neamul citak ar fi din încrucișarea turcilor cu valahii, iar limba acestora are un vocabular, pe care nu-l poate înțelege oricine“ (n.a.. Deci într-o anumită măsură diferit de limba turcă, limba lui Evlia Celebi, care însă o înțelege fiind un om cultivat și călătorit) (C. Cioroiu, Călători la Pontul Euxin, București, 1984, pag. 81).

Iată părerea savanților găgăuzi asupra limbii găgăuze:

Prof. Univ. Dr. Dionisie Tanasoglu, clasic al culturii găgăuze, în scrisoarea pe care mi-a trimis-o în ianuarie 1997,

răspunzând la cererea mea de a-mi recenza manuscrisul „Găgăuzii“:

„Stimate Domnule Anatol Măcriș,

Limba Găgăuză

- Orice s-ar fi scris, ori se scrie și acum, problema limbilor popoarelor turcice de azi trebuie privită prin prisma unicei limbi, vechea oguză turcică, care apoi s-a ramificat în dialectele sale de azi, purtând denumiri diferite, în virtutea istoriei fiecărei ramuri de după (dezbinarea) dezmembrarea statului „Göc-Türk“ și statului „Oguz“ (sec. XI-XII) din Asia. Deci, cu toate că se consideră ca limbi de sine stătătoare, ele totuși au rămas dialecte ale limbii mamă vechi – ele nu s-au diferențiat atât ca limbile romanice să zicem.

- Limba găgăuză este o limbă (dialect) oguz – turcică – unul din marile dialecte ale limbii strămaternă, ca și toate celelalte limbi turcice contemporane, dar cea mai oguză, fiind limba hagoguzilor. Deci, clasificarea prof. N. Bascacov se cere precizată. Multă literatură istorică și lingvistică este editată în Turcia, capabilă să ne orienteze just în toate aceste probleme.

Vă doresc să continuați cercetările în acest domeniu, mai ales că aveți la îndemână arhivele și bibliotecile din București, ș.a.

Cu respect și la mulți ani!

Prof. Univ. Dr. D. Tanasoglu

Dr. fil. Gavril Gaidargi (în scrisoarea pe care mi-a trimis-o în 10.01.1997, răspunzând cererii mele de a-mi recenza manuscrisul „Găgăuzii“).

Stimate d-le A. Măcriș;

3. Limba oguză a găgăuzilor provine din graiurile triburilor oguze (uze, pecenege, etc.) de la nordul Mării Negre (ele prezintă și elementul sudic, despre care vorbește T. Kowalski). Este clar că găgăuza s-a alimentat și din limba anatolienilor, dar ceva mai târziu, începând cu sosirea osmanilor. Se știe că Țara Carvuna, o insulă rezistență a creștinismului a fost alipită de Imperiul Osman în 1417, cu mult mai târziu decât Bulgaria.

4. Arheologia a dovedit că populația turanică din Dobrogea și nord-estul Bulgariei s-a îndesat brusc la sfârșitul sec. XII – primul sfert al sec. XIII, când cnezii ruși i-au izgonit pe torci (berendei, caracalpaci) care reprezentau o populație eterogenă sub dominația uzilor. Chipciacii (cumanii) au fost oguzizați, s-au contopit cu populația uză sedentară din sud-estul Rusiei Kievene. Limba găgăuză contemporană, care ca genealogie și tipologie aparține limbilor turanice sud-occidentale de ramura oguzo-bulgară, se caracterizează cu elementul dominant oguz (uz) cu infiltrările neesențiale proto-bulgare și cumane.

Îmi cer scuze pentru limba mea română incorectă, însoțită în mod de sine-stător, prin audiere, citire și conversații (studiile mele au fost de la și până la limba rusă). Am încercat, în măsura posibilităților, să-mi explic gândurile, în limba numită la noi moldovenească. (Se exprimă foarte bine, NA).

Cu stimă și urări de bine

Gavril Gaidargi,

Dr. în filologie, director-adjunct al Institutului Minorităților Naționale al A.S. a Moldovei, șeful secției Găgăuzologie.

La mulți ani!

Yeni yileniz kutlu olsum!

Limba găgăuză este o „limbă distinctă de sine-stătătoare“. Ea nu poate fi înlocuită nici cu limba turcă, nici cu limba rusă, nici cu altă limbă.

În capitolele ce urmează vom face unele analize mai aprofundate ale influențelor altor limbi asupra limbii găgăuze.

De asemenea vom arăta în ce ordine trebuie elevii și studenții găgăuzi să studieze limbile 6).

Găgăuzii au datoria nu numai să păstreze limba strămoșilor – găgăuza, dar să o dezvolte după reguli proprii în spiritul limbii de poporul găgăuz.

În privința numelui de găgăuz sunt mai multe opinii:

- Prof. dr. Tanasoglu, explică numele prin tranziția hagoguz-gagoguz (hag = pur)

- C. Rezachievici, kaikauz (se pronunță gaigauz, după numele lui Izzeden Kaikauz, conducătorul turcilor seldjuki la Cavarna (C. Rezachievici, Găgăuzii, MI mai-iunie 1997, București;

- Dr. habilitat Ion Dron, care consideră că etnonimul găgăuz provine din Kangauz sau Gangauz, Kanga fiind numele iranien al Sâr Dariei, fluviu din Asia Centrală, pe malurile căruia se întinde satul oguz (Ion Dron, **Despre proveniența etnonimului găgăuz în Pergament**, I, 1998, Anuarul arhivelor Rep. Moldova, Chișinău, 1999).

Prima atestare istorică a găgăuzilor este cuprinsă în poemul național al oguzilor scris în limba persană, Oguz-Năme. Acest poem a fost publicat în anul 1600, de Seyyid Laqman. -+ Manuscrisul (conține 9 paragrafe din 15 ale poemului Oguz-Name) se găsește la Biblioteca națională din Viena (nr. 1001, f. 109-117 v.), însoțit de o traducere în limba latină, de J.J. Lagus: „**Sayd Locmani ex libro turcico qui Oguz Name inscribitor excerpta**“, Helsingfors (Helsinki), 1854.

9. Limba cumană și limbile găgăuză, turcă și română.

„Codex Cumanicus“ – savanții contemporani îl numesc Codex Comanicus. Savantul român Vladimir Drâmba, autorul celei mai complete ediții a Codex-ului l-a denumit Codex Comanicus și nu Cumanicus, cum l-a denumit Geza Kuun (Kuun în limba maghiară înseamnă cuman). În limba latină însă cumanii se numesc Comani.

Codex-ul a fost redactat între anii 1292 și 1295 și anume prima parte, de către un negustor genovez din Crimeea. La biblioteca Marciana din Veneția se păstrează un manuscris din 1301, cuprinzând texte religioase cumane și un dicționar cumano-persano-latin de cca. 3.000 de cuvinte. Ulterior Codex-ul a fost semnalat sub numele de Alphabetum Persicum, Comanicum et Latinium, într-un catalog de manuscrise de la Biblioteca Marciana, publicat de G.L. Tomasini. J. Klaprath a publicat ediția sa „Vocabulaire latin, persan et coman“ de la Bibliothèque de Francisco Petrarca (Mémoires relatifs a l'Asie contenant des recherches historiques et philologiques sur les peuples de l'Orient, Tome III, Paris, 1928).

Geza Kuun a publicat în 1880, la Budapesta, „Codex Cumanicus“ (Ad Bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum). Urmează ediții ale lui W. Radloff, W. Bang, C. Soleman, S. Sallavile, J. Nemeth, W. Barthold, G. Golubowic, A.W. Samoilovic, Th. Kowalski, D. Rasovski, S.E. Malov ș.a. Ediția savantului român Vladimir Drâmba a Codex-ului Comanicus (Editura Enciclopedică București 2000, 296 pag. + 2x83 pag. faximile) este ediția cea mai completă, adnotată și dotată cu fotocopiile facsimilelor de la biblioteca Marciana, într-o transcriere grafică excelentă (în

urma unui travaliu important al autorului de restaurare a manuscrisului, la sediul Bibliotecii Nazionale Marciana. Prin această ediție România își aduce o contribuție esențială la punerea în valoare a formei și conținutul textului din Codex Comanicus.

În volumele „Fragmente de istorie și nu numai“ (pag. 8-9) și „Găgăuzii. Opinii și însemnări“ (pag. 34 și 34-41) am arătat contribuția savanților ruși, până la Revoluția din 1917, referitoare Codex Comanicus și anume:

- W. Barthold a scris: „O Besarabskih gagauzah, potomkov, polovțev i Cumanov“, 1883-1884;

- W.G. Vasilievski: „Vizantia i peceneghi“, conținând un capitol despre găgăuzi ca urmași ai cumanilor, precum și un dicționar ruso-cuman, pe baza Codex-ului Comanicus;

- V.V. Radlov, cu un studiu despre limba și dicționarul cuman „Codex Comanicus“;

- Simon Pavel: „Slovar'polovețkoo iazika“, Sankt Petersburg, 1908.

Menționăm că toate părerile acestor savanți precum că găgăuzii sunt urmașii cumanilor au fost ulterior dezaprobat, atât de savanții sovietici cât și de cei occidentali, și mai ales în ultima perioadă, de savanții găgăuzi.

În tabelul I prezentăm un dicționar comparativ cumano-turco-găgăuzo-român din care se constată asemănările și deosebiriile dintre limbile cumană, turcă și găgăuză.

Tabelul I

<u>Cuman</u>	<u>turc</u>	<u>găgăuz</u>	<u>român</u>
ghelturme	getirme	getirmaa	a aduce
açarme	açma	açmaa	a deschide
yazsirame	saklama	saklamaa	a ascunde

yzarme	yçme	yçmaa	a bea
yarasurme	anlasma	annasmaa	a se înțelege
yaileerme	yarlima	iarmaa	a crăpa
yrlame	irlama	çalma	a cânta
tanimac	tanima	tanimaa	cunoaștere
tichil	dikis	dikis	tighel
isserlik	sicak	sicak	cald
ayturma	söleme	sölemää	a spune
caparurme	kaplama	kaplamaa	a acoperi
bolurme	vaaralma	iapma	a face
saoc	soguc	suuk	frig
yemis	yemis	emis	furt
tutum	duman	duman	nor
tatma	tatma	tatlima	a gusta
anglarme	nlarna	annama	a înțelege
buiurame	buiurma	buiurma	a porunci
sachez	karistirma	karismazlik	amestec
at	ad	ad	nume
is	is	is	operă, lucrare
iamgur	iamur	iamur	ploaie
baluk	balîk	balîk	pește
un, saz, ses	soda	ses	sunet
ourluk	tohum	toom	sămânță
tus	tuz	luz	sare
cisma	yazi	yazi	scriere
boya	boya	boya	vopsea
tec	susma	susmaa	a vinde
chindae	chindie	ausan chindie	seară
tuman	bulut	duman	nor
tatli	tatli	tatli	dulce
ciugur	köi	küü	sat
conacli	konukseverlik	konaklik	ospitalitate
orman	orman		pădure
agaç	agaç	aaç	lemn
chibrit	kebrit	kibrit	chibrit
sahar	seker	seker	zahăr
chaget	kagir	kiiat	hârtie
canfor	kannfor	kanfor	camfor
zafran	sofran	sofran	șofran
khanabar	karabar		chihlimbar

fanar	fanar	fener	felinar
giger	cigir	cigir	ficat, cighir
charandas	kardas	kardas	frate
izba	oda	oda	odae, cameră
balta	okak	orak	baltag, seceră
castana	kastane	kostana	castană
casap	kasap	kasap	măcelar, casap
ispanak	ispanak	ispanak	spanac

Codex Comanicus cuprinde 55 de . pagini de vocabular latino-persano-cuman, într-o anumită ordine, dar nu alfabetică, ceea ce face dificilă căutarea unui cuvânt.

Începând cu pagina 56 cuprinsul Codex-ului este variat: câteva cuvinte și fraze cumano-gotice (având în vedere că în Crimeea goții au vorbit limba lor până la sfârșitul secolului al XVII-lea, confirmat de spătarul român Nicolae Milescu în urma deplasării sale în Crimeea), versuri italiene, fraze cumane dispartate, imnuri religioase, parabole și predici (parabola leprosului și predica de Vineri), majoritatea incomplete. La paginile 65-66 din nou un vocabular cumano-latin, iar la paginile 80-82 un vocabular cumano-got. Între ele însemnări diverse.

Prezentăm denumirea zilelor săptămânii în: latină, română, cumană, turcă, găgăuză și persană

română	latină	cumană	turcă	găgăuză	persană
luni	Dies lunae	Tu sanbe	Pazartesi	Pazartesi	Do-Şenbe
marţi	Dies martes	Se sanbe	Sali günü	Sali	Se-Şenbe
miercuri	Dies mermis	Çaar sanbe	Çarşanbe	Çarşembe	Cehar-Şenbe
joi	Jovis dies	Pan sanbe	Perşembe	Perşembe	Penk-Şenbe
vineri	Veneris dies	Ayna	Çuma günü	Juma	Cüna Azîne)
sâmbătă	Sabbatum	Sabat cuna	Çumartesi günü	Jumartesi	Şenbe(Şenbih)
duminică	Domini dies	Je sanbe	Pazar	Pazar	Yek-Şenbe

Dăm mai jos o parte din cuvintele traduse de autor, cumano-latine, arătând semnificația în română (și găgăuză), putându-se trage anumite concluzii pentru ambele limbi față de limba cumană.

latin	cuman	turc (găgăuz)	român
amfora	bardac	kup	amforă, bardacă, chiup
avarus	khezga...	hasis, cimri(haset)	avar, (zgârcit)
arena	kum	kum	nisip
agnus (corect: agnus)	koz	kuzu	miel
agricola	saanci	tarimci (sabau)	plugar
avis	kuş	Kuş	pasăre
alla	kanat	kanat	aripă, canatul ferestrei
adversum	duşman	duşman (dusman)	duşman, adversar
asinus	eşek	eşek	măgar, asin
altum	buyk	büük	mare, înalt
amarus	aci	aci	amar
licit	halal	caiz	licit, halal (de laudă)
ilicit	haram	yasak (haram)	ilicit, haram
superb	kuezlu	mütesem	superb, mândru
invidie	keimeci	kiskançlık	invidie
ira	obkelemek	kizgînîlak	mânie
ol	ol	yag	ulei
gallus	horoz çaradir	horoz ötmeet	cozul cântă
cantat			
lupus	boy	kurt (canavar)	lup
arcum	ja	yay	arc

Din aceste puține exemple, luate la întâmplare, putem trage unele concluzii:

- cuvântul cuman bardac nu există în limba turcă, nici găgăuză, dar există în limba română - bardacă, dar și chiup și amforă, deci româna a împrumutat cuvinte din toate limbile;

- cuvântul cuman kezganci nu se regăsește în limba turcă, și nici în cea găgăuză;

- cuvântul cuman sabanci nu se regăsește în limba turcă, dar se regăsește în limba găgăuză;

- cuvântul kuş din cumană se regăsește în turcă și în găgăuză;

- cuvântul cuman kanat se regăsește în limba turcă și în limba găgăuză, dar și în limba română (ușa cu două canaturi);

- cuvântul cuman duşman se regăsește în turcă, găgăuză și în limba română (duşman);

- cuvintele cumane esek, buyk, aci se regăsesc în limbile turcă și găgăuză. În limba română toate aceste cuvinte sunt ca în latină: asin, amar, înalt;

- cuvântul licit din cumană – hala – nu se regăsește în limba turcă și în găgăuză, dar cu un sens apropiat se regăsește în română (ceva ce trebuie lăudat);

- cuvântul cuman pentru ilicit este haram, în turcă este zask, în găgăuză haram, iar în limba română ilicit; haram semnifică ceva primit necuvenit;

- cuvintele cumane pentru superb, invidie, mânie nu se regăsesc nici în turcă, nici în găgăuză, nici în română;

- cuvântul cuman ol nu se regăsește în limba turcă și găgăuză, se regăsește în română – ulei;

- lupul din cumană nu se regăsește în limbile turcă și găgăuză;

- arcul din limba cumană se regăsește în limbile turcă și găgăuză – ja, yay și ya.

Deci, concluzia este că limbile turcă, găgăuză și cumană sunt din același trunchi, dar sunt limbi diferite – acest lucru se verifică chiar și pe un eșanșion mic.

În acest eșanșion sunt două cuvinte cumane care se regăsesc în limba română (bardacă și ulei), dar nu se regăsesc în limbile turcă și găgăuză.

**Limbile cumană (după Codex Comanicus),
turcă și găgăuză:**

	Română	Latină	Cumană	Turcă	Găgăuză
1.	tălmaci	interpret	telmac	tercüman dilmaç	çevirici
	oia	ludus	oyın	oiun	oyun
	ortac	socius	ortac	ortac	arkadas
	catifea	holosericum	catifa	kadife	kadifâ
	colan	cingulum	colan	kolan	kolan
	catâr	mulus	chater	katîr	katîr
	taman	perfectum	taman	taman	taman
	veste	res novae	haber	haber	haber
	maidan	locus platus	madan	meidan	meidan
	murdar	mertix	murdar	mîrdar	kir,mîndarflik
11.	călăuză	dux	kalavuz	kilavuz	yol gösterici
	praf, pulbere	pulvis	tuzla	tuz	tuz
	colț, unghi	angulus	bugaeac	bugaeac	köşâ
	farfurie	discus	tobak	tabak	çanak
	parte	pars	ülus	üles	pay
	alb	albus	ak	ak	beiaz
	luna	luna	ai	ai	ay
	cal	equus	at	at	beygir
	iarba	herba	ot	ot	ot
	cheie	clavis	açkuç	anahtar	anatar
	zece mii	decem milles	tümen	on bin	on bin
	boala	morbus	aprig	hastalîc	hastalîc
23.	curat	clarus	arî	arî	pak

Limba găgăuză este înrudită în mare măsură cu limba turcă, dar este o limbă distinctă, cum am demonstrat în lucrarea „Găgăuzii. Opinii și însemnări“ (pag. 28-31). În nici un caz nu poate fi înlocuită cu limba turcă. Găgăuzii s-au luptat pentru limba maternă, nu pentru alte limbi.

Limba găgăuzilor – continuatoare a limbii uzilor în arealul de formare a poporului găgăuz – a suferit influențe pecenege, cumane, seldjucke, dar și din partea populațiilor locale mai vechi din acest areal: valahi (români), bulgari, greci ș.a.

10. Limba română și limba găgăuză

Academicianul Șt. Ciobanu, referindu-se la cunoașterea de către găgăuzi a limbii române, scria: *Dintre toate minoritățile din Basarabia, populația găgăuză este cea care se apropie cel mai mult de poporul român prin calitățile sale spirituale, prin lealitatea și prin blândețea firii sale. Trebuie menționat faptul că toți găgăuzii vorbesc perfect românește, iar în regiunea Comrat mulți dintre ei folosesc atât limba română, cât și cea găgăuză*” Șt. Ciobanu, **Basarabia, populația, istoria, cultura**. Buc., 1941, pag. 34, Academia Română, Studii și cercetări, XIII).

Cum se explică înclinația găgăuzilor pentru însușirea limbii române. Poate prezența a destule cuvinte turcești (de la cumani, tătari și turci) în vocabularul românesc ar putea fi o explicație. Fonetica găgăuză este apropiată de fonetica română. Astfel, găgăuzii au sunetele pe ge, gi, care lipsesc în limba rusă și bulgară. Au deasemnea vocalele î și ă , care lipsesc în limba rusă (я) și în bulgară (и). Dar gramatica găgăuză este mult diferită de cea română și tocmai aici celelalte minorități au greutăți în învățarea limbii române, la care se mai adaugă pronunțarea diftongilor (pentru bulgari) și accentul (pentru ruși).

O explicație ar fi în faptul că în formarea populației găgăuze au participat și românii din Dobrogea, după unii autori (Rezachievici și Ion Dron).

C. Rezachievici susținea că formarea găgăuzilor a avut loc în zona Babadagului, odată cu sosirea turcilor selgiukizi cu Izzedin Kaykaus în această zonă, în anii 1263-1264. În zona Varna-Cavarna nu a existat, după opinia lui C. Rezachievici nici un stat găgăuz, ci un stat pur bizantin (Balica, Dobrotici, Ivanhos). Kaykaus s-a stabilit în zona Babadagului cu cca 10-12.000 de oameni, având și un conducător religios, pe Sarî Saltâk. Acești selgiukizi, pe care Rezachievici îi numește găgăuzi (după numele lui Kaikaus, care se pronunță Gaigaus), s-au așezat alături de români, pecenegi, supuși mitropoliei din Vicina, a fost determinantă în creștinarea ulterioară a găgăuzilor.

Ponderea cuvintelor românești în vocabularul găgăuzesc

Făcând un studiu analitic al „Dicționarului scurt găgăuz-rusesc”, elaborat de Petri Cebotar, sub redacția științifică a Elenei Colța (Comrat, 1992), conținând 5.000 de cuvinte, am constatat existența unui număr de 360 cuvinte românești ceea ce reprezintă 7,5% din vocabularul găgăuzesc. Acest aport de cuvinte românești nu schimbă caracterul turcic al limbii găgăuze, deoarece cuvintele românești sunt substantive și adjective cu o circulație mai redusă în vorbirea curentă pe de o parte și nu constituie posibilitatea întocmirii unei propoziții, nefiind verbe, adverbe, pe de altă parte.

Cuvintele de origine română se datorează coabitării găgăuzilor cu românii în aceleași localități. Câteva din cuvintele românești au etimologie turcească, fiind preluate de la turci și intrate în vorbirea curentă a românilor din toată România, cu mult înainte de stabilirea găgăuzilor în Basarabia. O altă serie de cuvinte românești în limba găgăuză sunt toponime locale, găsite de găgăuzi la stabilirea lor în Basarabia.

În privința acestor microtoponime și toponime locale, analizând „Dicționarul de termeni geografici găgăuzești” de Ion Dron (Chișinău, 2001), prin metoda aleatorie Monte-Carlo, am găsit pe un eșanșion de 100 de cuvinte (din cca 400 de termeni ai dicționarului), 13 termeni de origine română, ceea ce ar conduce la un procentaj de 13% față de 7,5% din Dicționarul scurt. Explicația constă în faptul că o bună parte din microtoponime cu denumiri românești au fost găsite de găgăuzi la stabilirea lor în Basarabia și preluate ca atare, unele referindu-se numai la 1-2 localități neavând un caracter de generalitate. Trebuie să menționăm că o bună parte din macrotoponime (râuri importante, păduri, localități, lacuri) atât în satele găgăuzești, cât și în cele mixte sau românești sunt de origine nogaică: Comrat, Congaz, Beșalma, Copciac, Cazaclia, Djoltai, Dezghige, Ciumai, Baimaclia, Samalia, Ciobolaccia, Căiet, Ciucur-Mingir, Orac, Tomai, Cazangic, Sahaidiac, iar la sud de Valul lui Traian de sus: Batâr, Cenac, Cimișlia, Abaclia, Iserlia, Selemet, Ermoclia, Taraclia, Baccealia, Baimaclia, Capaclia, Baurci. Moldovenesc, Cociulia, Topal, Cairaclia, Chioselia, Acui, Samurza, Tarataul, precum și alte localități din regiunea Odesa (fostele județe românești Cetatea –Albă, Ismail și Bolgrad).

Ion Dron, în cuprinzătorul volum „Studii și cercetări” Pontos, Chișinău, 2001, la cap. VI – Articole referitoare la limba și cultura găgăuzilor, are un articol care se referă la termenii proveniți din limba română (moldovenească) referitori la creșterea animalelor. Acest număr, destul de mare de termeni, autorul îi explică prin faptul că ambele popoare se ocupă de peste un mileniu cu creșterea animalelor, cu păstoritul, cu prelucrarea produselor obținute de la animale.

Apare astfel: mălai, mămăligă, colășei.

Apoi din domeniul păstoritului oilor: baci, strungar, bordei, strungă, șopron, crită (vas de lemn de formă dreptunghiulară), cupă cârlig, hârzob, oaclă (oaie albă cu cercuri negre în jurul ochilor), buhnata (oaie cu lâna mai lungă în jurul botului), jarca, chistroi (chistru, pistrui), curnuta (cornută), mândră, tigaie, ciula (oaie cu urechi mici), bolfa (umflătură la oi în zona gâtului), brânză, dalac, caș, cașcaval, masă, sobă, pânae (oaie cu coada groasă), toloacă, țap, cașerie, odaie.

Din domeniul creșterii vitelor cornute: neleapca (vacă având vițel și fiind mai tânără de trei ani), epurean, breazu, bujor, galba (galben), balan, boghean, bujor, muhurel (mugurel), ploian (plăvan), ungurean, florean.

În ceea ce privește creșterea cailor, de asemenea există împrumuturi din limba română în limba găgăuză: bălan, murg, breazu, pantanog (pintenog), sură, roibă, șargă.

În dialectul găgăuz central mai există zoonimul copcic pentru cai. Acest zoonim există și la moldovenii din zonă, dar originea sa este, după părerea lui Ion Dron, din limba cumană: copcea, copceac.

În creșterea porcilor se notează: godac, zotcă (rât), purcel, scrofa (scroafă), ctara (ctar).

Ca scule se notează: furculiță, hârleț, lopată.

Ca îmbrăcăminte găgăuzii au preluat de la români: cheptar, pantalon, meșin, bariz, șal, ca și metoda „vlașca” de a le purta.

Există și unele împrumuturi din limba găgăuză în limba română.

Ion Dron, doctor habilitat în filologie turcică, ne-a obișnuit cu lucrări de anvergură. În 1992 a editat lucrarea „Denumiri geografice găgăuzești” (în limba rusă), în care a studiat multilateral – istoric, geografic, etnografic, etimologic – denumirile geografice găgăuzești din Republica Moldova

și din sudul Basarabiei (județele Cetatea –Alba și Ismail) cu numeroase clarificări din punct de vedere etimologic.

Acum, se prezintă cu o nouă contribuție esențială în găgăuzologie și turcologie. Este vorba de Dicționarul de termeni geografici găgăuzești, în limbile găgăuză, rusă și română, explicațiile dezvoltate și detaliate fiind în limba rusă. Fiecare din denumiri este tratată complet, devenind practic o minimonografie. Dicționarul înglobează un număr imens de informații, obținute atât letric, cât și din cercetările efectuate pe teren, în călătorii sistematice. Sunt comune cu acelea din limba turcă, ceea ce denotă că provin dintr-un trunchi comun. Restul de 36% sunt de origine turcică de nord-est și nord-vest – 8% din oguză, persană, și arabă, toate preluate direct (nu prin intermediul limbii turcești) – 7%; apoi din română – 13%; din limba greacă – 2%; din limbile balcanice (cuvinte comune în bulgară, română, sârbo-croată, etc.) – 4% și necunoscute – 2%. Din această enumerare deducem evoluția diferită a limbilor găgăuză și turcă, care au totuși un fond comun, în proporție de 2/3. Se demonstrează și în felul acesta drumurile parcurse de oguzii din Asia Centrală spre vest: prin nordul Mării Caspice și al Mării Negre – Uzii și prin sudul acestor mări Seldjukizii.

Se confirmă astfel cele scrise de scriitorul tătar Tufic AIDI în Cartea Muzeului din Beșalma: „faptul că limba găgăuză păstrează cuvinte neobișnuite, caracterisice limbilor vorbite de șorți, hakași, iakuți, demonstrează calea lungă și complicată de dezvoltare a găgăuzilor“.

Dicționarul precizează și vechile denumiri ale localităților găgăuzești, cărora li s-a achimbat denumirile astfel:

Karaağ – în prezent Nagornoe (în sudul Basarabiei)

Bolbok – în prezent Kotlovina (în sudul Basarabiei)

Çalâlâk (Curci) – în prezent Taurino (în sudul Basarabiei)

Dermendere – în prezent Kalanciak (în sudul Basarabiei)

Eni Ciumai – în prezet Mirnoe (în Rep.Moldova)

Eni Kîrhana–în prezent un cartier din Budăi(în Rep. Moldova)

Maala – în prezent Novokaragaci (în sudul Basarabiei)

Doluchioi – în prezent Bogatoe (în sudul Basarabiei).

Ceamlekioi – în prezent Vinogradovka (în sudul Basarabiei)

Ördek Burnu– în prezent Utkonosovka (în sudul Basarabiei)

Hagi Sbdul – în prezent Al. Ioan Cuza (în Rep.Moldova)

Prezintă interes și răspândirea toponimelor și denumirilor geografice de origine turcică la popoarele carpato-dunărene și balcanice. Exemple: în Republica Moldova: Caracas, Hagider, Cișmea, Ciucur Mingir, Hagichioi, Hagilar, Hagimus, Cairaclia, Acui, Caracui, Copcui, Cișmechioi, Enichioi; în România: Ceair, Derin Alceac, Babadag, Cealâc, Cișmea, Șuhut, Săhăteni, Ceatal, Dermendere, etc.

Am dat câteva exemple de informații ce se obțin din studierea Dicționarului de termeni geografici găgăuzești. Lucrarea dr. hab. Ion Dron reprezintă o contribuție esențială la tezaurul culturii găgăuzești.

11. Comrat. Istoria începuturilor sale.

Comrat-ul este reședința Găgăuziei (Găgăuz Eri), oficial UTAG – Uniunea teritorial administrativă Găgăuzia, face parte integrantă din Republica Moldova. În prezent, Comrat-ul este un municipiu cu o populație de 32.000 locuitori. Găgăuzia este divizată în trei sectoare (raioane), în limba găgăuză: dolai. Comrat, Ceadâr-Lunga și Vulcănești. Comrat-ul este și reședința dolai-ului Comrat.

În trecut Comrat-ul a fost reședința mârzacului tătar al tribului Orumbetolu sau Borumehmetoglu, ale cărui sălașe erau pe văile Ialpugului și Lungăi.

Comrat-ul poartă numele unui trib al tătarilor nogai (Comurat, Comorat, Conarat, Congrat).

Pe harta lui Bauer din 1783, mai sunt două localități din Bugeac cu acest nume: Comurat, pe cursul mijlociu al Cogâlnicului și Comorat la nord de satul Sasâk, sau Konduk. Pe harta lui R. Sayer, din 1789, apare Comrat, pe Ialpug mai apare Beșalma (vezi harta 3), iar Ceadâr-Lunga, cu numele Tirașpo, în harta lui Reichendorfer (harta 4); În anul 1806, tătarii au fost alungați din regiunea Bugeacului. La acea dată Comrat-ul era format din trei sate: Chiriet, la gura pârâului Balca, afluent al Ialpugului pe dreapta (locuit în majoritate de moldoveni), Copceac sau Comceac la stânga Ialpugului, la 1,5 km. de actualul Comrat și Djacalin la gura Lunguței, afluent pe stânga Ialpugului. Copceac și Djacalin erau locuite de tătari. După alungarea tătarilor, s-au așezat în satul Chiriet, găgăuzi din Varna și moldoveni, iar la Djacalin bulgarii din Șumen. În Copceac s-a menținut și o anumită populație musulmană, care avea o moschee, ale cărei ruine mai existau pe la 1920. Găgăuzii și moldovenii aveau o biserică ortodoxă.

Și astăzi se păstrează locul altarului împrejmuit și câteva cruci din cimitir. În satul Copceac, în 1812 erau 15 case țărănești, două ale preoților, una a dascălului și alta a ctitorului. În 1817, Copceac avea 64 de familii de găgăuzi și 16 de moldoveni. Avea doi preoți, un dascăl și un paracliser. În 1856 populația musulmană a dispărut și în scurt timp a dispărut și populația găgăuză și moldovenească, din cauza unei epidemii de holeră.

Până în primii ani ai secolului al XX-lea, găgăuzii și moldovenii din Comrat, făceau procesiuni pentru ploaie la ruinele bisericii din Copceac.

Localitatea Comrat s-a format în perioada 1811-1816, prin unirea satelor Chiriet și Djacalin, prin mutarea unor locuitori din Copceac și din alte părți ale Basarabiei sau de peste Dunăre. Până în 1818 în Comrat au venit cca 464 familii de găgăuzi și 40 familii de români.

Comratul este înconjurat de șase dealuri, cele din apus, din partea dreaptă a lalpugului au nume românești: Dealul Popilor, Meșeni, Movilă, iar cele din partea stângă a lalpugului au nume tătarești: Kîrsău, Sadîm, Kulla.

Comrat-ul (Chiriet și Copceac) a fost înființat mult înainte de mijlocul sec. XVIII, populația moldoveană viețuind alturi de tătarii nogai. Este posibil ca unii tătari să se fi românizat, în Moldova existând nume ca: Nogai, Nohaiu, dar și Comorățan.

La nord de hotarul orașului Comrat, era cunoscută, în sec. XIX, siliștea tătarilor Chiriet, în amintirea căreia a rămas la Comrat denumirea unui pod, Chiriet Kopriusiu, pe drumul dintre Comrat și Bugeac. Și în Chiriet conviețuiau moldoveni alături de tătari.

Denumiri tătarești: Gianali deresi și Căldare ceairî (acesta din urmă are și un termen moldovenesc, ceea ce arată conviețuirea moldo-tătară); Gianali deresi este un afluent al

Ialpugului. Alte denumiri: Bükük ^{vair}, Kuciuk moghila, Kâşla, Cinghenea deresi (valea ȝiganilor), Târîa.

După 1816, Comratul se învecina la nord cu coloniile găgăuzeşti Dezghinea şi Cioc Maidan, la est cu satul moldovenesc Başcalia, la sud cu colonia găgăuz-bulgară Chirsovo, iar la est cu moşiile logofătului Costache Gica: Borogani şi Sadâc.

Nicolae Iorga în „Neamul Românesc în Basarabia“, (Ed. Fundaţiei Culturale Române, Buc., 1965, pag. 237 şi 244) scrie:

„La 1816 se arendau moşiile lui Costachi Gica, nepotul lui Grigore Alexandru Vodă; Leova, Tigheciu, Copceiul, Cazangicul, Baimacli, Coştangalia, Boroganii de sus, Chieciul, Chiosălăul mic, Jugmanul, Ciobalaccia, Baurci, Enichioi, Borceagul, Lărguţa, Chiosălăul mare, Sădicul, locul din Taraclăul-Greci la Boraganii tătareşti, Sasigiol, Huluboaia, Docutbai, Ciocurmaşi, Baimaclaua tătarească, Taraclău-tătăresc, Lungeşti, Beşteleacul“.

Mahalua Borogănească din Comrat este locuită şi în prezent de moldoveni. Aceştia sunt veniţi de la începutul secolului XIX, atât în Borogani cât şi în Mahalua Borogănească din Comrat. Locuitorii mahalalei poartă nume ca Arghir, Iachim, Cazacu, Moroşanu, Chiriac, Anton, Porcgras, Bejenaru, Rotaru, Vlah. Unii dintre ei s-au găgăuzit, în special prin căsătorii mixte, în privinţa aceasta neexistând nici un fel de reţineri din amele părţi.

Comratul poate şi trebuie să devină oraşul înţelegerii interetnice

Oraşul Comrat aşezsat la intersecţia stepei Bugeacului cu podişul împădurit al Tigheciului are o istorie care ne îndreptăţeşte să afirmăm că poate fi un spaţiu de

conviețuire armonioasă a oamenilor de diferite naționalități, care populează acest spațiu: moldoveni, găgăuzi și bulgari.

Argumente istorice

Moldovenii sunt prezenți în această regiune de la întemeierea statului medieval Moldova. După anul 1510, domnitorul Moldovei Bogdan cel Chior, a populat intens cu moldoveni valea Ialpugului de la Tintul până la Ialpușeni, inclusiv teritoriul Comratului.

După 1568 în această zonă se instalează tătarii bugeceni și anume tribul Oriumbetoglu. La Comrat, care apare pe hărți de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, își are sediul mârzacul tribului.

În anul 1672, tătarii mută hotarul numit „al lui Halil Pașa“, ocupând satele moldovenești din preajma Comratului: Borogani, Sadîk, Meșeni și altele. Între anii 1764 și 1806 are loc retragerea treptată a tătarilor din hotarul lui Halil Pașa și din zona Comratului (*documente turcești privind istoria României, vol. III, doc. 209, Buc., 1893*).

Între anii 1811 și 1817 cele trei localități din jurul Comratului se numeau Chiriet, Copceac și Djacalin, locuite în ordine de moldoveni, găgăuzi și bulgari. În anul 1817 apare din nou în documente localitatea Comrat ca centru administrativ populat de locuitori din cele trei localități din jurul Comratului. Centrul localității era pe locul fostului conac al mârzacului tătar. Ca număr de locuitori găgăuzii erau pe primul loc și erau sub conducerea unui șef. Comratul a evoluat rapid ca important centru comercial, administrativ și cultural. În perioada 1810-1940 populația găgăuză a crescut rapid ajungând majoritară, urmată de populația moldovenească și bulgărescă. Reprezentanții celor trei naționalități coexistau în armonie. Locuitorii Comratului cunoșteau cele trei limbi, dar limba de circulație era limba

română. Comratul se învecina cu coloniile Desghincea și Cioc-Meidan la nord, cu satul Bașcalia (moldovenesc) la est, cu colonia Chirsova la sud și cu moșia marelui logofăt Ghica la vest (*I. Friptu, Din trecutul orașului Comrat, Viața Basarabiei, anul XI, nr. 10-M, oct.-nov., 1942, pag. 35-44*).

Argumente folclorice

În tradițiile arhaice ale celor trei etnii sunt asemănări și chiar identități izbitoare. Astfel, la români lupul este un animal respectat, niciodată nu este luat în derâdere. Românii au cultul lupului de la daci, al căror steag era un lup (M. Călușța-Alecu, Zamolxis, Buc., 1993, pag. 60).

Și găgăuzii au cultul lupului. Cea mai importantă sărbătoare este aceea dedicată lupului (S. Bulgar, *Gianavar iortultari, Chișinău, 1990, pag. 305*). Steagul găgăuzilor era reprezentat de un lup pe pânză verde. Se poate admite ipoteza că este și o influență românească, din perioada trecerii pecenegilor, uzilor și cumanilor prin țările române, spre spațiul de formare a poporului găgăuz – Caverna (sec. X-XIII).

Folclorul găgăuzesc are multe tangențe cu folclorul popoarelor balcanice (bulgari, români, greci, albanezi etc.) și nici o asemănare cu folclorul rusesc. Manifestațiile folclorice din zonă sunt înțelese și apreciate în egală măsură de toți locuitorii Comratului.

Argumente spirituale

Toți locuitorii Comratului sunt creștini ortodocși, ceea ce contribuie la apropierea etniilor și la căsătorii mixte.

În anul 1819 s-a construit biserica din nuiiele bătute cu lut, cu hramul Adormirea Maicii Domnului. Primul preot a fost Vasile Tomescu; slujba religioasă și registrele parohiei

se țineau în limba română. Biserica era frecventată de găgăuzi, moldoveni și bulgari. În anul 1856 începe construcția catedralei monumentale din Comrat. În perioada 1903-1940, preotul catedralei a fost Iulian Friptu, care slujea în limba română.

Argumente culturale

În anul 1888 s-a înființat Liceul real din Comrat, al treilea din gubernia Chersonului, după acelea din Odesa și din Chișinău. Acest liceu, care a avut profesori de primă mărime, a fost matca unei pleiade de intelectuali găgăuzi, moldoveni și bulgari, care au dus faima orașului Comrat ca model cultural și totodată de armonie interetnică. Numeroși absolvenți ai acestui liceu au ajuns personalități importante : scriitori, profesori, politicieni, pictori, preoți, ingineri, medici, academicieni în România, Republica Moldova, precum și în Rusia, Turcia, Bulgaria etc.

12. Școli medii în Comrat, în sec. XIX și începutul sec. XX.

Comratul s-a dezvoltat, la începutul secolului XIX, într-un ritm rapid, ajungând în anul 1817 la 11.000 de locuitori, devenind centrul economic, comercial și cultural atât al găgăuzilor de pe valea Ialpugului, cât și al celor din satele Bugeacului până la lacul Kitai (Enichioi și Eski Troian). În satele găgăuzești s-au înființat mai multe școli primare și se simțea nevoia unei școli medii. Prima școală de nivel mediu s-a înființat la Comrat și se numea Școala Centrală Superioară Basarabeană (Vâșșaiia Țentralnaia Bassarabskaia Școla). La această școală și-a început studiile mulți intelectuali găgăuzi. Nu avem date asupra anului înființării acestei școli, dar avem unele certitudini.

Astfel, savantul găgăuz Petre Draganov, a studiat la această școală între anii 1868 și 1872. Deci în anul 1868 școala exista. Tot la această școală a studiat, în 1860, P.I. Kalinkov care a urmat apoi Universitatea din Moscova și a fost unul din redactorii Enciclopediei Politice, editată la Sankt-Petersburg. Deci la 1856 această școală exista.

Considerăm că această școală era prima din Bugeac; denumirea de Centrală și Basarabeană, îndreptățete ipoteza noastră. Liceul Bulgar din Bolgrad a fost înființat de autoritățile românești în anul 1858, când județele Ismail, Bolgrad și Cahul au trecut sub jurisdicția României. Deci, acest liceu ar fi a doua școală de nivel mediu pentru locuitorii Bugeacului.

Școala Centrală Superiară Basarabeană din Comrat a fost o școală apreciată. Astfel, Iurie Colesnic în articolul „*Petre Draganov, un exilat în anonimat...*” (Viața

Basarabiei, seria nouă, anul I, 2002, pag. 113-207), scrie că, pe când Petre Draganov învăța la această școală, s-a efectuat o vizită a Ministrului Instrucțiunii Publice al Imperiului rus, Conte D.A. Tolstoi, care a fost foarte mulțumit de cunoștințele elevilor.

Localul în care a funcționat această școală nu este amintit în documente; de regulă, școlile importante sunt în apropierea Catedralei, deci ori Școala Madgearu ori localul Judecătoriei.

În anul 1888, s-a înființat Liceul Real de băieți din Comrat și Școala Centrală Superioară Basarabeană și-a încetat activitatea.

Liceul avea o clădire impunătoare, parter și etaj, cu 16 săli de clasă, cu sală-amfiteatru pentru desen, laborator de fizică și chimie, laborator de științe naturale și anatomie, laborator de geografie și geologie, sală de muzică, sală de gimnastică pe două nivele, bibliotecă și capelă ortodoxă. Încă de la înființarea liceului, Petre Draganov a fost profesor de limba rusă, până în 1892; a revenit la acest liceu ca profesor, între 1904-1907, 1918-1922. În perioada 1913-1918, Petre Draganov a fost directorul liceului nou înființat din Cahul.

O altă școală medie superioară, în Comrat, după 1900, a fost Academia de Pictură T. Saliciko, școală particulară, cu cinci ani de studii, în paralel cu studiile liceale. Profesorul T. Saliciko, Diplomat al Academiei de Artă Plastică din Sankt-Petersburg, era cunoscut și apreciat și în România. Academia s-a desființat la 1 septembrie 1926.

Liceul de Fete din Comrat, a luat ființă în anul 1910, cu două clase, iar în 1916 era completat cu 8 clase. Liceul de Fete a devenit liceu de stat în anul 1924.

O altă școală secundară, Școala Superioară de Arte și Meserii, a fost înființată de autoritățile românești, după Unirea din 1918.

Ambele licee din Comrat erau foarte bine cotate în Basarabia. Până în 1918, aici se înscriau candidați nu numai din Găgăuzia ci din întreaga Basarabie și din Polonia, Lituania, Ucraina. Liceul Real de băieți era printre singurele trei licee reale din Guvernământul Hersonului, alături de cele din Odesa și Chișinău. Era cunoscut atât pentru calitatea studiilor reale, cât și pentru atmosfera de integrare multiethnică care domina orașul. Liceul era considerat înaintea liceelor din Tighina, Cetatea Albă și Ismail.

Actuala Universitate de Stat din Comrat, este urmașa tuturor școlilor medii prezentate și trebuie ca, la nivel superior, să capete aceeași notorietate pe care a avut-o Liceul Real de Băieți, numit apoi Liceul Dimitrie Cantemir.

Liceele din Comrat până în anul 1940.

Liceul din Comrat a fost inaugurat în anul 1888, avea o clădire monumentală pentru liceu, alta pentru internat, o capelă ortodoxă, locuința directorului, un parc și o curte vastă **(foto 2 și 3)**.

La construcția clădirilor au contribuit coloniștii găgăuzi și bulgari cu bani, piatră albă și cu muncă.

Clădirea liceului a fost complet distrusă în iunie 1941 de către sovietici.

Pentru aprecierea etnicului profesorilor și al elevilor, în primii ani după Unirea din 1918, vom prezenta lista profesorilor și a elevilor absolvenți din seria 1921-1922;

Profesori

- 2 profesori români:

Timotei Mititelu

Iulian Friptu

- 4 profesori găgăuzi:

N. Tanasov

A. Draganov (fiica lui P. Draganov)

	S. Caraușanov
	Gh. Balaban
- 2 profesori germani	A. Sedlacek
	E. Keinert
- 1 profesor evreu	L. Gurfinkel
- 4 profesori ruși, ucrainieni	F. Salicico
	N. Samsonov
	S. Petrov
- 1 profesor grec	A. Alexeev
Total profesori: 14	M. Lekaki

Elevi

- 6 români: N. Antoci, V. Belisar, I. Capră, I. Roșcanu, N. But, A. Marinov;
  - 4 găgăuzi: V. Vlah, P. Chiosea, I. Popazoglu, C. Cheleș;
  - 3 bulgari: St. Caraghenov, I. Dimov, P. Dimov;
  - 5 germani: G. Ern, I. Șișman, A. Ghelker, I. Șnaider, S. Ern;
  - 7 evrei: B. Weismann, V. Dukermann, M. Kazek-Averbuch, S. Litovski, B. Harim, I. Rubinger;
  - 4 ruși, ucrainieni: I. Bodorin, D. Astapov, C. Publicov, N. Romanenco.
  - 1 grec: G. Bergsodi. **(foto 4)**
- Total elevi: 30

În perioada 1922-1940 a crescut numărul profesorilor români și găgăuzi; la fel numărul elevilor.

În anul școlar 1930-1931 situația profesorilor era (foto 5):

- 8 români: T. Mititelu; Pr. Iulian Friptu, N. Madan, Gh. Cărauș, Obadă, N. Harega, C. Cala, V. Netea.
  - 4 găgăuzi: Gr. Topal, V. Zlatov, C. Zlatov, M. Tanasov, C. Caraușanov.
  - 2 nemți: Kleinert, Sedleacet.
  - 2 bulgari: H. Petrov, Bodeanski.
  - 4 ruși: N. Manuilov, P. Petrilo, Gv. Falkov, Slonevici.
- Total 22

Proporția elevilor s-a păstrat.

În anul școlar 1939-1940, în clasa a V-a de liceu au fost 12 elevi din care: 4 găgăuzi, 5 români, 2 germani și un evreu.

În anii 1918-1930, directorul liceului era Timotei Mititelu. Între anii 1930-1940, director a fost preotul Iulian Friptu, scriitor și publicist la „Cuvântul moldovenesc“, „Luminătorul“ și „Viața Basarabiei“.

Dr. Gutfinkel era medicul șef al spitalului din Comrat, profesor la liceu de anatomie. Fiica sa, Sorana Gurian a fost scriitoare de talent în limbile română și franceză. Romanul său, „Zilele nu se întorc niciodată“ a fost un bestseller al anilor 1945-1948. La Paris a publicat „Las mailles du filet“ și „Journal de Roumanie“.

Dintre elevii liceului care s-au remarcat prin activitatea profesională, științifică, literară, menționăm: N. Tanasoglu, N. Arabagi, Petre Draganov, A. Galațan, Vasile Vlah, N. Antoci, St. Caraghenov, Ion Papazoglu, Alexei Bârlădeanu, Alexandru Bârlădeanu, N. Călcik, Tr. Capsomun, Valeriu Mititelu, Igor Bodeanski, Dimitrie Bassu, Gleb Drăgan, Boris Drăgan, Vadim Murgu, George și Dimitrie Caikî, A. Ivanov (Ciolak), Iurie Căsa, Anatol Măcriș, Boris Tucan, Valeriu Măcriș, Nicolae Deciu și mulți alții.

Primul director al liceului din Comrat a fost P. Draganov. El mai revine în perioada 1904 -1907 și 1918-1920.

Liceul de fete din orașul Comrat a luat ființă în anul 1910, în urma unei prinsori între bogătașul local Țanco-Călcic (găgăuz), proprietar al moșiilor Sadăc, Borogani, Tartaul, Beștemac ș.a., și primarul orașului Maxim Colibaba. Acesta din urmă s-a angajat să cosească personal, cu mâinile sale, zece hectare de ovăz, în 14 zile, dacă Țanco-Călcik dă banii necesari construirii și funcționării liceului de fete.

Pariul a fost câștigat de Colibaba care a cosit zece hectare în 11 zile și liceul a luat ființă.

În anul 1920, liceul avea următorii profesori:

- 2 români: L. Carpaci, directoare, Gh. Drișcu;
- 3 găgăuzi: A. Sibov, Gh. Balaban, D. Zlatov;
- 3 germani: E. Kleinert, A. Sedlacek, A. Ern;
- 1 bulgar: P. Petrov;
- 1 rus: A. Ticova;
- 1 grec: M. Lekaki.

Total profesori: 11

Ulterior la acest liceu a predat și Anghelina Draganov, fiica savantului P. Draganov.

În acest liceu au studiat poeta Liuba Dimitriu și scriitoarea româno-franceză Sorana Gurian.

Liceul de fete s-a transformat, în anul 1930, în gimnaziu.

Ca școli secundare, în afara celor două licee de care am vorbit, mai exista Școala Superioară de Arte și Meserii (băieți). În orașul Ceadâr Lunga a funcționat un gimnaziu de băieți.

În Comrat funcționa Academia Liberă de pictură (durata de studii 5 ani) „Prof. Saliciko“, instituție privată. Exista și o formație corală alcătuită din elevii și elevele celor două licee din oraș. Dirijor era Petre Petrovici, tatăl cunoscutului dirijor român Constantin Petrovici.

Intelectualii din Comratul de odinioară

Comratul intelectual de astăzi a reînodat legătura cu tradiția intelectuală a orașului de odinioară, de până la al doilea război mondial. În Comrat se concentrau intelectualii proveniți din toată regiunea, găgăuzi, români, bulgari și alții. Studenții comrațeni care studiau la diverse universități (Iași, București, Gdansk), venind în vacanță la Comrat, alcătuiau

un cerc de intelectuali. În foto 6 este prezentat corpul didactic al învățământului primar, mărit în permanență, la consfătuirea care a avut loc în Comrat, în anul 1938, condusă de inspectorul școlar pentru învățământ primar din județul Tighina, I. Nadă. Erau prezenți 34 de învățători. În acest număr nu intră profesorii celor două licee – liceul de băieți Dimitrie Cantemir și liceul de fete și nici profesorii școlii superioare de arte și meserii. În centrul fotografiei este inspectorul I. Nadă încadrat de doamna și domnul Magiar. O bună parte din membrii corpului didactic sunt găgăuzi: soții Magiar, soții Căsa, soții Rusev, doamnele Caraghiaur, Bolgar, Halvagi, Gribenciu, Sibov, Mutaș, Chirvase, Kîlcik; domnii Balaban, Doicev, Kazmalî și alții. Ceilalți sunt români sau bulgari sau din familii mixte. (foto 6)

În afara învățătorilor mai erau preoți, avocați, medici, agronomi, judecători, notari publici, juriști de la pretură etc. Anul 1940 i-a împrăștiat pe toți acești intelectuali și pe copiii lor în toată lumea. În prezent s-a format în Găgăuzia o nouă intelectualitate găgăuză, bine pregătită, activă, cu personalități de valoare.

Ar fi necesar să se întocmească un dicționar, un Who's Who al acestor personalități găgăuze sau cu filiații găgăuze.

Trecutul fiecărui popor trebuie cunoscut și păstrat în memoria colectivă!

În concluzie, în toată perioadă istorică 1770-1940, găgăuzii au găsit în Basarabia o patrie adoptivă, iar în români (moldoveni) prieteni ospitalieri, cu care au conviețuit în bună înțelegere, împrumutând și un număr important de cuvinte românești

13. Găgăuzii și românii

(1)

Relațiile găgăuzilor cu românii au fost întotdeauna bune. Găgăuzii încadrați în statul românesc (în Moldova anilor 1770-1812), în Țara Românească (1770-1859), în România (1859-1940) s-au bucurat de aceleași drepturi cu românii, fiind atașați și loiali statului român.

Găgăuzii în Basarabia au avut preoți români. Încă din primii ani ai sosirii găgăuzilor în Basarabia, aceștia au chemat preoți români pentru a sluji și păstori populația găgăuză. Explicația este următoarea: în regiunea Varna-Cavarna, găgăuzii frecventau bisericile grecești și aparțineau de Patriarhia din Constantinopol, opunându-se episcopilor bulgari, care încercau să-i câștige de partea lor. Veniți în Basarabia, neavând cărțile sfinte în limba lor (acestea au fost traduse abia în 1910-1935 de preotul Mihail Ciachir) au apelat la români.

În anul 1817, în satul Comciac (la 1,5 km nord-est de Comrat, unde s-au și mutat mai târziu locuitorii Comciacului, uneori numit și Copciac), existau 64 familii de găgăuzi și 16 de moldoveni. Îl aveau ca protopop pe Gavriil Tegheceanu. Acestuia i-a urmat Vasile Tomescu. În timpul acestuia s-a construit Biserica „Adormirea Maicii Domnului” (1819). Ulterior, în 1856, s-a construit clădirea monumentală a Catedralei din Comrat, în mijlocul unui parc.

În continuare s-au succedat preoți români. Din 1903 până la 1940, preotul paroh al Catedralei din Comrat a fost Iulian Friptu, director de liceu, scriitor. Un alt preot din Comrat, Cecati era provenit din colonia de italieni românizați din Cimislia.

În anul 1814, românii Tudor Enache și Tănăsie Constantin au ctitorit biserica din Chirsova. În anul 1812, preotul Timofte Mihai din satul Chiriet-Lunca, a cumpărat o biserică din lemn din satul Sărățica și a mutat-o în Chieriet Lunga. Preotul, diaconul și clopotarul satului erau români. În satul Dezghincea, în anul 1811, erau trei familii de preoți români. În Ceadâr Lunga, în anul 1819, erau 10 familii de români, descendenți ai preoților români ai comunei. În satul Baurci erau 15 familii descendente din preoți români, iar în Gaidar, 18 familii. În anul 1827, în satul Chișmechioi erau 9 familii descendente din preoți români, iar în Vulcănești 11 (Ion Chirtoagă, Din istoria Moldovei de sud-est, editura Museum, Chișinău, 1999, pag. 222). În Beșalma, între anii 1916-1940, a fost preotul Crocos, originar din Cimislia.

În anul 1864, Ivan Ivanov, vizitează coloniile găgăuzești și bulgărești din Basarabia și declară că se vorbește găgăuzește și românește. Foarte mulți călători în sudul Basarabiei, cu mozaicul său etnic, au declarat că singura limbă pe care o cunoșteau toți locuitorii, era limba română, limba francă a întregului ținut.

La un miting ținut la Constanța, la 29 mai 1919, numeroși participanți trimit o telegramă către Georges Clemenceau, în care precizau: „marea majoritate a populației din Cadrilater, turci, tătari, greci, găgăuzi și români nu consimt la nici o trunchiere a ținutului stăpânit astăzi de România“.

Profesor Petre Frangopol scrie: „La Constanța, în clasa mea de 36 de elevi, erau 11 naționalități. Niciodată nu ne-a trecut prin cap să ne gratulăm cu termeni ca: grecoteiule, jidanule, găgăuzule, macaronarule, bozgor, pe care le-am auzit când am intrat la facultate“ (Petre T. Frangopol, Cum arată școala astăzi – așa va arăta țara mâine, România Liberă, 22 aprilie 2000, pag. II-III).

* Academicianul St. Ciobanu, referindu-se la cunoașterea de către găgăuzi a limbii române, scria: „Dintre toate minoritățile din Basarabia, populația găgăuză este cea care se apropie cel mai mult de poporul român, prin calitățile sale spirituale, prin lealitatea și blândețea firii sale. Trebuie menționat că toți găgăuzii vorbesc perfect românește, iar în regiunea Comrat mulți dintre ei folosesc atât limba română cât și cea găgăuză (St. Ciobanu, Basarabia, populația, istoria, cultura, București 1941, pag. 34, Academia Română, Studii și cercetări, XIII).

* „Locuiesc laolaltă, în acest Comrat, moldoveni, găgăuzi, bulgari și evrei, dar toți știu bine moldovenește și se îngăduie unii cu alții (Gala Galaction, Zile basarabene, Chișinău, 1993, pag. 112).

* Situația găgăuzilor din România, astăzi. În Dobrogea bunăstarea se datorează conviețuirii pașnice a numeroase naționalități. Marin Preda scrie (Formula As, anul IX, nr. 381, septembrie 1999, pag. 2): „Unde mai găsești în România, în același loc, greci, turci, armeni, lipoveni, evrei, găgăuzi, bulgari, tătari, țigani, „ruși albi“, italieni și nemți refugiați după al doilea război mondial, din sudul Basarabiei și din Cadrilater, pe lângă cea mai numeroasă comunitate din țară, de aromâni, care sunt FRAȚI DE DREPT cu românii autohtoni. Nici unii nu au revendicări teritoriale și nu acuză România de discriminare rasială sau etnică“.

Găgăuzii sunt alături de români

(2)

Găgăuzii și Unirea din 1918.

În perioada premergătoare înființării Republicii Autonome Democrate a Moldovei (Basarabia) la Congresul cooperativilor, găgăuzii preot Pavel Guciujna și Dimitrie Topciu au îmbrățișat revendicările de autonomie ale

moldovenilor (Vasile Harea, Basarabia pe drumul Unirii, București, 1995, pag. 8).

După unire, preotul P. Guciuja și D. Topciu au fost deputați în Parlamentul României, în mai multe legislaturi.

În Parlament, Prof. P. Guciuja a militat pentru înființarea facultății de Teologie din Chișinău (Boris Buzilă, Din istoria vieții bisericești din Basarabia, Ed. Fundației Culturale Române, 1996, București-Chișinău, pag. 167-184).

Găgăuzii participanți la „Astra-Basarabia“.

În aprilie 1926 se înființează Astra-Basarabia. Dintre membrii asociației au făcut parte și un număr de găgăuzi:

1. Mihail Ceachir (din Ceadâr-Lunga) la Secția de etnografie-geografie;

2. Eufrosina Cara (din Cahul) la Secția științifică;

3. Gheorghe Cara (din Tighina) la Secția social-economică;

4. Fazlî a ținut o conferință despre găgăuzi la Secția etnografică-geografică, în anul 1927;

5. Dimitrie Topciu (din Tomai) a fost colaborator al revistei „România Nouă“, editată de Astra.

(„Onisifor Ghibu, Trei ani pe frontul basarabean, Fundația Culturală Română, București, 1996).

* Poporul găgăuz este considerat ca fiind o ramură importantă a ortodoxiei. Astfel în cartea „Balcanii și balcanismul“, o carte fundamentală în domeniu, autoarea Maria Todorova, profesor la University of Florida, enumeră printre popoarele ortodoxe nonslave pe români, găgăuzi, georgieni, albanezi ș.a. Enumerarea arată importanța găgăuzilor în ortodoxia nonslavă, fiind imediat după români (M. Todorova Imaging the Balkans, Oxford University Press; în limba română: Balcanii și balcanismul, București, Humanitas, 2000, pag. 207).

14.Cultura găgăuzilor până în anul 1940.

Petre Draganov și Mihail Ceakir

Unii autori, când discută despre cultura găgăuzilor, încep cu oguzii, în perioada existenței lor în Asia Centrală. În această idee, acești autori îl citează, ca pe un precursor al culturii găgăuze pe Mahmud Kasgarli, care a trăit în Asia Centrală, în statul oguzilor, în secolul al XI-lea. El a scris „Divan ü Lügat it Türk“, o adevărată enciclopedie a timpului său. Strămutați în spațiul nord-pontic și stabiliți în zona Caverna, găgăuzii devin ortodocși și sub influența bisericii grecești, pe care o frecventează, folosesc litere grecești în scrierea lor în limba găgăuză. Există notificări, fără a se găsi textele, în care se anunță o anumită activitate literară, în perioada sec. XIII-XVIII și anume:

- **Otto Blau**, istoric rus, scrie la sfârșitul secolului XIX, că găgăuzii au în traducere în limba găgăuză și cu litere grecești, unele piese ale lui Euripide;

- **Zamfir Arbore** (Din etnografia Dobrogei. Așezările bulgare – se referă de fapt la găgăuzi – București, (1916) scrie că există traduceri în limba găgăuză pentru:

- Psaltire;
- Comedii de Aristofan;
- Poezii de Pușkin.

Nu se găsesc nici aceste traduceri. Nu sunt informații asupra editorului, orașului etc.

- **P. Koeppen**, savant rus, scrie în 1853, că găgăuzii, în scrierile lor, folosesc litere valahe.

Găgăuzii, sub otomani, frecventează bisericile și școlile grecești. Scriu în limba găgăuză cu litere grecești (M.

Ciachir, Basarabială gagauzlarân istoriassi, Chișinău, 1993, pag. 133).

Prima înregistrare a numelui găgăuz datează din 1853, făcută de P. Koeppen (Jahrbuchder Dobroutschadeutshchen, St. Petersburg, 1954). Koeppen notează că găgăuzii foloseau litere valahe (*Die Bulgaren in Basarabien, Buletin de la classe historicophilologique de l'Academie Imperiale des Sciences de St. Petersburg, St. Petersburg-Leipzig, 1853, vol. XI, nr. 13-14, pag. 194-218*). Datele și tabelele stilistice ale lui Koeppen au fost reproduse în Bulgaria, de Nicolae Mihov, în „La population de la Turquie et de la Bulgarie au XVIII et au XIX s., III, Sofia, 1929).

P. Koeppen, i-a cunoscut atât pe găgăuzii din imperiul otoman (nord-estul Bulgariei și Dobrogea), cât și pe cei din Basarabia, sub imperiul țarist. În aceste călătorii a remarcat că găgăuzii foloseau litere valahe. În Bulgaria și Dobrogea, neputând folosi alfabetul arab oficial în imperiul otoman, au folosit litere grecești sau pe cele valahe. Care sunt aceste litere? Dacă erau cirilice sau latine, Koeppen le-ar fi numit ca atare. Considerăm că este vorba de alfabetul de tranziție care era folosit în Valahia în perioada 1830-1860. Era un amestec de litere cirilice și latine, fiind perioada de trecere la alfabetul latin, introdus odată cu apariția primelor școli superioare în limba română, la academiile din București (Gh. Lazăr) și Iași (Gh. Asachi).

Petre Draganov, savant găgăuz, absolvent al Școlii Superioare Basarabene din Comrat, apoi al Liceului nr. 1 Chișinău și al Universității din St. Petersburg, fost director al Bibliotecii Imperiale din St. Petersburg, scrie despre începuturile scrisului și începuturile literaturii la găgăuzi, în 1908. Mai scrie „Trimiterea surplusului de populație nemți, bulgari și găgăuzi în Caucaz, în Extremul Orient, în SUA (Arizona și Dakota), St. Petersburg, Vedomosti – 10 iunie 1900).

Biblioteca sa fiind luată, în 1941 de sovietici din locuința sa din Comrat, nu se mai găsesc nici aceste cărți;

- Petre Draganov în lucrarea sa Basarabiana, scrie că, la Varna, în 1875, s-a editat „Molitvenicul găgăuz“, în limba găgăuză. La găgăuzii din Basarabia, primul care scrie în limba găgăuză este preotul Mihail Ceachir, care a început să traducă cărțile de cult în limba găgăuză, începând cu 1908.

- **Mihail Ceachir**, este un clasic al culturii găgăuze, un precursor al intelectualilor găgăuzi de astăzi. Tot Mihail Ceachir a scris o istorie a găgăuzilor, tradusă de el și în limba română, în anii 1934-1935, în grafia română.

- Dimitrie Ceachir scrie „Schiță biografică a neamului Ceachir“ (Chișinău, 1899) arătând și alți notabili găgăuzi din Ceadâr Lunga – Balgi, Casâm, Kiosea, Kule, Todorovici.

- Bogdan Hașdeu, în articolul Basarabia din Etymologicum Magnum Roumanie (1866-1897) în vol. 3 , ed. 3, pag. 2944, prezintă textul unui cântec pe care l-a cunoscut vizitând Comratul și Valea Ialpugului.

* Scriitorul și etnograful găgăuz din Comrat, Nicolae Grebenciu, editează o carte publicată la Petersburg, în anii 1887, despre „Cântece și colinde ale moldovenilor basarabeni“;

* Scriitorul Theodor Grebenciu, fratele celui menționat mai sus, editează tot la Petersburg, la 1892, „Povești moldovenești culese în Comrat și în împrejurimile sale“.

Lazăr Ionică, a susținut învățământul găgăuzilor din Comrat.

- Alți scriitori, în perioada până în 1940: N. Arabagiu și N. Tanasoglu;

- În anul 1938, Mihail Ceachir editează un dicționar găgăuz-românesc, 138 de pagini.

- Preotul Iulian Friptu a scris o istorie a orașului Comrat, în revista „Viața Basarabiei”.

- Mihail M. Ceachir, fiul preotului Mihail Ceakir, a scris, în perioada 1927-1935, piese de teatru (în limba rusă), tipărite la Tipografia Eparhială „Carte Românească” din Chișinău.

Tot la realizările culturale trebuie menționate bisericile, dintre care unele sunt monumente de artă. Exemplul cel mai strălucit este Catedrala din orașul Comrat, precum și clopotnița liceului real de băieți din Comrat.

15. Situația organizatorică și infrastructura localităților din Gagauz Yeri (Gagauzia) conform unui recensământ din anul 1929.

Ca o privire generală asupra localităților din Gagauzia, remarcăm că ele posedau, în anul 1929 instituții, bănci, întreprinderi și meserii importante astfel:

Primării: Toate comunele au avut primării, satele erau arondate la primăriile comunei apropiate (sate: Congazul Mic, Cărlăneni, Denevița (Svetlâi), Chioselia Rusă, Alexeeni).

Judecătorii de Ocol: Comrat, Ceadâr –Lunga, Vulcănești.

Oficiul PTT: Comrat, Ceadâr-Lunga, Cișmechioi.

Iluminat electric: Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcănești, Tatar-Copceac, Dezghinghea, Cișmechioi Gaidar, Avdarma, Chirsova, Chiriet Lunga, Denevița (Svetlâi), Ferapontianca.

Spital: Comrat.

Ambulator: Ceadâr-Lunga.

Medici: Comrat, (și medic veterinar) Ceadâr-Lunga, Vulcănești, Congaz, Dezghinghea.

Farmacii: Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcănești, Congaz.

Bănci și Cooperative: Comrat (5), Ceadâr-Lunga (5), Vulcănești (1), Congaz (1), Tatar-Copceac (2), Baurci (1), Cazacalia (1), Dezghinghea (2), Cișmechioi (1), Tomai (1), Beșalma (1), Cioc Maidan (1), Gaidar (1) Avdarma (1), Chișova (1), Beșghioz (1), Chiriet Lunga (1), Etulia (1), Carbalia (1), Ferapontieca (1).

Biserici ortodoxe: Comrat (3), Ceadâr-Lunga (2), Vulcănești (1), Congaz (1), Dezghingea (1), Tomai (1), Beșalma (1), Cioc Maidan (1), Gaidar (1), Avdarma (1), Chisova (1), Bezghioz (1), Chiriet Lunga (1), Etulia (1), Joltai (1), Carbalia (1), Ferapontianca (1).

Sinagogi: Comrat, Ceadâr Lunga.

Biserici catolice: Denevița (Svetlâi).

Școli secundare: Comrat (2 licee – Liceul real de băieți și Liceul de fete și Școala superioară de Arte și Meserii); Ceadâr-Lunga (1 gimnaziu – cursul inferior de liceu cu 4 clase).

Școli primare: Comrat (9), Ceadâr-Lunga (4), Vulcănești (4), Congaz (5), Baurci (3), Tatar Copceac (2), Cazaclia (3), Dezghingea (3), Cișmechiori (2), Tomai (1), Beșalma (3), Cioc Maidan (3), Gaidar (3), Avdarma (2), Chirsova (4), Bezghioz (2), Chiriet Lunga (2), Etulia (1), Joltai (2), Denevița (1- germană), Carbalia (1), Ferapontianca (3), Chioselia (1), Alexeeni (1).

Grădinițe de copii: Comrat (2), Vulcănești (1), Congaz (1), Baurci (1), Dezghingea (2), Beșalma (1), Chirsova (1), Beșghioz (1), Chiriet Lunga (1).

Punct agronomic: Beșghioz.

Mori: Comrat (3), Ceadâr-Lunga (2), Vulcănești (3), Congaz (3), Tatar Copceac (1), Cazaclia (1), Dezghingea (2), Cișmechiori (2), Tomai (2), Cioc Maidan (1), Gaidar (1), Avdarma (1), Chirsova (1), Chiriet Lunga (2), Etulia (2), Denerița (1), Carbalia (1), Ferapontianca (8).

Fabrici de ulei; Căramidării; Cariere de piatră: Comrat (8), Ceadâr-Lunga (4), Vulcănești (3), Congaz (3), Tatar Copceac (5), Baurci (3), Cișmechiori (1), Beșalma (1), Beșghioz (1), Etulia (2), Carbalia (1).

Secție de pompieri: Comrat.

Hoteluri: Comrat.

Abator: Comrat.

În privința băcăniilor, a comercianților și a meseriașilor, numărul lor este foarte mare și variat (ceasornicari, cizmari, cofetari, croitori, frizeri, dărăcitori de lână, măcelari, rotari, dogari, tâmplări tinichigii, vopsitori, cârciumari, și alții.

În privința agricultorilor și a viticultorilor sunt înregistrați numai acei locuitori, care posedă suprafețe agricole și/sau viticole mari.

În general se poate afirma că localitățile găgăuzești din Gagauz Yeri au avut o viață economică și socială bine organizată datorită caracterului găgăuzilor, dârz în muncă și corect în relațiile cu alții.

16. Personalități găgăuze sau cu ascendență găgăuză în viața politică, culturală și economică a României, în perioada interbelică (1918-1940)

Găgăuzii au avut și au personalități importante, dar nu există o evidență a acestora; s-au remarcat în viața politică și în cultura României, Basarabiei, Rusiei, Bulgariei, Canadei etc.

1. Lascăr Catargiu era găgăuz, afirmându-se în viața politică a României în perioada apartenenței sudului Basarabiei la România, 1856-1878 (*N. Rusali, „Ce sunt și ce vor fi ei”, Tinerama, 8-15 noiembrie 1990, pag. 8-9*)

2. Mareșalul Alexandru Averescu, născut în comuna Babele, jud. Ismail, în 1859, având și ascendență găgăuză (Babele fiind o comună cu populație mixtă), rămâne în istorie „o personalitate enigmatică” (Dan A. Lăzărescu, Confesiuni, Editura Hastia, București, 1998, pag. 105).

3. Mihail Ceakir a scris „Istoria găgăuzilor din Basarabia” în limba română și în limba găgăuză (1934-1935).

A realizat și un dicționar găgăuz-român, editat la Chișinău în 1938, 138 pag.

4. Dimitrie Topciu, născut în com. Tomai (1881-1958), a fost prim adjunct în Ministerul Agriculturii și deputat în Parlamentul României.

5. Ion Fazlî, absolvent al academiei Regale de Muzică din România, compozitor, membru al Uniunii Muzicienilor din România, bun prieten cu președintele Uniunii, Mihail Jora; în perioada 1930-1940 a organizat, în București o orchestră de mandoline. A fost compozitor: cântece, lieduri, imnuri. A compus o melodie nouă pentru „Tatăl nostru“.

6. Ion Papazoglu, pictor apreciat în București, cu numeroase expoziții în anii 1930-1960.

7. Preotul Pavel Guciuja, de putat în Parlamentul României.

8. Vladimir Macri, prefectul de poliție al județului Tighina; tatăl său a fost înobilat de Imperiul rus, în anul 1880. Este descendent al unei familii de hasâl găgăuzi din comuna Copceac, cartierul Urumlar.

9. Vasile Vlah, profesor de educație fizică la Liceul B.P. Hașdeu și director adjunct.

10. O. Fazlî, profesoară de lucru manual la Liceul de fete Regina Elisabeta din Chișinău, în perioada 1930-1940.

11. Nadejda Cazanacî, profesoară de matematici la Liceul Regina Elisabeta (Chișinău).

12. Cuemgi A., profesoară de educație fizică la Liceul de fete Regina Maria (Chișinău).

13. N. Tanasov, profesor la Liceul Dimitrie Cantemir din Comrat.

14. S. Caraușanov, idem.

15. Gh. Balaban, idem.

16. Anghelina Draganov, profesoară de limba franceză la Liceul de fete din orașul Comrat.

17. Trifon Capsomun, avocat în orașul Comrat.

18. Nicolae Câlcic, avocat în orașul Comrat.

19. Alexandru Bârlădeanu (1911-1997), născut la Comrat, doctor în economie, viceprim-ministru al României (1956-1966) și Președinte al Senatului României (1990-1992).

20. Elena Magearu, licențiată în litere și filologie.

21. Maria Zlatov (1884-1966), născută la Comrat, cântăreață celebră de operă (soprană) și profesoară de canto la Conservatorul Unirii, municipal și de stat din Chișinău în perioada 1928-1940, după care se mută la București. A decedat în 1966 și este înmormântată la cimitirul Floreasca.

22. Arnaut F., comandor de aviație la Școala de Ofițeri de Aviație din Tecuci. În perioada de până la 23 august 1944 era unul din așii piloților români.

23. Ion Vlah, din orașul Comrat, care a murit pe front la câteva luni după începerea războiului din 1941. Era un tânăr locotenent, șef al promoției sale de artileriști.

Primăria orașului Comrat a propus schimbarea denumirii orașului Comrat, în Vlahia, în memoria eroului Ion Vlah. Din cauza stării de război și a evenimentelor ulterioare această schimbare a denumirii orașului nu s-a mai produs.

24. V. Iachim, născut în Comrat, a fost profesor de filosofie (scurt timp și la Liceul din Comrat). A publicat mai multe cărți în domeniul filosofiei. A colaborat la gazeta „Cuget Moldovenesc” din Chișinău.

25. Bârlădeanu Alexei, născut în 1883 în orașul Cenevaț. A studiat agronomia în Elveția și la Leipzig. A fost profesor la Facultatea de Agronomie din Chișinău în perioada 1934-1940. Deportat de sovietici în Siberia, se întoarce în 1956 sărac și bolnav.

Urmașii bogătașului Țanco Kâlcic din Comrat, acela care a finanțat construcția Liceului de fete din Comrat (construit în anul 1906), au plecat în anul 1920 din Basarabia,

unde avusese lor reforma agrară, în Polonia, unde aveau 20.000 de ha. De aici urmașii din a doua generație au plecat la Paris. Informații din ziarele românești din perioada 1940-1944 consemnează vizita acestora în România. S-au interesat de Comrat, fără să se ducă acolo.

17. Reputația, decăderea și renașterea orașului Comrat, reședința găgăuzilor.

În perioada interbelică 1918-1940 orașul Comrat era o localitate prosperă cu cca 18.000 locuitori, cu o anumită infrastructură: uzină electrică, rețea de distribuție electrică, 4-5 străzi cu trotuare, un parc orășănesc și cu multe instituții: pretură, primărie, judecătorie, notar de stat, percepție fiscală, gardă financiară, poștă, telegraf, oficiu telefonic, spital orășănesc, 2 licee, o școală superioară de arte și meserii, 9 școli primare, două grădinițe de copii, bănci, secție de pompieri, abator, fabrică de alcool. Aceste instituții au oferit un număr important de slujbe locuitorilor orașului. La acestea se adăugau particularii: avocați, medici, medici veterinari, farmaciști, moașe, un număr mare de comercianți; prăvălii, magazine de încălțăminte, de stofe, librării, drogherii, cafenele, cofetării, restaurante; urmează meseriași: ateliere foto, ceasornicării, croitori, cizmari, frizeri, dulgheri, rotari, tâmplari, tinichigii, fierari, brutari, măcelari, depozie de cherestea și mica industrie: mori, fabrici de cărămidă, darac, fabrici de ulei. O altă parte a populației se ocupa cu agricultură, viticultură, pomicultură. Nu existau oameni fără ocupație și fără venit. Nu existau cerșetori. În fiecare LUNI era târg mare în piața centrală a orașului cu negustori și cumpărători din oraș și din satele din jur. Aceștia din urmă veneau la Comrat cu căruțele. Cele mai frumoase căruțe,

pictate pe lateralele lor și având un sunet plăcut la mers, erau căruțele nemților. Se știa de departe după acest sunet, că sunt căruțele nemților din Tarutino și din alte comune germane.

Desigur nivelul de trai nu era același la toți locuitorii orașului. Salariații își permiteau, în pauze să frecventeze cafenele sau berăria. Doamnele veneau la cofetării cu copiii, ele beau cafea, copiii mâncau prăjituri.

Elevii celor două licee, în timpul liber, veneau în parc, stăteau în grupuri, pe bănci, discutau și se distrau.

Oamenii mai bogați se instalau la joc de cărți. Intelectualii, în special învățătorii și avocații se întâlneau, pe rând la fiecare, în anumite ocazii sau pur și simplu pentru a petrece. Se dădeau mese îmbelșugate, fiecare gospodină dorind să-și arate talentul în arta culinară. La aceste întâlniri se distrau, dansau, glumeau și uneori cântau.

În privința limbilor vorbite, limba francă, adică aceea pe care o cunoșteau cu toții, era limba română. Dar comrătenii – un fenomen specific Comratului – vorbeau toți curent trei limbi: româna, găgăuza și bulgara. Când se întâlneau pe stradă începeau o limbă pentru ca pe neobservate să treacă la alta și se înțelegeau perfect. Locuitorii comunelor nu cunoșteau decât limba lor și când se întâlneau la târg se puteau înțelege numai în română. Limba rusă o cunoșteau numai aceea, care făcuseră liceul până în 1918.

Salariile erau suficiente. Învățătorii cu familiile lor plecau vara pentru trei săptămâni, la mare. Comrătenii preferau stațiunea Burnas, un orașel bine gândit pentru a atrage clienți. Aici, dimineața, se făcea plaje, după masa, plimbări prin parcul stațiunii, iar copiii jucau crichet.

Acasă în vacanță elevii din clasele superioare organizau serate dansante, fără consum de băuturi alcoolice. Se dansa tango, foxtrot, conga, vals boston.

Desigur, viața celor cu venituri mici era mai modestă, dar de sărbătorile mari Crăciun, și Paște, aveau aceleași mese îmbelșugate și musafiri. Dar, vara, nu numai că nu plecau la mare, dar munceau din zori și până noaptea târziu la recoltarea grâului și la treerat. În fiecare curte de țăran agricultor era harmanul sau aria, unde muncea întreaga familie.

În general viața la Comrat era liniștită, patriarhală, fără evenimente șocante, toți își vedeau de treaba lor și erau respectați indiferent de profesiune; exista o morală publică pe care o respectau cu toții și în societate exista o credință și frică de Dumnezeu.

Din punct de vedere cultural instituțiile care dădeau tonul erau liceele cu profesorii lor de prima mână. Profesorii erau salutați pe stradă de toată lumea.

Liceul „Dimitrie Cantemir“ avea o clădire impunătoare, parter și etaj, cu 16 săli de clasă, amfiteatru, laboratoare de chimie, fizică, științe naturale, anatomie, geologie și geografie, sala de gimnastică pe două nivele, sală de muzică și o bibliotecă excepțional de bine dotată cu cărți în mai multe limbi. Liceul avea o fanfară de calitate care, în zilele de sărbătoare națională, defila pe strada principală a orașului cu marșuri aplaudate de o mulțime de cetățeni ai Comratului.

Profesorul de muzică P. Petrovici a organizat și un cor mixt cu participanții de la cele două licee bucurându-se de aprecierea concetățenilor.

Serbările de sfârșit de an la licee constituiau prilej pentru comrățeni de a vedea și piese de teatru jucate de elevi. Majoritatea comrățenilor doreau să-și dea copiii la liceu, asigurându-se astfel la absolvire, fie accesul la Universitate, fie servicii bune, ca absolvenți de liceu.

Pătura privilegiată a intelectualilor din Comrat o reprezentau profesorii liceelor. O bună parte a intelectualilor

din Comrat erau cunoscători de limbi străine în frunte cu Petre Draganov, cunoscător a 12 limbi slave, al limbilor greaca veche, latina, româna, franceza, germana, italiana, cu fiica sa Anghelina Draganov Prosalendis, poliglotă, cu familiile Donat, Klainert, Sedlacek (două surori care dădeau meditații de limba germană) cu Valeriu Mititelu, fiul directorului „Dimitrie Cantemir“, cunoscător al limbii engleze. Profesori și judecători care veneau în Comrat din Vechiul Regat, erau cunoscători de limba franceză, cu toții.

Absolvenții de liceu cu bacalaureat urmau cursuri universitare la București, Iași, Cluj, Dantzig, Praga. Alții se înscriau la școlile de ofițeri (Mitiș, Vlah, Arnăuț ș.a.). Licențiații se întorceau în Comrat, de exemplu avocații N. Kâlcik, P. Caraghiaur, Gh. Rascu, Trifon Capsomun).

În oraș exista un cinematograf, veneau și trupe de teatru, Circul Klușki. Comratul se considera un centru cultural în rând cu Tighina, Cetatea Albă, Ismail și Bolgrad. Scriitorii din Comrat erau preotul Iulian Friptu, care a scris istoria orașului Comrat în revista „Viața Basarabiei“, Liuba Dimitriu poetă, Sorana Gurian – romancieră de succes în România și Franța, a scris romanul „Zilele nu se întorc niciodată“ și profesorul de filosofie V. Iachim. Alți intelectuali deosebiți au fost Alexe Bârlădeanu, profesor universitar de genetică agricolă, Mihail P. Guboglu, profesor universitar la București, N. Antoci, Director general al căilor ferate din România, pictorul Ioan Popazoglu, general medic Igor Bodeanschi.

În harta 4 se prezintă partea centrală a orașului în anii 1940-1941, cu indicarea instituțiilor și a locuitorilor. În **foto 7** se arată una din casele reprezentative ale orașului (casa Măcriș), construită în 1935. În **foto 8** un covor basarabean realizat într-un centru de țesut covoare în comuna Feraponteni, în apropierea Comratului.

În 1940 această localitate s-a prăbușit. În special după 1944, foarte mulți locuitori au părăsit orașul, la apropierea frontului, apoi, a urmat în 1946, foamea teribilă, comandată de I.V. Stalin, astfel că populația orașului ajunsese la 4.500 de locuitori, cea a unui sat. Ulterior, la 1989, la destinderea perioadei Gorbaciov, apoi la obținerea independenței Republicii Moldova și în special după 1994, la obținerea autonomiei, unitate administrativ-teritorială Găgăuzia (Gagauz Yeri), Comratul a reînviat, devenind un oraș universitar, reședința UTAG Găgăuzia, având Uniunea Scriitorilor găgăuzi și nenumărate instituții culturale. Comratul este astăzi un centru regional important al Republicii Moldova și al Sudului Basarabiei (comparativ cu Bolgradul, Reni, Cahul, Ismail).

18. Găgăuzii din Basarabia astăzi

Între anii 1940 și 1990, găgăuzii din Basarabia au suferit un regres important sub ocupația sovietică.

În primul rând, găgăuzii din Basarabia au fost divizați, în august 1940, cea mai mare parte (cca 80%) au rămas încadrați în RSS Moldovenească, iar 20% au fost încadrați în RSS Ucraineană (vezi harta nr. 1).

Au început deportările în Siberia și Kazahstan. Numai din comuna Beșalma, dintr-un total de 2000 locuitori, aproape 500 au fost deportați în mai multe serii (1940, 1941, 1946, 1949, 1956, etc.)

În această perioadă, populația găgăuză a fost supusă unei rusificări intense. Nici o școală în limba găgăuză, nici un ziar sau revistă. Generația de după 1940 nu știe decât limba rusă, nu cunoaște nici limba maternă – găgăuza, nici limba română – limba republicii Moldova în care trăiesc.

După declararea Moldovei ca stat suveran, conducătorii găgăuzi (aceiași care au avut funcții de conducere în Moldova sovietică), au proclamat, la 19 august 1990, Republica sovietică socialistă Găgăuză, cu capitala la Comrat, neadmițând decât o confederație cu Moldova. Cu sprijinul armatei politice sovietice (OMON), sub conducerea generalilor sovietici Șatalin și Zaițev, găgăuzii procedează, la 28 octombrie 1990, la alegerea „organelor supreme republicane”. Sovietul Suprem al Moldovei declară ilegale toate aceste acțiuni ale separatiștilor de la Comrat. Cu timpul găgăuzii revin la sentimente mai normale și obțin, prin modificarea din 1994 a Constituției Republicii Moldova, o autonomie în cadrul Moldovei.

Găgăuzii au început să caute sprijin politic internațional în Turcia. Iată ce spune Gh. Ratcoglu, numărul doi în conducerea găgăuză, în convorbirea cu Jean-Baptiste Naudet (URSS, *le reve turc des Gagaouzes*“, *Le Monde*, 28 mars 1991):

„Am plecat să solicităm ajutor de la Turcia, căci n-am obținut nimic de la Moscova. Este de remarcat că dacă inițiativa de constituire a unei republici găgăuze a fost rezultatul potențailor comuniști locali, încurajați de conservatorii de la Moscova, astăzi găgăuzii par a fi decizi să se întoarcă, în forță la originile lor. În sfârșit actualii conducători găgăuzi, vechi comuniști, ca președintele Ștefan Topal, adesea rusificați, care și-au păstrat funcțiile de conducători, trebuie să facă față unei opoziții moderate, grupată în jurul ziarului Gagauz Eri, anticomunistă și favorabilă unui statut de autonomie în sânul Moldovei“.

La 23 decembrie 1994, Parlamentul din Chișinău votează Legea cu privire la statutul juridic al localităților cu populație găgăuză; Legea de înființarea UAT Găgăuzia nr. 3440 – XIII din 23 dec. 1994. Conform art. 2 al Legii, Gaguz Eri (Țara Găgăuzilor) are dreptul să-și declare statalitatea pe

plan internațional, dacă Republica Moldova va intenționa să-și modifice actualul statut politic.

Se stabilește ținerea unui referendum în cele cinci raioane locuite de găgăuzi pentru a hotărî care din localități vor face parte din Găgăuzia. De asemenea, se supune votului alegerea capitalei: Comrat sau Ceadâr Lunga. Comisia mixtă moldo-găgăuză a hotărât ca referendumul să se desfășoare pe data de 5 martie 1995, în 34 de localități. La început găgăuzii au vrut să se facă referendum pe întreaga suprafață a celor cinci raioane (această suprafață conține 11% din suprafața Republicii Moldova). În 24 de localități găgăuzii alcătuiesc peste 50% din populație, iar în celelalte 10 peste 1/3. Dintre aceste 10 localități numai 6 au fost de acord să facă parte din Găgăuzia (în special din rațiuni economice – apropiere de centre raionale). În urma referendumului au intrat în Găgăuzia 30 de localități repartizate astfel: 12 în raionul Comrat, 6 în raionul Ceadâr Lunga și câte 4 localități în raioanele Basarabeasca, Taraclia și Vulcănești.

În privința capitalei Găgăuziei s-a votat în majoritate pentru Comrat.

În anexe sunt prezentate date statistice.

Bașkanul (Președintele) Găgăuziei are rangul de viceprim-ministru al Republicii Moldova.

Bașkanii Găgăuziei:

- St. Topal, 1990-1994, nerecunoscut de Republica Moldova;

- Gh. Tabunscik, 1994-1998;

- Dum. Croitor, 1998-2002;

- Gh. Tabunșcik, 2002-2006

-Mihail Formuzal 2006 –

Găgăuzia are o suprafață de 1831,5 kmp (5.4% din suprafața Republicii Moldova – 33.400 kmp) și este subîmpărțită în trei raioane, numite dolay: Comrat, Ceadâr-Lunga și Vulcănești.

Populația Găgăuziei este de 171.500 locutori (3,97% din populația Republicii Moldova (4.335.356 locuitori). Din totalul populației Găgăuziei, găgăuzii sunt în proporție de 80%.

Găgăuzia are 32 localități, din care 3 sunt orașe. În afara Găgăuziei, dar în Republica Moldova mai sunt 24.000 de găgăuzi, numărul total al găgăuzilor din Republica Moldova este de 175.000.

Comunele cu populație compactă (peste 98%) sunt Beșalma, Gaidar, Chiriet Lunga, Joltai. La Beșalma există un muzeu etnografic găgăuz, de rang republican.

În Ucraina, au rămas următoarele comune cu populație majoritar găgăuză (harta 1): Crasna, Alexandrovca (Satâlâc Hagi), Dimitrovca, Serpnevoe, Cubei, Bulgariica, Tabac, Curci, Bulboaca, Caracurt, Eski Troian și Enikici, cu o populație găgăuză de cca. 33.000 de oameni.

După 1990, viața culturală, învățământul, artele, au luat un avânt deosebit în Găgăuzia. S-au creat: universitatea, muzee, teatre, ziare și reviste și a început o susținută viață literară.

În tabelul următor se prezintă evoluția populației locuitorilor din Găgăuzia în anul 1989 față de anul 1929.

Localitatea	Populația în 1989		Populația în 1929		Crește cu ↑		Des crește ↓	
	Totală	Găgăuzi	Totală					
1	2	3	4	5	6	7	8	
Comrat	25657	17438 (68%)	17196	5461	↑	-	-	
Ceadâr-Lunga	22991	15367 (66%)	7350	15641	↑	-	-	
Vulcănești	18072	11990 (66%)	5056	13016	↑	-	-	
Congaz	11487	10764 (93%)	5898	5589	↑	-	-	
Copceac	8296	7819 (94%)	5589	5589	↑	-	-	
Baurci	7325	7119 (97%)	4787	2548	↑	-	-	
Cazaclia	7208	6858 (95%)	4785	2429	↑	-	-	
Dezghingea	5867	5461 (93%)	5027	840	↑	-	-	
Cișmechioi	5337	4993 (93%)	3434	1903	↑	-	-	

Tomai	4897	4432 (90%)	3683	1204	↑	-	-
Beșalma	4414	4337 (98%)	3344	1070	↑	-	-
Cioc-Maidan	4518	4311 (93%)	3097	1421	↑	-	-
Gaidar	4043	3984 (98%)	2490	1553	↑	-	-
Avdarma	4068	3897 (95%)	2505	1563	↑	-	-
Chirsova	7093	3065 (43%)	4348	2655	↑	-	-
Besghioz	3102	2998 (96%)	2232	870	↑	-	-
Chiriet-Lunga	2735	2675 (98%)	2461	274	↑	-	-
Etulia	2785	2589 (92%)	1794	791	↑	-	-
Joltai	2380	2340 (98%)	1371	1009	↑	-	-
Congazcicul							
De Sus	1613	1214 (72%)	162	1511	↑	-	-
Bugeac	1849	1098 (59%)	-	1894	↑	-	-
Cotovscoe							
(Cârlăneni)	753	737 (97%)	45	708	↑	-	-
Svetili							
(Denevița)	2711	732 (27%)	210	2501	↑	-	-
Etulia Nouă	690	676 (97%)	-	690	↑	-	-
Carbalia	585	466 (72%)	1380	-	-	785	↓
Forapontienca	1200	368 (22%)	1692	-	-	482	↓
Etulia c.f.	591	312 (93%)	-	591	-	-	-
Congazcicul							
de Jos	244	233 (95%)	-	244	-	-	-
Chioselia Rusa	837	200 (24%)	705	132	↑	-	-
Alexeevica	403	121 (30%)	408	-	-	5	↓
Vulcănești c.f.	313	68 (20%)	-	313	-	-	-
Dudulești	51	-	-	51	-	-	-

TOTAL: 32

localități   164111   128753   91067   73044 ↑ 1282 -

Se constată că nenorocirile care s-au abătut asupra Basarabiei, deportarea din 1941, războiul, foametea din 1946, nu au oprit creșterea populației în localitățile din Găgăuzia, această creștere fiind în anii 1929 și 1989 (anul ultimului recensământ), adică într-o perioadă de 60 de ani, de 73.000 locuitori, adică de 64,31%.

Dacă admitem același procent de creștere a populației în 60 de ani, astăzi populația satelor găgăuzești este cu $164.111 \times 1,6\% \times 15 \text{ ani} = 15.900$ mai mare, deci 164.111

+15.900 = 180.000 locuitori iar a găgăuzilor 128758 + 20872 = 149394 locuitori găgăuzi.

Dacă adăugăm aceeași creștere și găgăuzilor din Republica Moldova care trăiesc în afara Găgăuziei 22441+3580 = 26021. Deci numărul găgăuzilor din Republica Moldova este de 149394 + 26021 = 175415 (cel puțin). În ceea ce privește evoluția trebuie să admitem că dacă luăm în considerație numai numărul școlilor secundare (licee + școli medii), această evoluție este foarte importantă.

Chiar în 1929, Comratul cu dotările sale se bucura de un bun renume, poate chiar mai mult decât Chilia, Reni, Cahul, Bolgrad și chiar Tighina. În prezent este oraș universitar și are șansele să ocupe un loc de frunte în sudul Republicii Moldova. La renumele său se adaugă și conlucrarea multietnică armonioasă, modul în care găgăuzii conviețuiesc cu celelalte naționalități (moldoveni, bulgari, ucraineni, ruși ș.a.). Pe lângă aspectul cultural au progresat și alte aspecte: electrificarea localităților, modernizarea drumurilor, alimentarea cu apă potabilă în curs de realizare, viticultura, biblioteci, muzee, școli de artă, ceea ce îi va asigura un viitor luminos, chiar dacă în prezent sunt greutăți financiare.

19. Cultura găgăuză în prezent.

Fondatorii culturii găgăuze actuale sunt: D. Tanasoglu, N. Baboglu, D. Caracioban, N. Chiosea.

În ceea ce privește cultura materială, singurele monumente sunt clădirile bisericilor masive, din piatră albă. Catedrala ortodoxă din orașul Comrat este monumentală, în genul catedralei din Chișinău, dar a fost construită înaintea acesteia (M. Păduraru, Aspecte din istoria bisericii și a neamului românesc, editura Trinitas, Iași, 1993, pag. 100), „este biserica din Comrat: o adevărată catedrală...” (Gala Galaction, „Zile basarabene”, editura Știința, 1993, pag. 66).

„Biserica din Comrat este vrednică să stea într-un oraș de mână întâia. Seamănă mult cu Biserica Soborului din Chișinău. Are același plan, aceeași mărime și aceeași lumină interioară. Dar biserica din Comrat se arată ochilor noștri mai mândră și mai impunătoare fiindcă este așezată pe deal” (Gala Galaction, op. cit., pag. 129).

În Găgăuzia sunt două muzee și încă două puncte muzeistice toate cu profil etnografic. Aici se poate vedea portul popular, obiecte de artizanat, unelte ș.a. De remarcat că există multe asemănări ale obiectelor de artizanat cu cele românești și bulgărești dar nici cea mai slabă influență rusească. La Departamentul Culturii în Găgăuzia, care se ocupă de muzee, biblioteci, teatre etc., Consilier Șef este Eugenia Liulnova Topal. În comuna Beșalma există un muzeu al etniei găgăuzești, fondat de D. Caracioban. În acest muzeu sunt adunate izvoare scrise și materiale referitoare la etnogeneza și istoria poporului găgăuz. În prezent, directorul muzeului este Ludmila Marin-Caracioban, fiica fondatorului.

Folcloriștii găgăuzi conform datelor prof. D. Tanasoglu sunt: Toli Sibov, P. Draganov, Mihail Ciachir, V. Moscov, N. Arabagi, N. Tanasoglu, Dionis Tanasoglu, N. Baboglu, M. Durbailo ș.a. Dionis Tanasoglu, a cules cântece, rapsodii, a întocmit schițe instrumentale, a prelucrat cântece populare, a întocmit studii asupra muzicii găgăuzești și dansului.

În anul 2001, Secția de Găgăuzologie a Academiei de Științe din Republica Moldova (Liuba Cimpoeș, Maria Durbailo, Petre Stoianov, Dimitri Gagauz) a elaborat un volum de cântece găgăuze (Gagauz halktürküleri, Chișinău, Pontos, pag. 170).

Traducătorii găgăuzi sunt: M. Ciachir, H. Manastârlî, N. Tanasoglu, Dionis Tanasoglu, N. Baboglu, Petri Cebotari.

Primul abecedar găgăuz a fost alcătuit și editat de D. Tanasoglu (1958, 1990, 1996) precum și primele manuale (1958-1962).

Grafia, alfabetul și ortografia găgăuză au fost elaborate de D. Tanasoglu (1957-1958) iar alfabetul latin, în anul 1992, de D. Tanasoglu, N. Baboglu și M. Chiosea.

L.A. Pokrovskaia, s-a ocupat de culegerea și înregistrarea cântecelor, baladelor, poveștilor populare găgăuzești, înregistrând cântecele pe o placă de patefon.

În Republica Moldova, până în anul 1965, Uniunea Scriitorilor din Moldova, primise în rândurile sale două nume importante ale literaturii găgăuze: poetul, prozatorul și pedagogul Dionis Tanasoglu (în anul 1958) și D. Caracioban (în anul 1964). Dionis Tanasoglu este o personalitate proeminentă a literaturii și culturii găgăuze și este considerat un clasic. Era și membru al Uniunii Scriitorilor din România. Între anii 1970-1980, la Uniunea Scriitorilor din Republica Moldova au fost primiți: Mina Chiose, N. Baboglu și St. Curoglu.

După 1985, săptămânalul „Literatura și Arta“ a oferit, lunar, o pagină, condeierilor găgăuzi (N. Rusali).

Scriitori găgăuzi mai importanți sunt: Dionis Tanasoglu, N. Baboglu, D. Caracioban, M. Chiosea, St. Curoglu, Tudor Zanet, Tudor Marinoglu, Petri Cibotar, V. Filioglu, P. Ialîngi, S. Bulgar, Liuba Cimpoeș, Maria Ciuemgi, Andrei Cociangi, Gr. Topuzlu (critic literar), C. Vasilioglu, Ivan Topal, Petre Stoianov, Dimitri Gagauz, Maria Peteu, Năstase Pașali și foarte mulți tineri în plină afirmare.

Dionis Tanasoglu a scris primul roman în limba găgăuză „Uzun chervan“ și l-a tradus în română, precum și poezii și piese de teatru. Este bun cunoscător al limbii și literaturii românești.

Nicolae Baboglu a scris volumul de poezii „Trandafirii dragostei“, tradus și în românește și a editat abecedarul în limba găgăuză, pledând totodată pentru introducerea grafiei latine în scrierea găgăuză.

Un alt scriitor, Mina Chiosea, născut în comuna Beșalma, absolvent al Facultății de Istorie a Universității din Chișinău, se întoarce în comuna natală în calitate de director de școală. Prima lui carte „Câsmet“ (Noroc), apare în anul 1973. După aceasta, la diverse edituri din Chișinău apar „Cardașlâc“ (Frăție), „Topran urec gugumesî“ (Mireasma pământului), „Hazar ol“ (Fi gata), „Umutlar“ (Speranțele), „Sabansalarsun gün“ (Bună ziua soare), „Dattam omurdean“ (Gustul vieții) ș.a. Poeziile lui au fost traduse în română, letonă, azeră, tătară.

La Academia de Științe a Republicii Moldova de istoria și cultura găgăuză, s-au ocupat oamenii de știință găgăuzi și găgăuzologi: M.N. Guboglu, S. Curoglu, M. Marunevici, E. Colța, Gavril Gaidar, iar în prezent Liuba Cimpoeș, Ion Dron, Petri Cibotari, Olga Radova-Caranastas, Vitalie Sârț, Nicoglo Diana, Kvilunkara Elisaveta.

Şef al secţiei de găgăuzologie au fost G. Gaidargi urmat de Ion Dron, iar în prezent este Liuba Cimpoeş.

Directorul Institutului de Cercetări interetnice este dr. Ion Bodrug.

Scriitori găgăuzi care militează pentru strângerea legăturilor cu românii

La colocviul internaţional al literaturii minorităţilor naţionale, care s-a ţinut la Mangalia/Neptun, în perioada 14-17 aprilie 1999, referitor la literatura găgăuză, s-a spus:

- Leo Butnaru, Uniunea scriitorilor din Republica Moldova: scriitori minoritari:

„Ei reprezintă a VI-a parte din Uniunea Scriitorilor din Moldova, adică în jur de 45. de persoane. Înainte reprezentau o treime. Sunt ruşi, găgăuzi, bulgari, evrei de limbă idiş. Găgăuzii ies tot mai mult de sub influenţa limbii ruse. I-am sfătuit: de ce nu alegeţi alfabetul latin, fiindcă în felul acesta vă înţelegeţi mai bine cu turcii? Până în 1957 au fost rusificaţi, după 1957, având constituită propria limbă, au început să iasă de sub această influenţă“.

- Dan Stanca (Suntem pentru o Europă a naţiunilor civice, România Liberă, 21 apr., 1999, pag. 2):

„Scriitorul este, în fond, un minoritar. Până la urmă, problema minorităţilor devine cu atât mai sensibilă, cu cât limba folosită de către acestea este mai slab reprezentată, cum ar fi cazul găgăuzilor din Moldova şi al tătarilor la noi. Dionis Tanasoglu, scriitor găgăuz, a înfăţişat originile îndepărtate ale culturii sale de factură oral-folclorică. În anii ţarismului nu a existat scriitor găgăuz. De la al doilea congres din Basarabia din 1957, s-a înfiripat o literatură găgăuză“.

În cele ce urmează vom prezenta câțiva scriitori găgăuzi care militează pentru strângerea legăturilor cu românii.

1. Dionisie Tanasoglu, membru al Uniunii scriitorilor din Republica Moldova. Din 1998 este membru și al Unității scriitorilor români (București).

A scris singurul roman al literaturii găgăuze „Uzun Chervan“, pe care l-a tradus în limba română. A întocmit abecedarul găgăuz, stabilind alfabetul (ciliric) și ortografia în anul 1958. În anul 1992, a elaborat alfabetul latin adaptat la limba găgăuză. A scris poezii, piese de teatru, a cules cântece, rapsodii, a întocmit un studiu asupra muzicii și dansului găgăuzesc.

A fost primul rector al Universității din Comrat.

În 1994, la 18 octombrie participă, în delegația Republicii Moldova, la Congresul Spiritualității Românești de la Băile Herculane.

În anul 1998, participă la Congresul Uniunii Scriitorilor români de la Neptun.

În anul 1999, participă la Colocviul Internațional al Literaturii Minorităților Naționale de la Mangalia/Neptun, din 14-17 aprilie.

Mai jos prezentăm un Curriculum Vitae al lui Dionisie Tanasoglu.

Absolvent al Școlii Normale din Bârlad (1943). Se întoarce în satul său natal, unde lucrează 10 ani ca învățător. După aceea se transferă la Chișinău, la Institutul de Cercetări Pedagogice, unde ajunge director. În 1972 este numit profesor la Institutul de Arte din Chișinău, post în care rămâne 20 de ani. Apoi este invitat rector la Universitatea Găgăuză din Comrat, de unde este silit să demisioneze. A fost profesor universitar la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă“ din Chișinău, unde predă limba, literatura și istoria

găgăuzilor. Ca scriitor este primit în Uniunea Scriitorilor din Moldova în anul 1958.

2. Nicolae Baboglu, profesor la Universitatea pedagogică „Ion Creangă”, Facultatea de istorie, limbă și literatură găgăuză; este un militant pentru apropierea și strângerea legăturilor găgăuzo-române. A scris poezia care îi caracterizează atitudinea politică: *Ah! Moldova, Vatanam! (Ah, Moldova, Patria!)*. A scris volumul de poezii „Trandafirii dragostei”, pe care l-a tradus și în românește. A editat abecedarul în limba găgăuză, pledând totodată pentru introducerea grafiei latine în scrierea găgăuză.

3-4. Alți scriitori – poeți găgăuzi, născuți în comuna Beșalma, ambii în 1933, care au o contribuție la ridicarea culturală a poporului găgăuz, militând totodată pentru strângerea legăturilor cu populația majoritară a Republicii Moldova – românii, sunt D. Caracioban și Mina Chiosea, ambii adepți ai trecerii scrisului găgăuzesc la grafia latină. D. Caracioban a pus bazele Muzeului etnografic găgăuz din comuna Beșalma și a fost primul lui director. După moartea lui D. Caracioban, conducerea muzeului a luat-o Mina Chiosea. În prezent (1999) directorul muzeului este fiica lui D. Caracioban, Ludmila Marin-Caracioban.

Contribuția dr. habilitat Ion Dron în găgăuzologie

Doctorul habilitat în filologie (specialitatea Limbi turcice) Ion Dron, român din sudul Republicii Moldova, născut în Badicul Moldovenesc, județul Cahul, la 17 iunie 1948, cercetător în secția de găgăuzologie din cadrul Institutului Relațiilor Interetnice (fostul Institut al Minorităților Naționale) al Academiei de Științe a Republicii Moldova, a fost un militant deosebit de activ în afirmarea găgăuzilor în viața socială și culturală a Republicii Moldova.

a. Dintre numeroasele sale publicații, lucrarea „*Denumirile geografice găgăuzești*” (Ed. Știința, Chișinău, 1922, în l. rusă), un studiu mult mai vast decât arată titlul, care a necesitat o complexă documentare pe teren, Ion Dron a tratat această cerință cu maximum de exigență, parcurgând toate satele locuite de găgăuzi, examinând arhivele locale, intervievând numeroși localnici, pe care i-a transformat în colaboratorii săi, reușind să redea un tablou foarte complet al istoriei, componenței, caracteristicilor lingvistice ale localităților găgăuzești. Cunoscător al limbii găgăuze și-a dat seama de calitățile intelectuale ale etniei găgăuze și a devenit un militant al afirmării găgăuzilor în viața socială și culturală a Republicii Moldova.

Remarcând că noua generație a găgăuzilor nu cunoaște limba română, limba majorității locuitorilor Republicii Moldova, dar și mai grav, nu cunoaște nici limba părinților săi, găgăuza, această situație fiind rezultatul unei rusificări intense, a realizat că afirmarea plenară a găgăuzilor în viața socială, culturală a Republicii Moldova, trebuie să înceapă cu însușirea limbii române, în paralel cu limba găgăuză.

Generația anilor 1918-1944, cunoștea perfect limba română, ceea ce i-a permis accesul la funcțiile și pozițiile sociale, menționate în capitolul Personalități. În mod similar, prin cunoașterea limbii române, actuala generație de găgăuzi, va avea o deschidere largă în viața socială și culturală a Republicii Moldova și orientarea spre Europa.

Cunoașterea limbii române nu trebuie realizată în detrimentul limbii găgăuze. În școli trebuie să se învețe găgăuzește și, în paralel, să se învețe limba română, începând cu școala primară.

b. O altă contribuție esențială în găgăuzologie este „*Dicționarul de termeni geografici găgăuzești*”, în limbile găgăuză și română, explicațiile dezvoltate și detaliate fiind în

limba rusă. Fiecare din denumiri este tratată complex, devenind practic o minimonografie. Dicționarul înglobează un număr imens de informații, obținute atât letric cât și din cercetările efectuate pe teren, în călătorii sistematice.

Materialul permite analize ce prezintă interes pentru cultura găgăuză. Dicționarul are ca scop sistematizarea nomenclatorului geografic găgăuzesc în totalitatea termenilor care îl compun. Sunt evidențiate antroponimele, etnonimele și cuvintele însoțitoare ale antroponimelor (de ex.: moș, badea, baba). Termenii geografici sunt supuși unei analize gramaticale, etnologice și istorice. Termenii Dicționarului cuprind toată aria de răspândire a găgăuzilor din interfluviul Nistru-Prut, din Republica Moldova și din sudul Basarabiei.

Sistemul toponimic al etniei găgăuze, ai cărei reprezentanți și-au schimbat la începutul secolului XIX, aria de locuire într-un mediu nou (populația românească din Basarabia) a suferit importante modificări. Este vorba de microtoponimele de interes local. Aceste microtoponime au fost influențate de graiul moldovenesc al limbii române. O bună parte din aceste microtoponime se referea la formele obișnuite geomorfologice sau de peisaj (deal, vale, podiș, pădure, râpă, movilă etc.). Cuvintele componente ale acestor denumiri sunt de origine turcică-oguză, arabă, română, persană, nogai și, mai puțin din limba rusă, greacă, bulgară.

Răspândirea denumirilor nebalcanice se referă la toate popoarele turcice din Turcia, Azerbaigean, Turkmenia, limbile turcice din nordul Caucazului și al Mării Negre (Karaima, kumâka, tătara din Crimeea, karaceai-balkara, nogai, din Asia Centrală (kazaha, uzbeka, kirghiza, karakalpaka), tătara de pe Volga și limbile turcice din Asia nordică (altaica, șora, hakasa, tuvina, karagașa și iakuta).

Pentru un studiu analitic al răspândirii în lumea turcică a denumirilor precum și al influențelor, am luat un eșanșon de 100 de denumiri din Dicționarul, care conține

cca 450 de termeni; eșanșionul l-am realizat prin metodă aleatorie (numere întâmplătoare – metoda Monte Carlo). Rezultatele acestei analize, privind răspândirea denumirilor în limbile turcice, sunt următoarele:

La 100 de denumiri găgăuzești procentele de răspândire în aria turcică sunt:

Limba turcă	64%
Limba azerbaigeană	28%
Limba turkmenă	25%
Limba uzbekă	11%
Limba kazahă	4%
Limba kirghiză	19%
Limba iakută	6%
Limba altaică	13%
Limba hakasă	13%
Limba șoră	11%
Limba tuvină	7%
Limba karagașă	6%
Limba uigură	2%
Limba karaimă	25%
Limba kumâkā	14%
Limba karacea-balkară	14%
Limba tătară-Crimeea	5%
Limba tătară (Volga)	20%
Limba bașkiră	2%
Limba nogai	18%
Limba karakalpakă	6%

Din această analiză reiese apropierea limbii găgăuzești de limbile turcă, azerbaigeană, turkmenă, tătară, dar și de altele, precum kirgiza, hakasa, altaika, kumâka, karacea-balkara, nogai.

Cercetând etimologia cuvintelor din Dicționar se constată că 64% sunt comune cu acelea din limba turcă, ceea ce denotă, că provin dintr-u trunchi comun. Restul de 36%

sunt de origine turcică de nord-est și nord-vest 8%; din persană și arabă, toate preluate direct (nu prin intermediul limbii turcești);

- 7%; apoi din limba română – 13%; din limba greacă – 2%; din limbile balcanice (cuvinte comune în bulgară, română, sârbo-croată etc.) – 4% și necunoscute – 2%.

Din această enumerare deducem evoluția diferită a limbilor găgăuză și turcă, care au totuși un fond comun, în proporție de 2/3.

Se demonstrează în felul acesta drumurile parcurse de oguzii din Asia Centrală spre vest prin nordul Mării Caspice și al Mării Negre – uzii și prin sudul acestor mări – seldjukizii.

Se confirmă astfel cele scrise de autorul tătar Aidi în Cartea Muzeului din Beșalma: „faptul că limba găgăuză păstrează cuvinte neobișnuite, caracteristice limbilor vorbite de șori, hakasi, iakuți, demonstrează calea lungă și complicată de dezvoltare a găgăuzilor“.

Dicționarul precizează și vechile denumiri ale localităților găgăuzești, cărora li s-au schimbat denumirile, astfel:

Karaç	în prezent	Nagornoe	în sudul Basarabiei;
Bolboka	în prezent	Kotlovina	în sudul Basarabiei;
Çalâlâk (Curci)	în prezent	Vinogradovka	în sudul Basarabiei;
Çokrak	în prezent	Tarutino	în sudul Basarabiei;
Dermendere	în prezent	Kalanciak	în sudul Basarabiei;
Eni Çumai	în prezent	Mirnoe	în sudul Basarabiei;
Eni kîrhana	în prezent	(cartier din Budâi)	în sudul Basarabiei;
Maalâ	în prezent	Novokaragaci	în sudul Basarabiei;
Dolukioi	în prezent	Bogatoe	în sudul Basarabiei;
Çamlekioi	în prezent	Vinogradovka	în sudul Basarabiei;
Ördek	în prezent	Utkonosovka	în sudul Basarabiei;
Hagi Abul	în prezent	A.I. Cuza	în R. Moldova.

Am dat câteva exemple de informații ce se obțin din studierea Dicționarului de termeni geografici găgăuzești“.

20. Artele plastice în Găgăuzia

Artele plastice au cunoscut în Găgăuzia, o dezvoltare frumoasă.

Pictorii cunoscuți sunt: Aioglu Dimitrie (născut în 1957 la Comrat), Arabagi Mihail (născut în 1957 la Comrat), Vlah Petre (născut în 1945 la Comrat) . se ocupă cu pirogravura pe tărtăcuțe, Dudoglu Teodor (născut în 1952 la Berezovka, Kemerovo), Iuvarlak Andrei (născut în 1943 la Comrat), Cavarnali Ioan (născut în 1937 la Enichioi-Chilia Nouă), Savastin Dimitrie (născut în 1942 la Vulcănești), Fazlî Petre (născut în 1953, la Vulcănești), Bairactar Ioan (născut în 1958 la Dezghinge), Dimov Petre (născut în 1962 la Tatar Copceac) – grafician, Jabin Teodor (născut în 1946 la Minsk), Savastin Serghei (născut în 1966 la Vulcănești), Sirkeli Atanasie (născut în 1955 la Comrat).

Sculptori cunoscuți: Cara Dimitrie (născut în 1949 la Cubei-Bolgrad, lucrează în teracotă, lemn), Caracioban Atanasie (născut în 1963 – lucrează în marmoră).

Covoare și tapiserii: Corcea Andrei (născut în Cracovia – Polonia) execută covoare, Novacov Petre (născut în Ceadâr Lunga în 1953 – realizează goblenuri), Peeva Nina (născută în 1964 la Comrat – realizează macrameuri).

Școala medie de artă din Comrat este o pepinieră de artiști plastici. Dintre pictorii profesori, menționăm pe Decev Grigore, Savastin Dimitrie, Aioglu Dimitrie, Savastin Serghei, Manjul Vitalie; în tapiserie Peeva Nina, iar în sculptură Caracioban Atanasie. Se remarcă elevii: Gheorghiev Gheorghe, Coltuc Lilia, Coneceneva Irina, Bairactar Vitalie, Nezalzova Vera, Roșca Vica, Virbițki Ramona și mulți alții.

Școala medie de artă din Vulcănești este o altă pepinieră de artiști, se remarcă profesorul pictor Fazlî Petre și elevii: German Angela, Kisakov Pantelei, Olecsioglu Andrei, Motruc Lidia, Panceva Olga ș.a.

La școala medie de artă din Congaz se remarcă profesorii pictori Dimoglu Maria și Cupavin Serghei și elevii Nechit Irina, Tatar Vanea ș.a.

La școala medie de artă din Ceadâr Lunga se remarcă profesorii pictori: Duleva Elena, Dudoglu Teodor, Novacov Petre și elevii: Staneva Tania, Novakov Andrei, Lazarev Valeriu, Coltuciu Maria, Aricova Elena și mulți alții.

21. Universitatea din Comrat

În anul 1991 s-a deschis la Comrat, o universitate pentru Găgăuzia. Dionis Tanazoglu a fost rectorul acestei universități între anii 1991 și 1993.

Universitatea din Comrat, în anul universitar 1998/1999, a avut 4 facultăți și 11 specializări: Management, Marketing, Contabilitate și Audit, Limba și literatura română, Limba și literatura găgăuză (bulgară), Pedagogia învățământului primar, Actorie, Drept, Agronomie, Zooveterinară. Tehnologia păstrării și prelucrării legumelor și fructelor. Tehnologia vinului și a produselor prin fermentare. În anul universitar 2006/2007 au funcționat:

- Facultatea de Cultură Națională;
- Facultatea economică;
- Facultatea juridică;
- Catedra de filologie română;
- Catedra de filologie găgăuză;
- Catedra de filologie bulgară;
- Catedra de pedagogie;

- Catedra de limbi străine;
- Catedra de zootehnie;
- Catedra de agronomie;
- Catedra de prelucrare a produselor agricole;
- Catedra de conomie;
- Catedra de educație fizică;
- Catedra de contabilitate;
- Catedra de matematică superioară și informatică;
- Catedra de științe sociale;
- Catedra de drept civil;
- Catedra de drept penal;
- Catedra de cultură și artă.

Rectorul Universității este prof. Maria Cara, iar vicerector prof. N. Tufar.

Se constată prezența catedrei de limba română. Cursurile se fac în limba rusă. Dacă limba găgăuză nu poate fi utilizată la predarea tuturor disciplinelor, din lipsa vocabularului științific la unele discipline, este normal ca predarea să se facă în limba statului – româna. Minoritatea rusă are Universitatea slavă din Chișinău, iar folosirea limbii române în perioada de tranziție la Universitatea din Comrat ar aduce mai multe foloase intelectualilor găgăuzi, deschizând orizonturi largi în ocuparea de funcții în toată Republica Moldova. Majoritatea studenților este compusă din moldoveni, găgăuzi, bulgari și alte minorități mai puțin numeroase: armeni, polonezi etc.

Profesorul Tanasoglu a introdus predarea în limba găgăuză a 16 discipline, în limba bugară 12 discipline, dar și în limbile română și rusă. Dezideratul Universității era de a face posibilă folosirea limbii găgăuze în administrație. După plecarea d'lui D. Tanasoglu, Universitatea din Comrat s-a transformat în Universitate în limba rusă.

La Universitatea pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău, unde se pregătesc învățători de limba română și de

limba găgăuză, funcționează grupa de filologie găgăuză (cu peste 100 de studenți), având ca profesori pe Dionis Tanasoglu, N. Baboglu și alți oameni de știință găgăuzi.

În Găgăuzia mai există învățământ superior de scurtă durată (colegii):

- Colegiul pedagogic „M. Ciakir“ în orașul Comrat;
- Colegiul Tehnic-Agricol în comuna Svetlâi;
- S-a încercat înființarea unei Universități particulare în Comrat, în limba găgăuză. Această primă încercare a eșuat după un de funcționare, studenții (cca 80) fiind repartizați la Universitatea de Stat din Comrat. Probabil cu o pregătire mai serioasă și cu sponsorizări corespunzătoare universitatea se va reînființa.

- O filială a unei Universități în limba rusă a funcționat o perioadă la Ceadâr Lunga. Numărul mic de studenți a condus la închiderea acestei unități.

22. Personalități găgăuze (din afara Basarabiei)

1. Mihail Guboglu, născut în 1911 în orașul Ceadâr Lunga în anul 1915, profesor universitar de istorie la Universitatea din București, visiting profesor la Sorbona, reputat turcolog; decedat.

2. Vladimir Topciu, născut în comuna Tomai-Cahul, membru al Academiei de Științe Medicale din România -, profesor la Facultatea de medicină din Timișoara, decedat.

3. Gleb Drăgan, născut în anul 1920 în comuna Tatar Copceac, este dr. ing. profesor la Universitatea Politehnică din București, membru al Academiei Române.

4. Lemid Dimov, născut în 1926 în orașul Ismail, poet important în literatura română, unul din inițiatorii grupării onirice; decedat.

5. Eugen Caraghiaur, născut în orașul Comrat, în 1923, scriitor de limbă română în Canada, luptător pentru apropierea găgăuzilor de cultura și viața românească.

6. Nicolae Ciuclea, născut în com. Vaisal, jud. Ismail în 1928, doctor în istorie, prof. la Universitatea din București, decedat.

7. Petre Terzi, inginer energetician, născut în com. Bulgariica – Bolgrad, adjunct al Ministrului Apelor, Pădurii și Mediului în perioada 1990-1992.

8. Vladimir Cavarnali, poet, născut în Bolgrad, în 1911.

9. Boris Tucan, găgăuzolog, stabilit în Israel.

10. Traian Chebeleu, născut în Bulgariica, ambasador al României în Austria (2000 – 2005),

11. Căsa Iurie, născut în Comrat, în 1922, licențiat în limbi germanice la Viena și al Facultății de inginerie chimică al Universității Mc Gill din Montreal, a instituit o bursă permanentă pentru un student al Universității din Comrat.

12. Gheorghe Caică, născut în Comrat, profesor la Istambul.

13. Pavel Capsâz, născut în com. Beșalma, director al unei firme de publicitate din Istambul.

14. Dumitru Basu, născut în Comrat, doctor ginecolog (1920-1989).

15. Nicolae Dedu, născut în Comrat, în 1922, colonel, inginer;

16. Gh. Tavșanci, fost director la Societatea de Telefoane București.

17. Ecaterina Militaru (Balgı), născută în Comrat în 1925, fost șef de serviciu în Ministerul Energiei electrice, București;

18. Iurie Călcianu (Călcik), născut în Comrat în 1928, șef district CFR Brașov, decedat.

19. Alexandru Sărățeanu (Sarioglu), inginer, decedat.

20. Victor Ghenov, inginer, editează un dicționar ruso-găgăuzo-turco-român; decedat.

21. Constantin Petrovici (mama Kâlcik), reputat dirijor la Opera Română și la Teatrul de Operetă; decedat.

22. Vadim Murgu (Capsomun) născut în comuna Tomai în 1921, colonel, fost redactor șef al ziarului armatei din România.

23. Alexei Ivanov, (Keleş), născut în Comrat în 1922, colonel inginer de căi ferate, decedat;

24. Sergiu Mutu (Capsomun), inginer, șef serviciu în Ministerul Industriei Alimentare din România, decedat;

25. Cornel Murgu, (Capsomun), inginer principal în Ministerul Muncii și al Prevederilor Sociale;

26. Olga Macovei, născută în Chilia Nouă în 1913, învățătoare Tatar Copceac între anii 1932-1933, după 1944 vine în România, fiind în continuare învățătoare, a decedat în 1997;

27. Nadia Ichimgi, născută în orașul Cetatea Albă în anul 1911, a fost profesoară de matematici la liceul „Regina Elisabeta” din Chișinău, apoi a venit în România, acum decedată;

28. Elena Ichimgi, a fost agronom în România, acum decedată;

29. Natalia Călcic, născută în comuna Ceaga, județul Tighina, în 1910, căsătorită cu preotul Victor Lefter din comuna Babele, județul Ismail. Amândoi vin în România în 1944 și funcționează ca preot și învățătoare. Decedează, Victor în 1993 iar Natalia în 1994.

30. Leonid Cazmală, director la IGO Corabia, Romanați, jud. Olt.

23. Ce limbă ar trebui să învețe găgăuzii

În Acik Göz. nr. 26 din 2001, articolul lui F. Carastoian privitor la necesitatea apărării și dezvoltării limbii găgăuze, susține renunțarea la „turcizarea limbii găgăuze“. Are dreptate!

În Ana Sözü, nr. 414 din 12 mai 2001, corespondentul ziarului, prezent la festivalul regional – concursul de cântece și dansuri găgăuze (Ederlez 2001), scrie că s-a vorbit mai mult în limba rusă. De ce pentru un rus, găgăuzii nu vorbesc găgăuza la un festival? Se întreabă corespondentul. Are dreptate!

Conducătorii găgăuzi, care au militat pentru autonomia găgăuzilor, au avut în vedere în primul rând, salvarea limbii găgăuze, căci pierderea unei limbi înseamnă întotdeauna dispariția poporului găgăuz. Nici limba turcă, nici limba rusă, nici o altă limbă nu pot înlocui limba găgăuză. În afară de foarte puțini termeni de strictă specialitate, în limba găgăuză se poate exprima întreaga gamă de idei și sentimente. În Ana Sözü, nr. 5-6 (410-411), din martie 2001 și nr.9 (414 din mai 2001), s-au scris articole de o mare frumusețe în memoria intelectualilor găgăuzi dispăruți recent: Elena Colța și în 2000, Valentina Cotenco (Baurciulu). Se remarcă articolele scrise de Olga Caranastas-Radova, Tudor Zanet și Petri Ciubotari, pentru Elena Colța și articolele scrise de E. Soroceanu și I. Bankova, Bratan Elisabeta și Elena Ianul precum și poezia lui Tudor Zanet pentru Valentina Cotenco. Găgăuzii trebuie să repare urmările neglijării limbii găgăuze.

Este o nefericire să nu îți cunoști limba maternă. Iată ce scrie un intelectual din Paris (Eugen Holban):

„Același proces de rusificare s-a aplicat și minorităților din Basarabia. Ucrainenii, slavi și ei, înrudiți cu rușii au fost cel mai ușor rusificați. În schimb găgăuzii, în proporție de peste 4% (cca. 153.000) pot fi dați ca exemplu al unui etnocid cvasi-total. Deși popor de origine turcă, în numai 46 de ani și-a pierdut total limba. Personal am avut în anii interbelici colegi găgăuzi. Am avut prieteni la Comrat pe care împreună cu părinții îi vizitam, cunoscând numeroase familii. Majoritatea lor cunoșteau o limbă de origine turcă, iar limba română o vorbeau curent. Unii intelectuali în vârstă cunoșteau limba rusă deoarece făcuseră școli rusești în anii de ocupație rusă. Azi, găgăuzii nu mai cunosc în marea lor majoritate decât limba rusă“.

Limba găgăuză este o limbă frumoasă, melodică, cu multe vocale. Limba găgăuză trebuie cultivată, dezvoltată și păzită de către găgăuzi, ca lucrul cel mai de preț.

Găgăuzii trebuie să învețe în primul rând găgăuza, limba maternă, pe care trebuie să o folosească în școli și în administrație. Nu este imposibil de a găsi câteva neologisme pentru a defini noțiuni de fizică, chimie, biologie etc. Ele se pot lua din română sau din franceză, ambele având baza latină. Turcii le-au luat din franceză. De exemplu nu vor alege „kislota“ ci „acid, asid“. Nu vor spune „samalet“ ci „avion“ cum se spune în toată lumea etc.

- în al doilea rând limba română fiind limba statului Rep. Moldova: Limba română îi pune în legătură cu viața și cultura românească. Cartea mea „Găgăuzii“, ediție bilingvă româno-franceză, a permis pătrunderea cunoștințelor despre găgăuzi la Paris – centrul culturii mondiale – la INALCO (Institutul Național des Langues et Civilisation Orientales), una dintre cele mai înalte școli de nivel academic, pentru cunoașterea popoarelor orientale, începând cu cele balcanice (studiază 80 de limbi). Am purtat corespondență în legătură cu „Găgăuzii“, cu cadre didactice de la INALCO.

- apoi limba rusă, a doua limbă de circulație în Rep. Moldova.

- urmează o limbă de mare circulație internațională: engleză, germană, franceză, spaniolă.

În lume există în prezent, peste 750 milioane de bilingvi și trilingvi. Popoarele mici trebuie să cunoască mai multe limbi.

Am arătat în volumele mele, avantajele acestui sistem de priorități în cunoașterea limbilor. Limba română nu trebuie învățată în dauna limbii găgăuze. Limba de bază trebuie să fie găgăuză și în paralel, limba română, pentru a avea acces la toate nivelele administrației din Republica Moldova. Românii nu au avut niciodată intenția denaționalizării vreunei populații din Republica Moldova. Toți minoritarii cunoșteau și foloseau limba lor în primul rând și apoi limba română. Limba română este și una din limbile Euroregiunii Dunărea de Jos.

Limba rusă trebuie învățată pentru a avea acces la minoritatea rusă din Republica Moldova și acces la cultura rusă.

Limba turcă trebuie studiată în 2-3 licee și un curs la facultate. Pentru conversații uzuale, găgăuzii nu au nevoie de limba turcă, limba lor fiind înțeleasă de turci, azeri și turcmeni.

- în nici un caz, nici limba rusă, nici limba turcă, nu pot înlocui limba găgăuză în școli, universitate și administrație.

- limba engleză este necesară pentru legăturile cu restul lumii.

- limba franceză este necesară intelectualilor, întrucât centrul mondial al culturii este Parisul. Chiar și scriitorii, oamenii de știință și artiștii ruși, cu tot naționalismul lor, tind să se facă cunoscuți în capitala Franței, pentru a avea notorietate internațională.

Intellectualitatea franceză se caracterizează prin inteligență, cultură, rafinement și sensibilitate, șlefuite îndelung.

Latinii spunea:

Quot linguas cales, tot hominem vales adică:

Câte limbi cunoști, de atâtea ori ești om.

Dar tot latinii spuneau:

Ordo in toto, adică Ordine (succesiune) în toate.

Există o măsură în toate.

A introduce a doua limbă de stat într-o țară în care cele două populații nu sunt delimitate geografic, înseamnă a introduce în mod conștient motiv de dezbinare și de conflicte, lăsând deoparte accidente de orice natură care pot surveni în funcționarea instituțiilor statului. Recent, în Belgia, unde valonii și flamanzii au teritorii distincte, s-a produs un accident feroviar de proporții, soldat cu morți și răniți, deoarece cei doi conducători de tren ce veneau din direcții opuse nu s-au înțeles, fiecare vorbind limba lui, înțeleasă aproximativ de celălalt.

Atitudinea unor găgăuzi față de limba și cultura română (din „Literatură și artă“, Chișinău, nr. 30, 2005).

Sunt de naționalitate găgăuză...

Sunt de naționalitate găgăuză. Timp de decenii am încercat să antrenez în copiii găgăuzi din satul Avdarma, raionul Comrat, dragoste pentru limba, istoria și cultura românească.

Și nu numai în ei, ci și în inimile părinților acestora. Am considerat dintotdeauna că noi, găgăuzii, trebuie să purtăm respect pentru populația băstinașă, vorbindu-i limba, cunoscându-i istoria, respectându-i tradițiile.

Întrucât în Apelul și Declarația grupului de inițiativă a Forului Democrat al Românilor din Moldova, publicate în „Literatura și Arta“, se menționează că la această mișcare pot adera toți cei care împărtășesc grija pentru respectarea

adevărului despre valorile naționale și europene, rog să fiu înscrisă în rândurile acestui For, în care eu, ca și elevii mei, îmi pun cele mai mari speranțe.

Cu urări de succes,

Eudochia GHIUMUȘLIU

Învățătoare, s. Avdarma, Comrat

Predau găgăuzilor istoria românilor...

De profesie sunt profesor de istorie. Am început cariera mea de învățător din anul 1944. Lucrez la Liceul româno-turc din localitatea Ciadâr-Lunga. Predau găgăuzilor istoria Românilor.

Sunt abonat din 1954 la „Cultura“, apoi – „Cultura Moldovei“, azi „Literatura și Arta“. Din ultima publicație am păstrat mai mult de 500 de exemplare apărute pe parcursul ultimilor 15 ani. Mai ales cele cu articolele lui Nicolae Dabija. Extraordinarele sale articole mi-au adăugat încă vreo 2-3 ani de viață.

„Literatura și Arta“ este o revistă foarte bună, bogată în sensul istoric, lingvistic și în multe alte domenii ale vieții cotidiene ale neamului românesc.

Petru POPAZ,

Orașul Ciadâr-Lunga, str. Lermontov 22.

Constantin Negru, „Literatura și Arta“, joi 10 martie 2005, pag. 1:

„În cursul tinereții mele am avut ocazia să trăiesc și să muncesc între găgăuzi și să apreciez pe cât de frumos și cursiv vorbeau limba română mai cu seamă oamenii în vârstă, țăranii de la coarnele plugului, cu puțină știință de carte, dar cu enorm simț de oameni cu dragoste de țară“.

Din expunerea limbilor ce trebuie cunoscute în Găgăuzia apare necesitatea unor dicționare.

Secția de găgăuzologie a Institutului de Cercetări Interetnice al Academiei de Științe a Republicii Moldova, a elaborat un Dicționar găgăuzo-ruso-român. Perfect. Dar aceleași cuvinte trebuiesc aranjate alfabetic și într-un:

Dicționar româno-găgăuzo-rus

Dicționar ruso-găgăuzo-român.

Pentru că un dicționar îți poate fi de folos numai dacă este ordonat alfabetic în toate cele trei limbi.

Este de menționat micul dicționar găgăuzo-rus (cca 5.000 de cuvinte) de Petri Ciubotari – 1992, Comrat; deasemeni Dicționarul ruso-găgăuz de termeni juridici de A. Baurciulu și Lidia Baurciulu, Comrat, 2000, util în domeniul actului juridic și notarial în limba găgăuză. Victor Ghenov a editat un dicționar ruso-găgăuzo-turco-român.

24. Nivelul științific și cultural în Găgăuzia de astăzi

Găgăuzia progresează cu pași repezi, având un corp de specialiști și intelectuali de valoare. Învățământul și cultura fac pași repezi în direcția ridicării nivelului cultural și științific al Găgăuziei.

Astfel: există o Universitate de Stat în Comrat, 15 licee de stat (din care 2 în limba română, 1 în limba română și engleză, 1 în limba engleză și turcă) și 1 liceu particular turco-englez.

Rectorul Universității este Prof. dr. Maria Cara, iar vicerector Prof. N. Tufar.

Mai există 2 colegii și 13 gimnazii.

Başkanul Găgăuziei, Mihail Formuzal, este nemulțumit de faptul că guvernul de la Chișinău nu alocă bani pentru studierea limbii române în școlile de autonomie găgăuză, scrie Flux. În replică, premierul Vasile Tarlev a

afirmat că va analiza această problemă, împreună cu Ministerul Finanțelor și Ministerul Culturii și Turismului. Bașkanul Găgăuziei a specificat că fondurile acordate regiunii sale sunt mai mici decât cele alocate unui raion.

România Liberă, 2 oct. 2007.

În Găgăuzia mai există:

- Uniunea scriitorilor găgăuzi, cuprinzând un număr apreciabil de scriitori, poeți, critici și istorici literari.

- 57 de biblioteci, 3 școli de artă cu 3 filiale, 2 școli de muzică cu 6 filiale, îl menționăm pe profesorul de muzică Ivan Liulenov (Comrat);

- 4 muzee, din care 2 de interes regional (unul în orașul Comrat, unul în comuna Beșalma, condus în prezent de Ludmila Marin Caracioban, fiica întemeietorului acestui muzeu. (D. Caracioban ocupă în panteonul culturii găgăuze locul de fondator al muzeologiei găgăuze).

- Teatrul „M. Ciachir“ din orașul Ceadâr-Lunga;

- Ansamblul de Căntece și Dansuri „Düz Ava“ din Comrat.

Recent un colectiv condus de Liuba Cimpoeș și alcătuit din Maria Durbailo, Petre Stoianov, Petri Cebotar au tipărit o culegere de cântece găgăuzești, atât text cât și note muzicale (partituri) (Gagauz halk, türküler, Chișinău, Pontas 2001, 172 pag.

O personalitate deosebit de activă în cadrul Direcției de Cultură a Găgăuziei este Eugenia Liulenova Topal.

Președintele Comitetului de știință, cultură și artă a găgăuzilor este Stepan Bulgar.

Se publică în limba găgăuză revistele:

- Ana Sözü, la Chișinău, redactor șef Tudor Zanet;

- Halk Birlii, la Comrat, redactor șef T. Marinov;

- Acîk Göz, la Comrat, redactor șef Ivan Topal;

- Gagauz Sesi, la Ceadâr-Lunga, redactor șef Petri

Ialîngi.

Se mai publică 6 reviste în limba rusă, „Vesti Gagauzii“, „Edinnaia Gagauzia“ din Comrat, „Znamia“ – Ciadâr-Lunga, „Panorama“ – Vulcănești, „Gagauz Halkı“-Comrat, „Gagauz ieri“ – Comrat.

Cu ocazia Primului Congres al Găgăuzilor de pretutindeni – iulie 2006 – s-a editat un album elegant de prezentare a Găgăuziei.

La Chișinău există Secția de Găgăuzologie a Institutului de Cercetări Interetnice al Academiei de Științe a Republicii Moldova, încadrat cu personal științific de reală calificare academică.

Mai există secția de găgăuzologie la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă“, încadrată cu profesori de prestigiu:

- Dionis Tanasoglu, un clasic în al culturii găgăuze și Nicolae Baboglu, ambii militanți pentru o cooperare largă între găgăuzi și români (moldoveni).

La Universitatea de Stat din Comrat menționăm oamenii de știință găgăuzologi: St. Curoglu, St. Bulgar, O. Radova-Caranastas, I. Bankova, Lidia Baurciulu, D. Uzun (istorici și filologi).

Preocupări de filologie găgăuză are și dr. In turcologie Vasile Malcev la Muzeul din Vulcănești.

Alte centre de cultură găgăuze.

- Muzeul regional din Comrat și muzeul istorico-etnografic găgăuzesc din Beșalma, acesta condus de Ludmila D. Marin Caracioban.

- Rețeaua de biblioteci publice;

- Seriile de simpozioane „Seriile Moșkov“ conduse de savantul Ștefan Curoglu (a fost la Etulia, urmează la Beșalma).

În privința înțelegerii multietnice, amintim ca președintă pe Angela Ciobanu, profesoară de limba franceză

la Liceul teoretic „Mihai Eminescu“ din orașul Comrat și copreședinte pe Cubreacov.

Densitatea tuturor acestor instituții de cultură și învățământ, raportată la numărul populației, este superioară valorilor medii din alte regiuni ale țării și va asigura accelerarea progresului și modernizării Găgăuziei.

Din punctul de vedere al religiei, Maria Tudorova, savant de origine bulgară, profesor la University of Florida, apreciază ortodoxismul găgăuzilor, situându-i pe locul doi, dintre popoarele ortodoxe neslave, astfel: românii, găgăuzii, georgienii, grecii, albanezii ș.a., apreciind totodată blândețea și ospitalitatea lor.

La începutul sec. XX, Comratul se bucura de o anumită faimă, datorită liceelor sale și a seriilor de intelectuali, care le-au absolvit și datorită climatului de înțelegere multietnică a locuitorilor săi; din aceste motive și poate și datorită catedralei sale, Comratul era cunoscut în sudul Basarabiei, alături și chiar mai mult decât orașele Tighina, Cetatea Albă, Ismail și Bolgrad.

Și în prezent, Comratul are toate șansele, prin participarea activă în viața Republicii Moldova, prin intrarea în Uniunea Europeană, odată cu Republica Moldova va ajunge un centru regional de primă importanță în acest colț de lume.

25. Savanți străini despre găgăuzi

1. Despre inteligența găgăuzilor

Ministrul francez în guvernul Jospin, Serge Moscovici, a copilărit în Basarabia, la Cahul. Tatăl său era cerealist, adică comerciant de cereale, pe care le cumpăra de la agricultori și le vindea en gros. Concurența la Cahul fiind foarte mare, s-a mutat la Basarabeasca. Aici avea ca guvernantă la copil și în gospodărirea casei, o găgăuzoaică, o femeie cultă, cu liceul absolvit, cunoscătoare a limbii franceze, Ileana. Tatăl lui Serge vroia să-l facă tot comerciant, dar Ileana insista ca băiatul să urmeze liceul și universitatea. În cartea sa „*Cronica anilor pierduți*” (Chronique des années égarées, Stock, Paris, 1997), Serge Moscovici o descrie pe guvernanta sa găgăuză (pag. 63-70) astfel:

„Basarabeasca, gară și sat în mijlocul șesului. Tata ținea un antrepozit lângă gară. Nu cunoaștem lumea țăranilor în mijlocul cărora ne-am instalat. Trăiau după obiceiuri pe care nu le înțelegeam, dar pe care le respectam ca să nu ne izolăm de ei. Eram destul de mare ca să înțeleg cât de aspră era viața țăranilor. Noua mea guvernantă se ocupa de bucătărie sau ne liniștea cântând.

Ileana era una din acele ființe certate cu realitatea, se avea în termeni buni cu supranaturalul, de va fi existând așa ceva. Ea nu avea însă nici cea mai mică îndoială. Se număra printre acei greci turciți (găgăuzi) care trăiau cu nostalgia unei patrii nicicând cunoscute, gândindu-se la măreția imperiului care-i așezase pe malurile Dunării, pentru a-i părăsi acolo în retragerea sa. O femeie frumoasă, vioaie și senzuală, care mergea pe patruzeci de ani. De talie mijlocie,

avea un păr bogat, numai bucle, care-i ascundea pe jumătate ochelarii – pe atunci era dizgrațios ca o femeie să poarte așa ceva. Dinții albi i se dezgoleau ori de câte ori se îndopa cu prăjituri orientale, după care se dădea în vânt și care o făceau să fie bine dispusă.

Ileana petrecea cel puțin tot atâta timp cât îi trebuia pentru îngrijirea casei, pentru a se pune pe sine în scenă. Juca în fața micului public domestic, rând pe rând, rolul martirei și pe cel al cadânei, străduindu-se să stârnească când compătimiea, când admirația. Publicul ei, în special vecinele, pe care le vizita cu plăcere, își exprima simpatia și suspina la unison. Ea le oferea versiunea grecească (găgăuză) a frustărilor, a căror versiune proprie, evreiască sau românească, ele nu îndrăzneau să o prezinte.

Un lucru e sigur: mă iubea mult. Credea că mi-a pătruns firea și singura mea reacție era să nu o contrazic. Ileana a început să mă învețe franceza și-i făcea plăcere să-mi corecteze pronunția, să se uite la temele mele și să urmărească ce făceam la școală. Insista pe lângă tatăl meu să mă dea la liceu, apoi la universitate. Pe atunci nu era ceva obișnuit ca un copil să meargă la liceu, apoi la universitate. Ileana a făcut ca această situație să fie posibilă și tata a promis să mă trimită la școală. Din umbra amintirilor Ileana îmi zâmbește. Existența Ilenei, a traversat-o ca o fulgerare pe a mea, dându-i un imbold neașteptat. Când am obținut, în 1961, doctoratul în litere la Sorbona, care reprezenta pentru tata Everestul universităților, el mi-a scris o scrisoare foarte emoționantă. Recunoștea că, într-adevăr, ea îl implorase să mă las să îmi continui studiile, asigurându-l că într-o bună zi, aveam să îndeplinesc „ceva mare”. Asta-l incitase să consimtă la sacrificii financiare, un timp atât de îndelungat. Chiar și atunci când mă aflam la Paris, a continuat să-mi trimită bani, fără să mă întrebe dacă am nevoie.

Curând, Ileana nu a mai reușit să-și ascundă nerăbdarea, nu mai vroia să trăiască într-un sat. A plecat. A ieșit din viața noastră“.

2. Sylvie Gangloff despre religia găgăuzilor

Sylvie Gangloff, turcolog la Centre de Recherches Scientifiques din Franța consideră că strămoșii găgăuzilor sunt turcii seldjukizi ai lui Izzedin Kazkaus. Într-o comunicare anterioară, am demonstrat că ipoteza este incorectă. Iată ce susține Sylvie Gangloff:

„La majorité des historiens occidentaux et turcs se sont ralliés à thèse d'une origine seldjouke (Kay Ka'us) telle que présentée par Paul Wittek dans ses articles publiés en 1952 et 1953. J'avoue que cette thèse me semble la plus solide dans la mesure où elle concilie analyse de la langue et sources historiques (byzantines et ottomanes). Il n'en reste pas moins que les **gagaouzes eux-mêmes rejettent cette hypothèse**. La raison en est simple: si ils sont réellement d'origine seldjouke, cela veut dire **qu'ils ont été musulmans avant d'être chrétiens, ce que les gagaouzes refusent d'admettre**. Et puisque leur langue ne peut corroborer l'hypothèse d'une origine petchénegue ou koumane, les historiens gagaouzes (D. Tanasoglu, S. Kuroglu, M. Maruneviç etc.) se rallient à la thèse d'une origine oguz/uze“.

În traducere în limba română.

„Majoritatea istoricilor occidentali și turci se raliază la teza seldjukă (Kaikaus) așa cum a prezentat-o Paul Wittek în articolele sale din 1952 și 1953.

Mărturisesc că această teză mi se pare cea mai solidă în măsura în care ea poate concilia analiza limbii și a surselor istorice (bizantine și otomane). Trebuie spus că **găgăuzii resping această ipoteză**. Rațiunea este simplă: dacă sunt de origine seldjukă asta conduce la concluzia că ei au fost musulmani înainte de a fi creștini; ceea ce găgăuzii

refuză să admită. Și pentru că limba lor nu conduce la ipoteza unei origini pecenege sau cumane, iatoricii găgăuzi (D. Tanasoglu, S. Kuroglu, M. Marunevici etc.) se raliază tezei unei origini oguze (uze).

Această apreciere este falsă pentru că Seldjukii lui Kay Kaus au venit la Caverna în anul 1262, pe când țarul bulgar Ioan ASSEN al II-lea scria prietenilor săi, negustori din Ragusa (Dubrovnik), în anul 1230, că pe malul Mării Negre, la Carbona s-a înființat un principat turcoman (turcmen), cu capitala la Balcic, și care este de religie ortodoxă.

Găgăuzii s-au creștinat fie în Rusia Kieviană, fie în imperiul Bizantin, de îndată ce s-au așezat la Carbona (Caverna), deci la sfârșitul secolului XI, începutul secolului XII. De altfel au depins, de la început, direct de Patriarhia din Constantinopol. Găgăuzii țin foarte mult la religia ortodoxă.

Poporul găgăuz este considerat ca fiind o ramură importantă a ortodoxiei. Astfel în cartea „Balcanii și balcanismul“, o carte fundamentală în domeniu, autoarea Maria Todorova, profesor la University of Florida, enumeră printre popoarele ortodoxe nonslave pe români, găgăuzi, georgieni, albanezi ș.a. Enumerarea arată importanța găgăuzilor în ortodoxia nonslavă, fiind imediat după români (M. Tudorova „*Imaging the Balkans*“, Oxford University Press; în limba română „*Balcanii și balcanismul*“, București, Humanitas, 2000, pag. 207).

Vom arăta un caz, în care se vede atașamentul la religia ortodoxă: La o cercetare pe teren, efectuată în 1996, de Centrul de Limbi Orientale al Universității din Sofia, în zona locuită de găgăuzii din Cadrilater, la care au participat – din Găgăuzia – Tatiana Ivanoglo și Larisa Curdova, un găgăuz bătrân din satul Balgarevo, a înțeles că se urmărește să se stabilească proveniența găgăuzilor din gagiali și a

reaționat violent împotriva acestei idei. După ce i s-a spus că nu se intenționează așa ceva, s-a liniștit. Nici nu putea concepe că găgăuzii ortodocși ar putea proveni din gagialii musulmani, găgăuzii fiind mândri de religia ortodoxă, iar satele găgăuzești din Basarabia au cele mai frumoase biserici ortodoxe.

De altfel oguzii (uzii) au plecat din Asia Centrală tocmai pentru a evita islamismul care, după cum se știe, se impunea cu ajutorul sabiei. De aici și numele de pacoguz (gagauz curat, neislamizat), care s-a transformat în gagouz (Dionisie Tanasoglo).

3. Constantin Leontiev

Constantin Leontiev, consul rus la Tulcea, în 1970, cunoștea populația din Dobrogea pe care o caracterizează astfel: turcii (și găgăuzii N.A.) sunt oșești, simpli, plăcuți, blajini în conversație, iar bulgarii încăpățânați și sumbri (M. Todorova, Balcanii și balcanismul, Humanitas, Buc., 2000, pag. 141-142).

26. Diaspora găgăuzilor din Basarabia

Găgăuzii din diaspora despre care se face vorbire sunt persoane pe care autorul le-a cunoscut nemijlocit sau despre care i-au vorbit alții, informațiile fiind completate și confirmate prin cercetarea unor documente și, firește, a materialelor din presă.

Mai sunt persoane de etnie găgăuză de care mi s-a vorbit de către unii prieteni sau cunoscuți pe care nu i-am putut nici măcar menționa întrucât informatorii mei nu-și aminteau cu exactitate nici numele complete, nici din ce localitate a Găgăuziei proveneau aceștia. (e cazul, de pildă, al unui medic găgăuz stabilit în Kenya).

În cărțile pe care le-am elaborat având ca subiect Găgăuzii sub multiple aspecte (istorie, etnogeneză, limbă, răspândire) am arătat și teritoriile în care locuiesc găgăuzi: Bulgaria, Grecia, Turcia, Macedonia, Kazahstan, SUA, majoritatea etniei găgăuze aflându-se, după cum este bine știut, în Basarabia, în Bugeac, atât în Republica Moldova cât și în Ucraina, în fostele județe românești Cetatea Albă și Ismail.

Schimbările de statut privind Sudul Basarabiei au condus la faptul că o parte a găgăuzilor să se găsească în altă țară. Alții au plecat din voința lor, nedorind să rămână sub o anumită administrație.

Un număr considerabil de găgăuzi au fost deportați de sovietici, în 1940, în iunie 1941 și, apoi, în 1949 în Kazahstan și Siberia. Unii s-au înapoiat în Basarabia, alții au rămas în locurile de deportare. În prezent ei sunt în diasporă. Numărul și numele lor se pot cunoaște numai dacă se face o acțiune de informare, din casă în casă și la primăriile comunelor găgăuzești.

În 1944, un număr apreciabil de găgăuzi au părăsit Basarabia plecând în România și unii mai departe pentru a evita regimul sovietic.

Estimăm că din populația găgăuză a Basarabiei au trecut Prutul spre vest un număr de 15.000. Majoritatea au rămas în România, dar sunt plecați și în Turcia, Ungaria, Austria, Statele Unite ale Americii, Australia ș.a.

În paginile de față vom prezenta o parte din diaspora găgăuzilor din Basarabia, adică pe cei care s-au născut în Basarabia și au trăit și au murit sau trăiesc și muncesc în afara granițelor Basarabiei. Îi vom prezenta în ordine alfabetică; de cele mai multe ne vom rezuma la menționarea doar a numelui capului de familie, subînțelegându-se că și ceilalți membri ai respectivei familii fac parte tot din diaspora.

Remarcăm că aproape toate personalitățile consemnate și-au făcut studiile liceale sau universitare în perioada 1918-1944; prin urmare, astăzi sunt foarte în vârstă sau decedate. Generația următoare a basarabenilor din România știe foarte puțin despre Basarabia – subiect tabu în perioada comunistă – iar de la părinți au reținut depănarea amintirilor și gândurilor lor ca despre un tărâm idilic, de vis, îndepărtat.

Este de menționat faptul că aproape toți copiii refugiaților găgăuzi în România, în 1944, au urmat studii superioare de inginerie, agricultură, medicină, chimie și filologie, ajungând să ocupe funcții importante.

Iată o primă listă cu persoane de origine găgăuză sau mixtă din diasporă, cu detalii mai bogate sau mai sumare, după cum ni s-au oferit prin strădaniile de până acum, despre destinul lor.

- **Arnăut Teodor**, din orașul Comrat, funcționar la Garda Financiară, s-a refugiat în 1944 la Râmnicu Vâlcea, unde a funcționat tot la Garda Financiară. Decedat.

- **Bârlădeanu Alexandru**. Fiu al orașului Comrat, Al. B. a trăit departe de locul natal de care se interesa însă în permanență. Familia sa a rămas în Comrat, tatăl său fiind deportat de sovietici în iulie 1940.

În domeniul vieții politice, **Al. B.** A urcat pe scările ierarhiei ajungând vicepreședinte al guvernului României în perioada 1956-1966. După 1990 a deținut înalta demnitate de președinte al Senatului României, având un rol important în instaurarea și consolidarea noului regim democratic. În domeniul științific, a fost membru titular al Academiei Române din 2 iulie 1955 și vicepreședinte al acestui înalt for în perioada 1990-1994. A fost membru de onoare al Academiei de Științe a Republicii Moldova. A decedat în ziua de 13 noiembrie 1997 fiind înmormântat mai târziu la

Cimitirul Sf. Vineri. Poetul Adrian Păunescu i-a închinat poezia ce urmează:

La moartea lui Alexandru Bârlădeanu

Un om cât veacul nostru a murit
În țara-n care veacul nu trăiește,
Un om al luptei ni s-a stins scârbit
De cei ce l-au mușcat mereu câinește.

Îl plâng aproape ca pe tatăl meu,
Ce singur și ce trist s-a dus sărmanul
Mă rog pentru ai mei la Dumnezeu
Și pentru Alexandru Bârlădeanu.

A fost, probabil, cel mai înțelept
Din toți acei ce scena o inundă
Dar inima i s-a-necat în piept
De-atâta tristă eră muribundă.

Mereu între cei mari și-ntre cei mici
Din Comrat, unde-a fost să se ivească
El, printre bolșevivi și menșevici,
A fost visat la stânga românească.

N-a suportat tirani de nici un fel,
Conspirator etern pentru dreptate
A fost nonconformist, a fost rebel,
A fost om liber, le-a plătit pe toate.

Și a iubit și nu s-a dat supus,
Și a crezut în neamul său și-n arte
Și condamnarea unei vieți în plus
Și-a ispășit-o cu această moarte.

Acum pentru povești e prea târziu,
Nu-l duc la groapă tunuri și călării,
Dar oamenii de conștiință știu:
S-a stins cea mai bogată minte-a țării.

A fost un om de stânga, democrat,
Nu l-au putut corupe precupeții,
S-a prăbușit un om ce n-a cedat
Până în cea din urmă clip-a vieții.

Și iarna, ce-l cuprinde-n ea, va fi
În toată nebunia ei cea rece,
Mai caldă-n cea mai friguroasă zi
Ca lumea care l-a silit să plece.

Ar fi pornit de mult spre alt tărâm,
De n-ar fi așteptat să se încheie
Secvența-n care parcă ne tărâm
Și să înceapă noua epopee.

Nu s-a putut întoarce în pământ
Nu a putut în liniște să moară,
De grijă pentru neamul lui înfrânt,
De milă și de dragoste de țară.

Și, uite, inima nu i-a ajuns
Precum atâta viață și-ndoială
Și moartea a fost ultimul răspuns
La zilnica-ntrebare infernală.

Astfel, chiar veacul mării fărădelegi,
Pe care l-a fumat ca pe-o țigară
Își ispășește anii tot mai reci...

... Cu el, deodată, Veacul Douăzeci
Într-un spital din România moare.

13-14 noiembrie 1997

Adrian Păunescu

- **Bârlădeanu Alexei**, un agronom savant. S-a născut în anul 1883, în orașul Comrat, din părinți țărani (tatăl Bârlădeanu, mama Iordan). A absolvit liceul „Dimitrie Cantemir” din Comrat după care pleacă în Elveția. Aici urmează Facultatea de Agronomie pe care a continuat-o la Leipzig, unde își ia licența și doctoratul în genetică agricolă. Se angajează la Institutul Botanic din Berna, unde funcționează până în anul 1925. Se căsătorește cu o nemțoaică și revine în 1925 în Basarabia, fiind numit președinte al Comisiei agricole din Tighina. În 1934, la înființarea Facultății de Agronomie din Chișinău este numit profesor titular. Are o bogată activitate științifică, publică numeroase articole în revistele de specialitate și este invitat la numeroase congrese internaționale în domeniul geneticii cerealelor. În 1944, soția sa este deportată de sovietici în Siberia și la scurt timp și dânsul. Se întorc la Chișinău în anul 1956; nu-și recapătă însă casa proprie și nu obține nici serviciu. Moare în 1960 în sărăcie.

- **Basov Dumitru**, reputat medic ginecolog. S-a născut în Comrat în 1920. A terminat liceul „Dimitrie Cantemir” din localitate în 1939 și a urmat cursurile Facultății de Medicină din București. S-a specializat în ginecologie și a practicat profesia de medic în orașele Oltenița și Sinaia. Profesionist desăvârșit, s-a bucurat de o excelentă reputație. A decedat în anul 1989. Are un fiu care i-a urmat în profesie fiind medic în Sinaia.

- **Baurciulu Larisa.** Originară tot din Comrat. A absolvit Universitatea de Stat din Chișinău și în 1993 s-a înscris pentru doctorat la Universitatea din Sofia. A susținut teza de doctorat la catedră. S-a căsătorit cu un coleg Yakut și au plecat împreună în SUA (Michigan, New York). În prezent sunt stabiliți în statul New York, unde soțul este profesor de educație fizică.

- **Balgi Ecaterina** (mama Sarioglu). Născută în Comrat în anul 1925, a urmat Liceul de Fete din Comrat și apoi în București a absolvit Academia Comercială. Căsătorită cu dr. ing. Paul Militaru, inginer șef la Institutul de Studii și Proiectări Energetice și cadru universitar. Au două fiice, ambele în SUA având funcții de răspundere. Ecaterina Militaru a condus compartimentul de Salarizare din Ministerul Energiei Electrice al României. După pensionare a plecat în SUA la copii, locuind în orașul Columbia, statul Michigan (MD).

- **Câsa Iurie.** Un nostalgic al Comratului. S-a născut în 1921, la Comrat, în județul Tighina. Părinții săi erau învățători la școala de la Biserica „Adormirea maicii Domnului“ (biserica mică). A făcut școala primară și trei clase de liceu (la „Dimitrie Cantemir“) în Comrat. În 1935 a plecat în Turcia, unde a terminat liceul, iar în 1944 a plecat la Viena. Aici a studiat filologia germană. În Austria s-a căsătorit cu o austriacă și în anul 1955, cu soția și copiii, a plecat în Canada, la Ottawa, Ontario. Între anii 1955 și 1959 a urmat și a terminat Facultatea de Inginerie Chimică la Universitatea Mc Gill din Montreal. A intrat în industria electronică canadiană, în domeniul semiconducătorilor. Ultimii 17 ani din carieră i-a petrecut la Ministerul Apărării Naționale din Canada pe care a reprezentat-o în trei comisii tehnice ale NATO. S-a pensionat în 1991. A înființat o firmă proprie și a devenit bussinesman. A fost în Basarabia în anii 1992 și 1994 și este în permanență stăpânit de dor de

Basarabia, de Comratul natal. Este poliglot cunoscând 7 limbi: română, franceza, germana, engleza, rusa, turca și găgăuza. Memoriile pe care și le scrie – dacă vor fi date publicității – se anunță ca o lucrare plină de interes. Decedat în 2007.

- **Caică Olga.** Născută în Comrat, soția primarului Caică deportat de sovietici în 1940. Au doi fii plecați în străinătate. În 1944 Olga Caică vine în România. Situația materială o obligă să plece, în 1947, la fiul ei Gheorghe din Istanbul.

- **Caică Gheorghe** – intelectual al Turciei cu studiile de bază în România. Născut la Comrat în 1920. În perioada 1932-1933 tatăl său a fost primarul orașului Comrat. Gheorghe a urmat școala primară și șase clase de liceu la Comrat. În 1937, ca urmare a propagandei făcute de Ambasada Turciei, de ambasadorul Tanrioer, în România, în rândul populației găgăuze, o serie de elevi de origine găgăuză de la liceul „Dimitrie Cantemir” au plecat la studii în Turcia. Printre aceștia și Gheorghe Caică. A terminat liceul și a urmat Institutul Pedagogic din Istanbul. A fost apoi profesor de limba franceză. În paralel a fost reprezentantul Turciei la diferite foruri internaționale din SUA, New York. Vine deseori în România să-și viziteze colegii, prietenii.

Caică Dimitrie. Născut în Comrat în anul 1924, urmează 5 clase la Liceul „Dimitrie Cantemir” și în anul 1940 pleacă în Turcia, unde fratele său Gheorghe era student. Ulterior, pleacă în Australia unde se află și în prezent.

- **Caraghiaur Eugen.** Născut în Comrat, în anul 1923. Scriitor de limbă română în Canada, bussinesman, luptător pentru apropierea găgăuzilor de cultura și viața românească.

- **Caraghiaur Marilena.** Născută în 1944, părinții fiind refugiați din Chișinău în județul Mehedinți. Este căsătorită cu col. ing. Croitorescu R. și stabilită în București.

Este absolventă a Facultății de Litere și preocupată de activitatea unor cenacluri literare, artistice și de istorie. Are un nepot, din partea unui văr, Caraghiaur Bogdan care este inginer în București.

- **Caraghiaur Petre**, avocat din orașul Comrat, s-a refugiat în 1944 la Corabia, apoi s-a mutat la Ploiești. Soția sa, Caraghiaur Maria este învățătoare. Băieții, Vsevolod este inginer piscicol, în prezent pensionar în orașul Călărași; Valentin, inginer constructor a plecat în Guiana și de acolo la New York, după căsătoria fiicei sale cu un inginer din Guiana cu studii la Ploiești.

- **Capsomun (Murgu) Trifon**. Născut în Ceadâr Lunga, a urmat Liceul din Comrat și Facultatea de Drept în Iași. A fost avocat în Comrat. În 1938 s-a mutat la Chișinău iar în 1944 a venit cu familia în București unde a și decedat. Are, ca urmași, trei fii.

- **Capsomun (Murgu) Vadim**, născut în Ceadâr Lunga în 1921, colonel inginer, a fost redactor șef al ziarului armatei din România.

- **Capsomun (Murgu) Sergiu**, născut la Ceadâr Lunga în 1928, a fost inginer șef de serviciu în Ministerul Industriei Alimentare din România. Are o fiică. A decedat în 2003.

- **Capsomun (Murgu) Cornel**, născut în 1928 la Ceadâr Lunga, a fost inginer principal în Ministerul Muncii și Prevederilor Sociale de la București. Are copii.

- **Câlcic Natalia**. Născută în 1910 în comuna Ceaga, județul Tighina, căsătorită cu preotul Victor Lefter din comuna Babele, județul Ismail. Amândoi vin în România în 1944 și funcționează ca preot și învățătoare. Se sting din viață Victor în 1993, Natalia în 1994.

- **Cheleş Gheorghe**; născut în orașul Comrat, proprietar al unui imobil cu două etaje găzduind un hotel și

un restaurant. S-a refugiat în 1944 la București unde a și decedat.

- **Călceanu I.**, învățătoare din Comrat, soția primarului Călcic Nicolae, deportat de sovietici în 1940, se refugiază în 1944 în orașul Corabia, unde funcționează ca învățătoare. Fiul său Iurie Călceanu, născut în 1928, termină liceul la Corabia, urmează Facultatea de Căi Ferate și devine inginer șef al districtului CFR Brașov. Ambii sunt decedați.

- **Călcic Boris**, născut în Comrat, este fratele avocatului Călcic Nicolae; se refugiază în 1944 în localitatea Curcani de lângă Oltenița. Decedat. Are două fiice, una profesor de matematică, cealaltă metrolog, ambele locuind în București și fiind căsătorite cu ofițeri.

- **Cernev (Cernea) Boris**; născut în comuna Tomai, județul Cahul, în 1900 (?), urmează liceul din Comrat, apoi Facultatea de Drept din Iași și devine avocat, apoi judecător la Ceadâr Lunga. În 1944 se refugiază cu familia la Constanța. Fiica sa Tamara Cernea urmează Facultatea de Medicină din București, profesează medicina la Constanța având și preocupări literare. Publică poezii în reviste de profil cultural.

- **Cusursuz Sava** din Ceadâr Lunga; proprietarul morii sistematice, se refugiază în 1944 în București. Are doi fii, unul a absolvit Liceul Hașdeu din Chișinău în 1944 și a decedat în 1946. Al doilea fiu, Igor, statistician în București, în prezent pensionar. Are o fată, inginer informatician, la Los Angeles în SUA.

- **Cusursuz Elena**, tot din Ceadâr Lunga a fost directoare la Întreprinderea Locativă a Sectorului 2 din București, astăzi pensionară.

- **Cavarnali Vladimir**, fondator de revistă. Bulgaro-găgăuz (potrivit Eleonorei Hotineanu, în lucrarea „*Lirica interbelică din Basarabia*”, Buc., 2001, pag. 174) s-a născut în orașul Bolgrad, în anul 1911. A urmat Facultatea de Litere

a Universității din București, A înființat la Bolgrad revista literară „Moldavia“, a publicat două volume de poezii în 1934 și 1939, premiate de Revista Fundațiilor Române. În perioada postbelică, în București, a fost profesor de liceu și redactor la mai multe reviste. A decedat în anul 1969.

Cavarnali Ecaterina, o floare de stepă. S-a născut la Bolgrad, în 1918 fiind sora lui Vladimir Cavarnali. A debutat în „Antologia Bugeacului“, a continuat în „Viața Basarabiei“, „Pagini basarabene“, „Generația nouă“, cu poezii pline de frumusețe și de grație. A fost căsătorită cu dramaturgul Mihail Davidoglu.

Capsâz Ion, din comuna Beșalma unde era muzicant (trompetă), în 1944 se refugiază la București și este angajat de Dumitru Topciu portar la biroul acestuia din strada Tunari. I-a ajutat pe găgăuzii în trecere prin București după refugiul din 1944.

- **Capsâz Pavel**, născut în comuna Beșalma, în 1924; în 1938 a plecat la Istanbul unde a terminat liceul. Este directorul unei firme din acest oraș al Turciei (potrivit informației lui Victor Ghenov). Decedat în 2007.

- **Cazmală**, soț și soție, învățători din Comrat; au plecat în 1944 la Corabia unde au continuat să-și practice nobila profesie. În prezent sunt decedați. Ca urmași consemnăm doi fii și o fiică. Unul dintre fii este inginer de telecomunicații în Constanța, fiica este măritată în Corabia iar al doilea fiu, Leonida este director al Întreprinderii de Gospodărire Orășanească Corabia, județul Olt.

- **Caragancev Elena**, născută în Comrat, învățătoare, refugiată în 1944 la București, decedată.

- **Chebeleu Traian**, inginer energetician, născut în Bulgariica, a lucrat o lungă perioadă în diplomatie, ultima misiune fiind cea de ambasador al României în Austria din anul 2000 până în anul 2005.

- **Ceachir Nicolae**, născut în comuna Vaisal, județul Ismail, în anul 1928. Doctor în istorie, profesor la Universitatea din București este un recunoscut balcanolog. A scris tratate de istorie modernă a popoarelor din Balcani, precum și Istoria Basarabiei sub stăpânirea țaristă (1812-1918), în anul 1922 și Din istoria Bucovinei (1775- 1944), în anul 1993. Decedat în 2007.

- **Ceachir Nicolae**, născut în 1929, profesor în București, moare în 18 aprilie 2003 la Los Angeles unde se afla în vizită la băiatul său. Fost deținut politic, încarcerat la Periprava este amintit în mod favorabil de scriitorul Nichifor Crainic cu care a stat închis în aceeași celulă. Deasemenea la Periprava a fost coleg de suferință și cu I. Bourceanu (Baurciulu), care a și publicat următorul ferpar:

În ziua de 18 aprilie 2002 a murit la Los Angeles

Prof. Nicolae Ceachir în vârstă de 73 ani.

După o suferință de 12 ani Parkinson (bătaia)

Fost Deținut politic. Incinerat.

Cenușa împrăștiată în Oceanul Pacific.

Coleg de Perprava I. Bourceanu.

.....

Subliniem că Baurceanu semnifică din Baurci, deci Baurciulu.

- **Croitoru-Topal Ana**, născută în Comrat în anul 1908, s-a refugiat în martie 1944 în România; a fost căsătorită cu Croitoru Boris, secretar al Primăriei din Abaclea. Boris, sublocotenent în rezervă în armata română, a fost mobilizat în 1942 și repartizat pe front. În mai 1944, Ana Croitoru a fost anunțată că soțul ei, eroul slt. Boris Croitoru, a murit în luptele de la Sevastopol. A trăit ca pensionară IOVR la Râmnicu Vâlcea, la rudele ei, ocupându-se de grădina casei. A decedat în anul 2002 și a fost înmormântată la cimitirul Sf. Ioan din Râmnicu Vâlcea.

- **Covalgi Chiril**, născut în 1930, în localitatea Taslâc (Cetatea Albă) este cunoscut ca scriitor pe teme moldovenești și găgăuze. Plecat la Moscova, scrie în limba rusă, dar își traduce el singur operele și în limba română.

- **Dimov Leonid**, născut la Ismail în anul 1926, este fiul Nadiei Dimov (găgăuzo-moldoveancă) și al evreului Naum Mordcovici (îi declara soției sale Lucia „sunt cel mai puțin jidov din toți oamenii din lume“).

Este un mare poet, între primii zece din literatura română. Criticul literar Dan C. Mihăilescu scrie despre el, cu referire la volumul „Scrisori de dragoste“ (1943-1954) apărut la Editura Polirom și însumând 355 de pagini: „Fie că era închis în onirismul și manierismul de la finele anilor '60, afiliat cu Țepeneag, Mazilescu, Brumaru, Ivănceanu, Titel, fie că era clasat la baladescul pitoresc-balcanic, intens resuscitat ca precursor al optzecismului, bârfit cu tandrețe la colțul boemei literare villonesc-dâmbovițene (Păcă-Pucă-Ahoe & Co.), fapt e că nimeni nu întrezărea posibilitatea unei surprize atât de șocante cum este corespondența cu Lucia Iunian, prima lui soție“. Leonid Dimov a decedat în 1987.

Draganov Petre s-a născut în 1857 în orașul Comrat. A învățat la Școala Superioară Centrală Basarabeană. A absolvit Liceul nr. 2 din Harkov și se înscrie la Universitatea din acelaș oraș. Urmează doi ani la Istorie și Filosofie după care se transferă la Universitatea din Sankt Petersburg pe care o absolvă în 1885. După terminarea studiilor a plecat la Salonic, la liceul exarhiei bulgare unde a predat timp de trei ani. În 1887 îl regăsim la Comrat, după care, la scurtă vreme, este bibliotecar la Universitatea din Odessa și apoi profesor la Liceul Real din Sevastopol; în 1895 revine la Comrat, la Liceul de Fete, iar peste un an, în 1896 se întoarce în orașul studenției fiind angajat la Biblioteca din Sankt Petersburg căreia îi va deveni chiar director. Într-o scrisoare datând din

anul 1902, savantul Petre Draganov declară: „cetesc liber în toate limbile vest-europene, cu excepția englezei, suedezei, finlandezei și maghiarei, cunosc cele 12 dialecte slave, româna și, desigur, greaca și latina“. A scris Bessarabiana, tipărită în 1911 la Chișinău. Între 1914-1918 funcționează la Liceul din Cahul, între 1918-1922 la Liceul din Comrat iar din 1922 a predat la Liceul din Bolgrad până în 1926 când s-a pensionat. A decedat doi ani mai târziu, la 7 martie 1928, în Comratul natal (Iurie Colesan în Viața Basarabiei, anul 1, nr. 1 2002, pag. 207-213).

Dintre lucrările lui Petre Draganov menționăm: „Trimiterea surplusului de populație, nemți, bulgari și găgăuzi în Caucaz, Extremul Orient și în SUA (Arizona și Dakota)“-Vedomosti. St. Petersburg, 10 iunie 1900; „Începuturile scrisului și culturii găgăuze în Basarabia“-1909 și „Primele izvoare pentru istoria și începuturile literare la găgăuzii din Basarabia și litoralul Mării Negre“.

- **Prosalendis-Draganov Anghelina**, profesoară de franceză. S-a născut la Comrat în 1895. Este fiica savantului găgăuz Petre Draganov. Și-a făcut studiile secundare și universitare la Sankt Petersburg. În 1919 este profesoară de latină și franceză la Liceul Real de Băieți și la Liceul de Fete din Comrat. Era, ca și ilustrul ei tată, poliglotă. S-a căsătorit în Comrat cu Prosalendis, dirigintele Poștei din localitate. Eram vecini în acea perioadă, dar copil fiind, eu nu realizam atunci importanța bibliotecii domnului Draganov, atât de cunoscută și prețuită în mediile intelectuale. Sovieticii au „ridicat-o în totalitate în anul 1940“, a venit o delegație specială s-o ducă la Moscova. În prezent nu se mai știe nimic de soarta acestei comori în ciuda faptului că, chiar cercetători din Moscova se străduiesc să dea de urmele vestitei biblioteci Draganov. În perioada 1940-1944 Anghelina Prosalendis-Draganov a funcționat ca profesoară la Chișinău; în 1944 se refugiază în țară și își va continua nobila-i

profesie la liceul din orașul Hunedoara. Fiica și nepoata Angelinei trăiesc la Fălticeni.

Deciu I., proprietar din orașul Comrat, s-a refugiat în 1944 cu cei 6 copii în București. Una din fiice, al șaptelea copil, plecase încă din 1941. Fiul cel mare, Nicolae Deciu, născut în 1921 în Comrat, inginer pensionar, locuiește în București, nu are copii. Ceilalți 2 băieți și 4 fete au copii, nepoți, deci sunt o familie numeroasă; din prima generație au murit toți în afară de col. ing. Nicolae Deciu venerat de o sumedenie de nepoți.

Dragan Gleb, născut în Tatar Copceac din județul Cahul în anul 1920; a urmat școala primară și 5 clase de liceu la Liceul „Dimitrie Cantemir” din Comrat, apoi ultimile clase liceale la Liceul „Ștefan cel Mare” din Tighina. Termină studiile superioare ca șef de promoție la Politehnica din Timișoara. În 1946 se mută în București și devine cadru didactic la Politehnica din București până la pensionare. A reorganizat aici pe baze moderne Laboratorul de Tehnica Tensiunilor Înalte din cadrul Facultății de Energetică formând un mare număr de specialiști în acest domeniu. În 1990 a fost ales membru corespondent al Academiei Române iar în 2003 devine membru titular. Este căsătorit cu Lili Rașcu din Comrat, au copii și nepoți.

Drăgan Valentina, sora lui Gleb Drăgan. A venit odată cu fratele în România, în 1944, părinții fiindu-le deportați în Siberia. Valentina a absolvit Facultatea de Științe Naturale a Universității din Cluj, a fost anagajată la Institutul de Studii și Proiectări Hidroenergetice (ISPH) din București. S-a căsătorit cu ing. Andrei, tot din ISPH, și au emigrat împreună în SUA. Au un fiu și nepoți, vizitează anual România.

Fazlî Ion, un important muzician și compozitor. Găgăuz născut în Cazaclia, în anul 1907, a absolvit în 1930 Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică din București.

Muzician și compozitor de talent a fost membru al Societății Compozitorilor din România în perioada 1930-1940, Cartea sa de membru al societății compozitorilor având numărul 366 din 19 octombrie 1936 este semnată de președintele societății, maestrul Alfred Alessandrescu. În perioada 1930-1940 a fost violonist la Opera română și totodată a organizat la București o orchestră de mandoline care se bucura de mult succes. În anii 1940-1941 a fost profesor de muzică la Seminarul Teologic Chișinău. În 1944 a revenit în București. A fost membru al Uniunii Muzicienilor din România și bun prieten cu președintele respectivei uniuni, Mihail Jora, în casa căruia era deseori prezent. A compus melodiile „Greierul și Furnica“, „Cu steaguri și flamuri“ și numeroase lied-uri. În 1950 s-a stabilit la Bacău unde a activat ca profesor de muzică la Institutul Universitar Pedagogic și o bună perioadă ca dirijor al Filarmonicii din localitate. A decedat în București în urma unei boli necrutătoare la vârsta de 73 de ani. Numele lui se înscrie în galeria de vază a găgăuzilor. Era un pedagog de mare vocație; la festivități, își amintesc unii din foștii săi elevi sau studenți, membri ai corului pe care îl conducea și dirija, încredința adeseori, cu dragoste și încredere în posibilitățile ucenicilor săi, bageta dirijorală unor elevi chiar din anul I grăbindu-le prin această originală metodă formarea și ascensiunea profesională.

Publicăm, mai jos, o partitură inedită a compozitorului Ion. Interpretare cu totul nouă, de o mare frumusețe a rugăciunii „Tatăl nostru“.

Materialul l-am dat doamnei Ludmila Marin Caracioban, directoarea Muzeului Național istorico-etnografic găgăuz din Beșalma, pentru a-l păstra și pentru a-l multiplica și introduce în circuitul marelui public.

- **Guciuja Pavel**, preot, fost deputat în Parlamentul României. A militat pentru înființarea Facultății de Teologie

din Chișinău (Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, Editura Fundației Culturale Române, 1996, București – Chișinău, pag. 167-184).

- **Guboglu P. Mihail**, născut în 1911 în Ceadâr Lunga, profesor universitar de istorie la Universitatea din București, visiting profesor la Sorbona, turcolog cu mare reputație. Teza sa de doctorat „*Găgăuzi în lumina istoriei*” a fost publicată în revista „Ildırım” nr. 2, 1939, Constanța-Bazargic.

- **Guboglu N. Mihail**, născut în Ceadâr Lunga, savant istoric și etnograf. Este stabilit la Moscova.

- **Ghenov Victor**, găgăuz născut în orașul Ceadâr Lunga în anul 1924, a urmat gimnaziul în localitatea natală apoi liceul din Tighina iar în anul 1938 a plecat în Turcia ca bursier. După o ședere de 10 ani în Turcia pleacă în Ungaria unde urmează cursurile Universității Tehnice din Budapesta obținând diploma de inginer. În 1960 vine în România încadrându-se în proiectare. Este poliglot, cunoaște limbile turcă, rusă, română, maghiară, găgăuză și franceză. După pensionare începe elaborarea unui dicționar ruso-turco-găgăuzo-român destinat în special găgăuzilor din Basarabia. Se deplasează des la Chișinău și în Găgăuzia fiind la curent cu viața culturală a găgăuzilor. A decedat în 2005. Dicționarul a fost editat.

- **Halvagi Gh.**, născut în Comrat în anul 1928; a fost deportat de sovietici, împreună cu părinții săi, în anul 1942, în Siberia. În anul 1958 a venit în România stabilindu-se în București. În prezent pensionar.

- **Gribenciu**, doi frați. S-au refugiat unul în București și este muzician, celălalt, la Buzău și este funcționar public.

- **Holban Eugen**, scriitor în Paris, scrie și în ziarele din Republica Moldova; bunica Ana Constandoglu din orașul Comrat, născută în 1865. Când era copil venea cu părinții la Comrat, unde toată lumea vorbea și românește, dar

își cunoștea și limba maternă, găgăuza sau bulgara, după caz.. Acum constată că găgăuzii nu cunosc limba română, dar nici găgăuza, sunt rusificați.

- **Ivanov (Ciolac) Alexei**, născut în Comrat în 1922, colonel inginer de căi ferate în Oradea. A decedat în 2004.

- **Ichimgi Nadia**, născută în orașul Cetatea Albă în anul 1911, a fost profesoară de matematici la Liceul „Regina Elisabeta” din Chișinău, apoi a venit în România. Decedată.

- **Ichimgi Elena**, născută în Cetatea Albă, a fost agronom în România. Decedată.

- **Iachim V.**, a fost profesor de filosofie, pentru scurt timp și la liceul din Comrat.

- **Jeju Ludmila**, născută în 1923, în localitatea Beșalma, fiica directorului școlii primare nr. 1, Jeju Constantin; în 1944 a plecat din Chișinău împreună cu mama, tatăl fiind decedat. A fost economistă la Brașov și București, în prezent pensionară. S-a căsătorit cu Bednaroschi, economist, au un copil inginer și nepoți. Decedată în 2003.

- **Macri Vladimir**, găgăuz născut în anul 1873 în comuna Enichioi, cetățean înobilat de imperiul rus, a fost prefect al Poliției orașului Tighina; pensionar din 1935, s-a refugiat în 1944 lângă Sibiu ocupându-se cu apicultura. A decedat în anul 1958.

- **Macri Tatiana**, fiica lui Vladimir, născută în anul 1899 s-a căsătorit în 1918 cu un baron baltic și a plecat în țara acestuia.

- **Macri Victoria**, fiica lui Vladimir, născută în anul 1894 cu studii de medicină la Praga, s-a refugiat în 1944 în România și a practicat medicina la Cislădie. A decedat în 1982.

- **Macri Constantin**, născut în 1915 la Tighina, absolvent al Academiei Comerciale din București; s-a refugiat în 1944 cu familia la Sibiu. Ulterior s-a mutat la Tulcea în comuna suburbană Minieri. S-a ocupat după

pensionare cu viticultura. A decedat în anul 2003. Are doi fii, Vlad și Adrian și nepoți.

- **Macovei Olga**, născută în Chilia Nouă în 1913, învățătoare între anii 1932-1933 la Tatar Copcea; după 1944 vine în România practicând în continuare profesia de dascăl. A decedat în 1997.

- **Mitiș Sergiu**, născut la Comrat în 1918, a terminat Liceul Dimitrie Cantemir din Comrat și a urmat Școala de Ofițeri de Artilerie. După 1944 ofițerul Mitiș a fost trecut în rezervă și s-a angajat funcționar la Poșta Română în București. S-a căsătorit cu Sonia Ștefanschi tot din orașul Comrat, au doi copii. A decedat în anul 1987.

- **Magiaru Elena**, fiica învățătorilor Magiaru din Comrat, născută în acest oraș în anul 1916, a urmat Liceul de Fete din localitate și Facultatea de Litere și Filosofie din București unde a și lucrat după absolvire ca profesoară. Pensionară.

- **Mitișor Nicolae**, din comuna Kongaz, județul Cahul, s-a refugiat în România și s-a stabilit în orașul Călărași. Are un fiu inginer.

- **Familia Panovici**, deținători ai unei mari prăvălii în localitatea de baștină. S-a refugiat la Deva, în județul Hunedoara. Aici, cei doi fii ai familiei dețin un restaurant prezentabil.

- **Petrovici Constantin**. Este fiul lui Petre Petrovici, profesor de Muzică la Liceul Dimitrie Cantemir din orașul Comrat și al Zenoviei Călcic, sora primarului, avocat N. Călcic, din Comrat. S-a născut în anul 1927, școala primară și studiile secundare le-a făcut în Chișinău, tatăl său fiind numit profesor de muzică la Seminarul Teologic din acest oraș. A urmat Conservatorul de Muzică din București, cu profesori de primă mână în perioada 1947-1952. După absolvire a fost dirijor al Orchestrei de Studio a Radioteleviziunii Române (1952-1959) și, începând cu anul

1959, a fost dirijor la Opera Națională din București. S-a perfecționat la Roma și Milano. A colaborat cu toți marii muzicieni din România și din străinătate. Este unul din reprezentanții de frunte ai muzicii românești. Dovedește o iubire statornică față de Comratul natal, față de meleagurile copilăriei.

- **Papazoglu Ion**, pictor, născut în 1904 în orașul Comrat. A urmat Academia Liberă de pictură Saliciko din Comrat și Belle Arte la București. În perioada 1933-1986 a avut în România 17 expoziții personale. S-a bucurat de aprecieri deosebite. În prezent o parte din tablourile sale sunt donate Muzeului de Artă din Chișinău.

- **Sarioglu Benedict**, din orașul Comrat a fost secretarul și casierul Primăriei orașului până în anul 1944 când se refugiază în București. Decedat. Fiul său, Sarioglu Alexandru (Sărățeanu) născut în Comrat în anul 1928 a fost inginer în București, decedat. Fiica sa Natalia a murit într-un accident de circulație la Slatina. Avea 25 de ani.

- **Peiu (Peev) Ion**, din orașul Comrat, strada Borogăneasa, funcționar la Primăria din Comrat, în 1944 se refugiază în București împreună cu familia.

- **Peiu Leon**, născut în orașul Comrat în 1924, termină liceul Dimitrie Cantemir din localitate și în 1944 se refugiază în București unde se angajează ca funcționar la ICRAI (gospodărirea locuințelor de stat) și urmează, la seral, Facultatea de Instalații a Institutului de Construcții din București. Ca inginer continuă să lucreze la ICRAI în funcția de inspector. A decedat în 1984.

- **Salabaș Gheorghe**, din comuna Bolboaca, refugiat în 1944 la Tulcea, cu familia. Fiul lui Salabaș a vizitat comuna părinților în care o stradă întreagă e locuită de Salabaș(i).

- **Șichirliișchi I.**, născut în 1924 în comuna Ceadâr Lunga, mama găgăuzoaică, s-a refugiat în 1944 în România, a urmat Politehnica la Timișoara, inginer pensionar.

- **Topciu Dumitru**, născut în comuna Tomai, județul Cahul, în anul 1881, deputat în Parlamentul României în mai multe legislaturi în perioada 1918-1940. În București își construiește un bloc modern cu 6 etaje, pe strada Tunari colț cu str. Mihai Eminescu. Îi ajută pe toți găgăuzii care apelează la el, mai ales după 1944, după refugiu. A decedat în 1958.

- **Topciu Vladimir**, născut în comuna Tomai-Cahul, în 1918, membru al Academiei de Științe Medicale din România, profesor la Facultatea de Medicină din Timișoara, Director al Institutului de Igienă din Timișoara. A decedat în anul 2000.

- **Tulnic (Manolescu) Vitalie**, născut la 9 martie 1931 în comuna Enichioi-Ismail, mama este găgăuzoaică; în 1940 pleacă împreună cu părinții la București. Aici termină liceul, Institutul de Literatură, este repartizat la Radio și pregătește primul volum de poezii. Eliminat de la Radio la scurt timp după repartizare, ca fiu de preot, părăsește țara în 1952 și se stabilește la Chișinău. Aici își publică volumele de versuri „Trezirea viorilor“, „Drum deschis, dor de cuvinte“, „Culori și anotimpuri“. A fost redactor la gazeta „Tinerimea Molodovei“. Nu s-a adaptat și moare în decembrie 1973 deplâns de colegii săi care au apreciat suflul nou adus de el în poezie, în literatura română a Basarabiei anilor '60.

- **Taușangi Gheorghe** a fost director la Societatea de Telefoane din București. În prezent pensionar.

- **Tucan Boris**. Născut la 1 august 1923 în orașul Comrat, județul Tighina. A urmat Liceul „Dimitrie Cantemir“ din Comrat și Liceul din Bârlad. A urmat studiile superioare la Universitatea din Bălți, Facultatea de Filologie. În perioada 1954-1959 a fost profesor la școlile din Cornești

și Ungheni. În anul 1959 este angajat cercetător la secția – nou înființată – de găgăuzologie și bulgarologie a Academiei de Științe a Republicii Moldova. S-a specializat în studierea graiului din Vulcănești al limbii găgăuze. A scris articole științifice în acest domeniu. În anul 1965 își susține teza de doctorat în filologia găgăuză la Academia de Științe a Republicii Moldova cu subiectul „Particularitățile graiului găgăuz din Vulcănești față de cel din Comrat și Ceadâr Lunga“. A făcut parte din colectivul care a elaborat Dicționarul Găgăuzo-ruso-moldovenesc, alături de G. Gaidari, Elena Colța și L. Pokrovskaia, lucrare editată la Moscova în 1973. În anul 1974 a emigrat în Israel, în prezent trăind la Ierusalim.

- **Terzi Petruș**, din comuna Bulgariica, pleacă în 1944, cu familia în România și se stabilește în stațiunea Amara. Aici ocupă postul de contabil șef al Stațiunii balneare. Posedă un certificat eliberat de autoritățile imperiale ruse că i se oferă titlul de „Cetățean de onoare ereditar“ (potomstvenîi-pociotnîi grajdania). Este căsătorit cu Vera. Au trei copii: un fiu, inginer instalator domiciliat în București, și două fiice, care locuiesc în casa proprietate a lui Terzi Petruș din orașul Amara.

- **Terzi Petre**, nepotul lui Terzi Petruș, a venit cu acesta în România, părinții săi fiind trimiși peste Nistru în 1941. Este dr. inginer energetician. În perioada 1990-1992 a fost secretar de stat în Ministerul Apelor și Pădurilor în guvernul Petre Roman. Este membru al Asociației Oamenilor de Știință din Republica Moldova.

- **Uzum Sofia**. S-a născut în anul 1911 în orașul Cetatea Albă. A terminat Academia de Arte Frumoase din București în anul 1936. Are expoziții personale în București și Varșovia și participă la expoziții de artă românească din București, Sofia, Helsinki. Lucrează grafică în diferite tehnici, ilustrații de carte, imprimări pe materiale textile. Este

membră a Uniunii Artiștilor Plastici din România. Are preocupări multiple, scrie cronici de artă, dar și cronici de teatru, traduce din limbile engleză, franceză și germană.

- **Uzum Paul** s-a născut în anul 1911 în orașul Cetatea Albă, a terminat Academia de Arte Frumoase din București, este grafician, ilustrator de cărți.

- **Velicoglu Nicolae**, născut în Comrat în 1924, a urmat Liceul Cantemir din localitate, care după 1940 s-a transformat în Liceul Tehnico-Agricol. După absolvirea acestui liceu, în 1944, s-a refugiat în România, la Iași. Aici a intrat ca funcționar în cooperatie, devenind șeful cooperativelor din raionul Vlădueni, apoi funcționar la cooperatia din Iași. Este căsătorit, actualmente pensionar.

- **Zlatov Maria** (1884-1966), născută în Comrat, cântăreață celebră de operă și profesoară de canto la Conservatorul Unirii, Municipal și de Stat din Chișinău în perioada 1928-1946 după care se mută la București. A decedat în 1960 și este înmormântată la cimitirul Floreasca din București.

27. Găgăuzii în scrierile recente ale unor autori străini din afara Republicii Moldova și CSI.

1. Statele Unite ale Americii.

- King, Charles, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, București, Ed. Arc, 2002, pag. 211-226.

- Bowersm R. Stephen, Doss, T. Marion, Ciobanu, Valeria, *Găgăuzia and Transdnestria. The Moldovan Confederation Conundrum*, Wiliam R. Nelson Institute, USA, 2001, pag. 45.

2. Franța

- Cazacu, M. Trifon, N. Moldavie ex-soviétique: histoire et enjeux actuels, Acratie, Cahiers d'Iztok, nr. 2-3, Paris, pag. 42 și 133-134.

- Gangloff, Sylvie, L'émancipation politique des Gagauzes, turcophones chrétiennes de Moldavie, Cahiers d'étude sur la Méditerranée Orientale et le monde turco-iranien, 1997, nr. 23, pag. 231-257.

- Gangloff, Sylvie, Les Gaguzes; État des recherches et bibliographie, Turcica, 30, Editura Peetes-Lueven, 1998, pag. 13-61.

- Lory, Bernard, L'Europe balkanique de 1995 à nos jours, Ellipses, 1996, pag. 154.

3. România

- Măcriș Anatol, Găgăuzii, ediție româno-franceză, Buc., Editura Agerpress-Typo, 1997, pag. 97.

- Măcriș Anatol, Românii și găgăuzii, Buc., Editura Agerpress Typo, 2000, pag. 47.

- Măcriș Anatol, Găgăuzii. Opinii și însemnări. Editura Agerpress Typo, București, 2001, 54 pag.

- Măcriș Anatol, Găgăuzii. Note despre limba găgăuză și alte însemnări. Editura Agerpress Typo, București, 2001, 60 pag.

- Măcriș Anatol, Găgăuzii din Basarabia în trecut și în prezent. Editura Agerpress Typo, București, 2003, 155 pag.

- Măcriș Anatol. Găgăuzii au încredere în ziua de mâine. Agerpress, București, 2004, 91 pag.

- Măcriș Anatol, Găgăuzii din diaspora și la ei acasă, Agerpress, București, 2005, 164 pag.

- Măcriș Anatol, Găgăuzii în literatura și publicistica română, Editura PACO, București, 2007.

- Rezachevici Constantin, Găgăuzii, Magazin istoric, București, nr. 5-6, 1997, pag. 60-68.

- Oişteanu Andrei Mithos et Logos, Bucureşti, Ed. Nemira, 1997, pag. 296-311.

- Babuska Mihaela, Contribuţii privind originea şi evoluţia istorică a găgăuzilor. Caietul Laboratorului de studii otomane, nr. 2, 1993, pag. 16-28.

- Mehmed Mustafa Ali, Aspecte din istoria Dobrogei sub dominaţia turcă în secolele XIV-XVII (mărturiile călătorului Evlia Celebi). Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, nr. 5 din 1965

- Memet Ali Ekrem, Din istoria turcilor dobrogeni, Kriterion, Bucureşti, 1994, pag. 14, 21, 45, 47.

4. Bulgaria

- Gradesliev Ivan, Gagauzite, Biblioteca Dobrudja, nr. 5, editura Beşkeş, Dobrici, 1993, pag. 138.

- Sacev E., Gagauzite, buletin na Glube TNTM, Sofia, 1997, tom 2.

5. Turcia

- Güngör H., Argunsan M., Gagauz Türkleri, Ankara, 1992.

- Kemal Karpat, Gagauz, Sovietskaia Etnografia, 1992, Moscova.

- Talat, Tekin, Mèhmed Olmaz, Turk Dilleri, Ankara, 1995, pag. 124-130.

A N E X E

Anexa 1

Localitățile Găgăuziei

Componenta etnică a populației Găgăuziei
(unitate teritorială autonomă constituită în 1995)

Sursa: Găgăuzii în Republica Moldova, Ion Dron,
Tineretul Moldovei din 12.06.1996.

Localitatea	Total populație	Găgăuzii în ordine descrescătoare	Moldoveni	Alt grup însemnat de populație
1	2	3	4	5
Comrat	25657	17438 (68%)	2570	ruși-2415
Ceadâr Lunga	22991	15637 (66%)	1184	bulgari-1898
Vulcănești	18072	11990 (66%)	2225	ruși-1723
Congaz	11487	10764 (93%)	198	ruși-217
Copceac	8296	7819 (94%)	69	bulgari-154
Baurci	7325	7119 (97%)	57	ucrainieni-50
Cazaclia	7208	6858 (95%)	57	ucrainieni-123
Dezghinea	5867	5461 (93%)	173	ucrainieni-109
Cișmechioi	5337	4993 (93%)	148	ruși-64
Tomai	4897	4432 (90%)	186	ruși-240
Beșalma	4414	4337 (98%)	51	bulgari-27
Cioc-Maidan	4518	4311 (93%)	108	ucrainieni-17
Gaidar	4043	3984 (98%)	18	bulgari-17
Avdarma	4068	3897 (95%)	45	ruși-54

. Chirsova	7093	3065 (43%)	171	bulgari-3525
. Beghioz	3102	2998 (96%)	64	ruși-15
. Chiriet-Lunga	2735	2675 (98%)	15	ucrainieni-23
. Etulia	2785	2589 (92%)	98	ruși-75
. Ioltai	2380	2340 (98%)	10	bulgari-14
. Congazcicul de Sus	1613	1214 (72%)	180	bulgari-63
- Bugeac	1849	1098 (59%)	325	ruși-181
. Colovscoe (Cart.)	753	737 (97%)	5	ruși-7
. Svetili	2711	732(27%)	596	bulgari-651
- Etulia Nouă	690	676 (97%)	6	ucrainieni-5
. Carbalia	585	466 (72%)	55	bulgari-33
Forapontievca	1200	368 (22%)	19	ucrainieni-737
Etulia c.f.	591	312 (93%)	-	-
. Congazcicul de Jos	244	233 (95%)	7	bulgari-2
. Chioselia Rusa	837	200 (24%)	258	ucrainieni-312
. Alexeevca	403	121 (30%)	12	ucrainieni-400
. Vulcănești c.f.	313	68 (20%)	-	-
. Dudulești	51	-	51	-

TOTAL: 32 localități

128.573

Anexa 2

Găgăuzii din Moldova în afara hotarelor Găgăuziei

Sursa: Găgăuzii în Republica Moldova, Ion Dron,
Tineretul Moldovei din 12.06.1936

Localitatea	Total populație	Găgăuzii	Moldoveni	Alt grup însemnat de populație
1	2	3	4	5
Anenii Noi	9490	49	3854	ucrainieni-2811
Basarabeasca	14438	2451	3558	ruși-3725
Abaclia (Basar.)	5454	40	5255	ruși-53
Carabiber(Basar.)	111	97	12	ucrainieni-1
Iserlia (Basarab.)	1102	137	423	bulgari-299
Troițcoe (Basarab.)	1449	32	139	ruși-1168
Bender(Basarab.)	129606	1554	373?4	ruși-55033
Cahul	42904	1245	21086	ruși-9794
Burlacu (Cahul)	1827	121	1622	bulgari-51
Moscovei (Cahul)	3573	128	1147	bulgari-1316
Roșu (Cahul)	3443	32	3007	ruși-121
Tartarul de Salcie (Cahul)	1052	55	955	bulgari-31
Chioselia Mare (Cah.)	739	100	451	ucrainieni-156
Frumușica (Cah.)	737	47	663	bulgari-18
Cantemir	5245	131	3612	ruși-638
Vișinovca (Cantemir)	1874	182	1334	ruși-113
Acui (Cantemir)	539	64	460	ucrainieni-7
Doina (Cantemir)	1332	84	628	ucrainieni-283
Sadic (Cantemir)	2387	148	2179	bulgari-42
Taraclia (Cantemir)	241	114	100	bulgari-27
Căinari	4234	30	3893	ruși-140
Baurci (Căinari)	560	501	58	-

Varatic (Căinari)	1087	32	826	ucrainieni-90
Căușeni	20574	79	14816	ruși-3006
Gișca (Căușeni)	6127	91	1316	ruși-3423
Hagimus (Căușeni)	3280	33	2599	ruși-407
Cimișlia	16071	226	12700	ruși-1267
Cenac (Cimișlia)	1834	44	1775	ruși-8
Leova	12183	105	9123	ruși-1460
Iargara (Leova)	5601	145	3539	bulgari-985
Băiuș (Leova)	1257	36	1203	bulgari-12
Meșeni (Leova)	86	28	39	ucrainieni-9
Pitești (Leova)	53	28	14	bulgari-10
Sărata Nouă	.			
(Leova)	2117	66	1489	bulgari-312
Ialoveni	12687	57	10664	ruși-1027
Hîncești	18946	94	14583	ruși-2084
Taraclia	14851	725	920	bulgari-11116
Albota de Jos				
(Tar.)	925	29	52	bulgari-724
Albota de Sus				
(Tar.)	1502	242	160	bulgari-870
Balabanu (Tar.)	903	102	455	bulgari-316
Borceag	1568	90	1403	bulgari-24
Budăi (Tar.)	169	127	365	ucrainieni-262
Cairaclia (Tar.)	2356	70	50	bulgari-2143
Chirilovca (Tar.)	267	58	27	ucrainieni-140
Cealic (Tar.)	559	171	49	bulgari-2143
Ciumai (Tar.)	1093	329	150	ucrainieni-379
Mirnoe (Tar.)	319	78	80	bulgari-81
Musaitu (Tar.)	1234	54	123	ucrainieni-974
Novosiolovca				
(Tar.)	1470	288	161	bulgari-698
Salcia	513	194	90	bulgari-163
Samurza (Tar.)	353	66	91	ruși-24
Sofievka (Tar.)	842	388	195	bulgari-39
Tvardița (Tar.)	6284	99	173	bulgari-5794
Valea Perjei(Tar.)	5267	80	100	bulgari-4043
Corten (Tar.)	3774	49	60	bulgari-3502
Cortenul Nou				
(Tar.)	334	10	-	bulgari-313

Vinogradovca			
(Tar.)	584	69	160 ucrainieni-186
Tiraspol	181639	1909	31057 ruși-74687
Alex. Ioan Cuza	3128	40	3024 ucrainieni-23
Burlăceni (Vulc.)	2323	1090	709 ucrainieni-309
Cîmpeni (Vulc.)	1477	138	570 ucrainieni-334
Găvănoasa(Vulc.)	1308	69	737 ucrainieni-407
Greceni (Vulc.)	126	53	44 ucrainieni-11
Iujnoe (Vulc.)	814	61	501 ucrainieni-181
Nicolaevca(Vulc.)	757	281	206 ucrainieni-213
Vladimirovca			
(Vulc.)	327	105	156 ucrainieni-34
Bălți	-	539	63876 -
Rîbnița	-	158	15091 -
Soroca	-	126	26308 -
Dubăsari	-	115	15414 -
Orhei	-	100	28456 -
Chișinău	-	5808	325279 -
TOTAL: 74 LOCALITĂȚI		22.441	

Anexa 3

Olga C. Necrasov: Problema originii găgăuzilor și structura antropologică a acestui grup etnic.

Reproducere după Lucrările Societății Geografice Dimitrie Cantemir, vol. III, 1941.

Olga Necrasov (n. 1910), fiica generalului rus Constantin Necrasov, refugiat la Iași cu familia, în urma revoluției bolșevice. Educația și-a început-o la pensionul Notre-Dame din Iași, urmând apoi cursurile Facultății de Biologie a Universității „Al. I. Cuza“, completate cu o lungă perioadă de specializare în Germania.

La Universitatea din Iași a parcurs toate treptele carierei universitare, fiind întemeietoarea Colectivului de Antropologie. În perioada 1964-1974 a condus în calitate de director al Centrului de Antropologie București.

Ca urmare a prodigioasei cariere științifice a fost cooptată în diverse organisme internaționale: membru asociat al Societății de Antropologie din Paris, membru de onoare al Institutului Regal de Antropologie al Marii Britanii și Irlandei de Nord, membru fondator al Asociației Internaționale de Biologie Umană, membru corespondent al Societății de Antropologie din Viena.

Studiile sale de paleoantropologie și antropologie publicate în volume sau reviste de specialitate, au avut ca obiect populațiile din aria de formare a poporului român, din vechime și până în contemporaneitate, unele dintre ele fiind:

Contributions à l'antropologique de la Bucovine (1947). *Contributions à l'étude anthropologique de Houtzoules et considerations sur l'origine de ce groupement ethnique* (1943). *Les groupes sanguins et la pigmentation de*

l'iris et des cheveux chez les Bessarabions du Nord. Strămoșii omului (1961). Studii antropologice asupra populației din Maramureș (1968), Studiul antropologic al scheletelor de la Trușești, cultura Nova (1968) etc.

I. Introducere

Vorbind limba turcă dar având religie creștină (rit grecesc) găgăuzii alcătuiesc o populație din care cea mai mare parte locuiește actualmente în România*. Basarabia meridională adăpostește aproximativ 70-80.000 din aceștia, unde există numeroase sate împrăștiate în județele Ismail, Cahul, Tighina și Cetatea Albă. În Dobrogea numărul lor este mai redus de 20-25.000, localizați mai ales în partea sa sudică, unde sunt câteodată confundați cu bulgarii. În realitate, în cadrul găgăuzilor din Dobrogea se disting două grupuri diferite: cel al găgăuzilor propriu-ziși sau „Hasâl Gagaouz” și cel al găgăuzilor alogeni numiți câteodată „Gagaouz bulgares”**.

Găgăuzii din Basarabia sunt și ei originari din Dobrogea. Strămoșii lor au început să emigreze în părțile meridionale ale acestei provincii începând din ultimii ani ai secolului XVIII, mai ales în perioada 1809-1812. Cei din Satalâc-Hagi și din satele învecinate, de care ne vom ocupa în această lucrare, pretind că-și au originea în regiunile din vecinătatea Cavarnei și că fac parte din grupul „Hasâl-Gagaouz”.

Problema originii și afinităților găgăuzilor este una dintre cele mai interesante. De fapt, limba turcă și religia creștină reprezintă două caracteristici a căror simultaneitate este dintre cel mai rare. Cu excepția găgăuzilor, nu se cunosc astăzi decât *surgucii* (în împrejurimile Adrianopolului), *bazirienii* (pe țărmurile Mării Azov) și *caramanii* (în Asia anterioară) care pot oferi un exemplu pentru aceasta.

Ipotezele etnografilor, istoricilor, lingviștilor etc. privitoare la originea acestui curios grup etnic pot fi grupate în patru categorii.

1. Categoria ipotezelor care consideră găgăuzii ca derivând din unele populații creștine din Balcani care, odată cu adoptarea limbii turce, ar fi continuat să practice creștinismul. Aceștia ar fi deci după acești autori, bulgari, greci sau albanezi guegi (albanezi din nord).

2. Categoria ipotezelor care consideră pe găgăuzi ca fiind turci convertiți în masă la creștinism.

3. Categoria ipotezelor care refuză o origine unitară și comună a tuturor găgăuzilor și care atribuie formarea lor unui amestec al mai multor grupuri etnice: bulgari și turci sau numai bulgari, turci, italieni, români și greci.

4. O ultimă categorie încearcă să dovedească faptul că originea găgăuzilor trebuie căutată în triburile turcești, de origine turanică, care au locuit în stepele pontocaspice începând din secolul IX d. I. Hr. până la invazia tătarilor (1224). Aceste triburi pot fi subdivizate în trei grupuri distincte: *pecenegii*, *uzii* sau *turcii* și *cumanii*. Găgăuzii ar fi după unii autori, descendenții cumanilor sau, după alții, cei ai uzilor sau turcilor. Această ultimă ipoteză are meritul de a explica ușor limba turcă cu structură arhaică a găgăuzilor ce formează două ramuri înrudite detașate din același trunchi. Religia creștină a acestora din urmă nu ar fi decât consecința îndelungatei lor coabitări, mai întâi cu populația creștină din Ucraina și apoi cu cele din Balcani.

Acestea sunt supozițiile – câteodată contradictorii – ale filologilor, etnografilor și istoricilor asupra originilor găgăuzilor. Scopul nostru nu este acela de a le discuta aici 1. Ceea ce dorim să facem de-a lungul paginilor care vor urma este să examinăm care ar putea fi contribuția antropologiei la găsirea acestei probleme.

II. Caracteristicile somatice ale găgăuzilor

Singurele date asupra structurii antropologice a găgăuzilor, care au apărut până în prezent, sunt datorate cercetărilor profesorului Eugène Pittard ². Datorită numărului foarte mic de subiecți cuprinși în lotul de studiu (41 bărbați și 13 femei), datele antropometrice și descriptive furnizate de acest autor sunt mult insuficiente pentru a permite o comparație cu grupurile etnice la care se referă de obicei. Iată totuși care sunt concluziile sale privind caracteristicile găgăuzilor: „Pe scurt, este vorba, probabil, de o populație având o talie mare, cu un craniu alungit, nasul drept (cu indice leptorinian □leptorrhynien□), cu fața relativ scurtă, cu părul brunet și ochii clari, care poate fi legată de grupul etnic la care ar fi atribuiți găgăuzii“.

În urma unei campanii antropologice pe care am întreprins-o în 1939, în sudul Basarabiei, am putut studia 180 subiecți de sex masculin, aparținând toți populației „Hasâl-Gagaouz“. Aproximativ două treimi din aceștia provin din satul Satalâc-Hagi (Cetatea Albă) în timp ce restul aparțin satelor Traian, Cimișlia, Ceadâr-Lunga, Cubei și Dimitrovca. În paginile care urmează propunem să înfățișăm rezultatele investigațiilor noastre privind anumite caractere izolate, metrice sau descriptive, ca și anumite date referitoare la tipologia rasială a găgăuzilor sub-basarabeni.

1. Studiul câtorva caractere izolate

Talia. Tabelul I care urmează conține datele statistice privind talia celor 180 de subiecți care alcătuiesc seria noastră.

Tabelul I
Talia

Minim	Maxim	Variație	Medie	□	□
153,8	186,5	32,7	167,0	5,97	3,55

Aceasta înseamnă că media taliilor găăuzilor se situează în categoria înălțimilor peste medie. Variația (amplitudinea) între valoarea minimă și maximă dă o cifră apreciabilă ceea ce, împreună cu deviația standard ( ) și coeficientul de variație ( ), indică o variabilitate destul de mare a acestui caracter.

Repartiția taliilor după categoriile obișnuite ne furnizează procentajele următoare.

Tabelul 2

Repartiția taliilor după categoriile

T. foarte mică ($x - 155$)	2,22%
T. mică (155- 160)	11,11%
T. sub medie (160 – 165)	26,6%
T. peste medie (170 – 180)	30,00%
T. mare (170 – 180)	27,78%
T. foarte mare (180 – x)	2,22%

Poligonul de frecvență care urmează (graficul 1) indică, ca și tabelul precedent, că procentajul cel mai mare este atins de taliile peste medie din care face parte, după cum tocmai am văzut, talia medie a întregii serii.

Taliile sub medie sunt mai puțin numeroase. Taliile mari ating aproape același cifre ca ultimele, în timp ce procentajul taliilor mici le este cu mult inferior. În fine, numărul taliilor foarte mici ca și numărul taliilor foarte mari sunt absolut asemănătoare.

Graficul 1

Poligonul de frecvență pentru înălțime (talie)

Forma poligonului de frecvență este caracteristică și în același timp semnificativă. Prezența celor două vârfuri din care cel mai înalt corespunde mediei, pare să dezvăluie contribuția a două categorii de elemente antropologice, diferite între ele în raport cu caracterele înălțimii.

Datele lui Pittard privind înălțimea găgăuzilor care au făcut obiectul studiului său, indică o medie puțin mai scăzută (166,4) decât cea a cărei valoare tocmai am stabilit-o. Această diferență nu pare să ne ofere o semnificație deosebită. Repartiția înălțimii după categorii are o semnificație sporită deoarece ea nu reprezintă majoritatea, pentru seria lui Pittard, a taliilor peste medie, a celor care se grupează în categoria taliilor sub medie.

*Indicele cefalic*³. Tabelul 3 care urmează conține valorile statistice privind acest caracter cranisan.

Tabelul 3
Indicele cefalic

Minim	Maxim	Variație	Medie	□	□
71,19	95,98	24,79	84,45	3,75	4,44

Media indicelui cefalic se situează în grupul indicelor brahicefalici, situați la limita inferioară a acestui caracter, aproape de subbrahicefalie. Amplitudinea între cei doi indici extremi care la prima vedere pare apreciabilă își pierde în mare parte din valoare dacă luăm în considerație că un singur subiect prezintă un indice la fel de redus ca minima și că

aproape nici unul dintre ei nu se va încadra în indicii cuprinși între acesta din urmă și limita inferioară a sub-dolicocefalici (vezi tabelul 4 și graficul 2).

Tabelul 4

Repartiția indicilor după categoriile

1. hiperdolicocefalici	($x - 76$)	0,56%
I. dolicocefalici	(76 - 78)	0,00%
I. sub-dolicocefalici	(78 - 80)	10,56%
I. mezocefalici	(80 - 82)	14,44%
I. sub-brahicefalici	(82 - 84)	24,44%
I. brahicefalici	(84 - 86)	18,89%
I. hiperbrahicefalici	(86 - x)	31,11%

De fapt, repartiția indicilor pe categorii, ca și graficul 2, indică marea frecvență a indicilor aparținând clasei indicilor brahicefalici care, adunați, dau procentajul de 11,11%. Împreună cu indicii mezocefalici nu se ajunge decât la o cifră de 25,55%.

Graficul 2

Poligon de frecvență pentru indicele cefalic

Populația găgăuzilor sud-basarabeni este, prin urmare, destul de unitară, dacă luăm în considerare indicele cefalic. Așa cum o indică și poligonul său de frecvență, al cărui vârf principal este destul de aproape de medie, această populație prezintă o predominare netă a formelor craniene rotunjite. Al doilea vârf, care este doar abia schițat, corespunde clasei 87 și pare să indice că seria prezintă două elemente bicefalice, din care unul este caracterizat printr-o brahicefalie moderată, iar celălalt, printr-o hiperbrahicefalie.

Găgăuzii din seria noastră diferă, din punct de vedere al caracterului cranian, într-o manieră accentuată, în raport cu cei care alcătuiesc seria lui Pittard. În timp ce, după opinia acestui autor, „tipurile brahicefalice reprezintă un element supraadăugat“, în seria noastră, aceste elemente par să alcătuiescă, din contra, fondul însuși al populației. Problema care se pune este deci aceea de a afla dacă găgăuzii mășurați de Pittard sunt găgăuzi veritabili, adică „Hasâl-Gagaouz“. Dacă sunt în realitate din aceștia, grupul găgăuzilor nu poate fi considerat ca o unitate etnică bine definită, ci mai degrabă ca o agregatie de mai multe grupuri având o etichetă comună. În cazul în care nu sunt, trebuie să se admită că acest grup aparține unui fond rasial brahicefalic și că elementul dolicocefalic reprezintă un element supraadăugat.

*Indicele facial*⁴ . Datele statistice referitoare la acest caracter sunt cuprinse în tabelul următor:

Tabelul 5
Indicele facial

Minim	Maxim	Variație	Medie	□	□
80,69	102,42	21,73	90,25	4,77	5,22

Media acestui indice este net *leptoprozopă* (leptoprosop). Amplitudinea între extreme dă o cifră destul de mare, ceea ce indică o variabilitate destul de mare a acestui caracter. De fapt, tabloul 6 indică faptul că repartitia procentelor este aproape egală cu indicii *hiperleptoprozopi*, *leptoprozopi* ca și *euriprozopi* și *mezoprozopi* luați împreună.

Tabelul 6
Repartiția indicilor după categoriile

I. euriprozopi (x – 84)	4,44%
I. mezoprozopi (84 – 88)	24,44%
I. leptoprozopi (88 – 93)	35,56%
I. Hiperleptoprozopi (93 – x)	35,56%

Poligonul de frecvență care urmează (graficul 3) traduce aceeași situație deoarece arată două vârfuri principale din care primul corespunde fizionimiilor relativ mici, în timp cel al doilea mai redus dar mai frecvent, corespunde fizionimiilor alungite. Două vârfuri secundare permit să se identifice formele extreme ale leptoprozopiei. Am fi vrut să putem compara caracterele faciale ale găgăuzilor care intră în componența seriei noastre, cu cele ale găgăuzilor care au fost studiați de Pittard. Dar aceasta nu va fi posibil, din nefericire, deoarece Pittard a folosit întotdeauna diametrul ofio-mentoniah în calculul indicelui facial, în timp ce noi utilizăm, după metodele clasice, diametrul nazio-mentonian.

Graficul 3
Poligon de frecvență pentru indicele facial

Indicele nazal 5 . Media acestui caracter, care este cuprinsă, ca toate celelalte date statistice care îl privesc, în tabelul 7, corespunde o leptorinie apropiată de hiperleptorinie.

Tabelul 7
Indicele nazal

Minim	Maxim	Variație	Medie	$\square$	$\square$
46,15	85,85	37,70	62,62	6,38	10,45

Valoarea amplitudinii depășește cu mult pe cele care se raportează la caracterele precedente. Cu toate acestea maxima se situează încă în grupa indicilor mezinieni, și nu cea a indicilor camerinieni.

Tabelul 8
Repartiția indicilor după categoriile

I. hiperleptorinieni	($x - 55$)	15,56%
I. leptorinieni	(55 – 70)	78,89%
I. mezinieni	(70 – 84)	5,59%
I. camerinieni	(84 – x)	-

Repartiția indicilor pe categorii arată că cel mai mare procent este reunit de clasa leptoriniană, în timp ce, celelalte două formează decât o slabă minoritate. Graficul 4 traduce foarte fidel această stare de fapt deoarece el prezintă un vârf principal care corespunde leptoriniei moderate și câteva vârfuri secundare care corespund, unul hiperleptoriniei, al doilea unei leptorinii situată la limita meziniei, al treilea o mezinie moderată și, în fine, ultimul, o mezinie apropiată de cea a cameriniei, fără a ajunge însă niciodată la nivelul acesteia din urmă.

Graficul 4

Poligon de frecvență pentru indicele nazal

Indicele nazal mediu al seriei găgăuzilor studiată de Pittard diferă atât de mult de al nostru, încât nu știm într-adevăr cărei cauze. În afara unei cauze tehnice, am putea să atribuim această neconcordanță. Dorim să semnalăm în același timp că indicii nazali stabiliți de același autor pentru marile provincii ale României 6, diferă nu numai în raport cu cei pe care i-am stabilit noi înșine pentru nord-estul țării 7, dar și în raport cu cei care au fost calculați de prof. Rainer 8 pentru unele sate din Carpați, sau în raport cu cei calculați de Făcăoaru 9 pentru Transilvania. Este obligatoriu să admitem că metodele noastre de măsurare sau de calcul diferă între ele de o manieră considerabilă.

Pigmentarea părului 10 este caracterizată prin următoarea repartiție a tipurilor pigmentare:

Tabelul 9
Pigmentarea părului

Blond închis	(M – O)	2,22%
Șaten	(P – T)	8,88%
Brunet	(U – Y)	88,89%
Roșcat	(I – IV)	-

Culoarea părului, care este nu numai cea mai răspândită dar și cea care constituie marea majoritate a populației, este culoarea brună. Părul șaten este de zece ori mai puțin numeros iar părul blond este foarte rar. El este întâlnit, totuși, la găgăuzii din Basarabia, în timp ce în seria prezentată de Pittard nu este întâlnit la nici un reprezentant. În schimb, procentajul părului șaten în seria lui Pittard (șaten

și șaten-roșcat) pare destul de ridicat (41,0%) 11. Procentajul părului brunet propriu-zis este, prin urmare, mai redus (58,5%). Este deci clar că în cadrul populației găgăuzilor, în general, elementul blond este supraadăugat în amestec cu populațiile împreună cu care a coabitat.

Părul găgăuzilor nu are niciodată un caracter scurt sau buclat. El este, în schimb, ușor ondulat și aproape niciodată complet întins. Aspectul lui este, în majoritatea cazurilor, net european.

Graficul 5 Pigmentarea părului

Pigmentarea ochilor 12. Tabloul 10 cuprinde distribuția procentelor pe categoriile:

Tabelul 10		
Pigmentarea irisului		
Pigmentație clară deschisă	(1 – 2b)	13,33%
Pigmentație medie	(3 – 10)	53,33%
Pigmentație închisă	(11 – 16)	33,33%

Graficul 6 Pigmentarea irisului

Repartiția procentelor pe categoriile de iris atrage atenția, de data aceasta, asupra importanței elementului deschis, reprezentat nu numai prin irișii clari dar și prin irișii medii. Se pare că această ultimă coloratură rezultă dintr-un amestec al subiecților cu ochi deschiși cu cei cu ochii închiși, deoarece transmiterea ereditară a tipului de pigmentare oculară pare să aparțină categoriei de transmitere prin

suprapunerea caracterelor. Iată de ce prezența unui mic procent de păr blond în seria noastră nu poate să ne surprindă. Ceea ce ne surprinde este că, fiind știut că există un număr mare de ochi deschiși și medii, nu am mai întâlnit mai mulți indivizi cu păr blond. Trebuie să credem că ereditatea acestuia, supusă legii recesivității, sau chiar ereditatea tipului ocular, prezintă câteva particularități necunoscute încă. În orice caz, pigmentarea părului și cea a irisului indică rolul important jucat de rasele brunete în constituirea populației găgăuzilor. Ele atrag în același timp atenția asupra influenței pe care elementele depigmentate au trebuit să o exercite asupra acestui grup etnic. Coloratura irisului în seria studiată de Pittard prezintă o repartizare foarte asemănătoare cu a noastră.

Caracterele pigmentare. Tabloul care urmează prezintă repartiția indivizilor care compun seria noastră după diferitele tipuri de combinare între pigmentarea ochilor și cea a părului.

Tabelul 11
Tipuri de caractere pigmentare

Ochi Păr	Deschiși	Medii	Închiși
Blond	1,11%	-	1,11%
Șaten	1,11%	5,55%	2,22%
Brunet	11,11%	47,78%	30,00%

De aici rezultă că nuanța irisului și a părului, care se combină cel mai frecvent între ele sunt mai întâi culoarea brună cu nuanța medie a irisului (47 – 78) și apoi, culoarea brună a părului cu nuanța închisă a irisului (30,00%). O

frecvență mult mai mică este atribuită combinației păr brunet – ochi deschiși (11,11%), în timp ce celelalte caractere pigmentare nu prezintă decât frecvențe neglijabile variind între 1,11% și 5,55%.

Forma nasului. Forma nasului este un caracter descriptiv dintre cele mai semnificative. Tabloul care urmează cuprinde repartitia procentelor după diferitele categorii nazale.

Tabelul 12
Forma nasului

Nas îndoit (coroiat)	3,33%
Nas acvilin	10,00%
Nas drept cu vârful aplecat	26,67%
Nas drept-acvilin	21,11%
Nas drept	18,89%
Nas drept-aplatizat	3,33%
Nas ondulat	14,44%
Nas concav	2,22%

De aici rezultă că forma nazală cea mai frecvent întâlnită la găgăuzi este forma dreaptă reprezentată prin diferitele sale variante al căror total se ridică la 70,00%. Forma ondulată și forma acvilină dețin locurile următoare cu 14,44% și 10,00%. Forma pur îndoită, ca și forma concavă nu ajung să atingă decât procente ne semnificative. Printre diferitele tipuri ale formei drepte, cea mai răspândită este forma dreaptă ușor îndoită la vârf.

Rezultatele lui Pittard privind forma nazală a găgăuzilor diferă în mod apreciabil în raport cu ale noastre. De fapt, majoritatea subiecților pe care el i-a studiat par să prezinte forma dreaptă (78,1%) în timp ce nasurile drept-

îndoite și drept-acviline nu prezintă decât procentaje cu totul ne semnificative (2,4% și 9,6%).

Forma regiunii occipitale constituie, de asemenea, un caracter descriptiv destul de important pentru a fi luat în seamă în diagnozele rasiale. Tabelul 13 care urmează cuprinde repartiția acestui caracter.

Tabelul 13

Forma occipitalului

Formă plată (ceafă cu față tăiată)	35,56%
Formă ușor bombată	21,11%
Formă bombată	43,33%
Formă puternic bombată	

Forma bombată a regiunii occipitale este, în consecință, cel mai frecvent răspândită (43,33). Forma aplatizată nu ocupă decât rangul al II-lea, în timp ce forma intermediară îl ocupă pe al III-lea. Absența indivizilor cu occipital foarte bombat ne pare destul de semnificativă. Pe de altă parte, dacă totalizăm procentajul occipitalilor cu față tăiată și al occipitalilor cu formă intermediară, se obține o cifră care depășește, oricât de puțin, media seriei. Aceasta indică importanța rolului jucat de elementele planioccipitale în constituția acestei populații.

Alte particularități descriptive. Pomeții proeminenți ca și direcția oblică a fantei oculare pot fi adesea întâlnite printre găgăuzi. Frecvența acestor două caractere indică, fără nici o îndoială, un amestec, chiar foarte îndepărtat, cu elemente mongolide. În consecință ne punem întrebarea care este motivul pentru care nu am întâlnit niciodată, în seria studiată de noi, ochi cu trăsături mongoloide. Aceasta cu atât mai mult cu cât acest caracter pare să fie dominant în raport cu absența sa 13.

2. Rasiologia găgăuzilor

Metodele și criteriile de efectuare a diagnozelor rasiale nu au primit încă o standardizare care să-i permită antropologului să compare rezultatele pe care le-a obținut cu cele obținute de ceilalți autori. Se poate spune, fără teamă de a exagera, că metodele rasiologice sunt actualmente aproape tot atât de numeroase ca școlile de antropologie. Ne-am propus deci, să nu complicăm lucrurile aducând câteva inovații, mai mult sau mai puțin utile și am adoptat, în prezenta lucrare ca și în cea pe care am consacrat-o studiului populației românești din Moldova și din Basarabia septentrională 14, metoda diagnozelor prin puncte.

Am avut ocazia de a ne da seama că această metodă introdusă de prof. Egon von Eickstedt 15 este aproape singura dintre toate metodele utilizate în prezent, care poate exprima cu ajutorul unei formule simple structura rasială, câteodată atât de complicată, a unui subiect. Ea are în plus avantajul de a fi folosită nu numai de centrul antropologic din Breslau, dar și de alte școli sau de alți antropologi, ceea ce lărgeste în mod considerabil posibilitățile de comparare a rezultatelor obținute.

Metoda diagnozelor a lui v. Eickstedt nu poate fi prezentată fără a menționa și câteva dezavantaje ale acesteia, deoarece ea nu ține cont de modul de grupare între ele ale caracterelor morfologice. Dacă folosirea ei ne permite să evaluăm aportul cantitativ al unui element antropologic, adică cel al unei rase, la structura unei populații date, ea nu permite nici să definim principalele tipuri de populații. Iată de ce am socotit util să completăm studiul rasiologiei cantitative, așa cum este ea practică astăzi de școala din Breslau, printr-un studiu morfologic al metişilor care va încerca să definească, în cadrul numărului infinit de variații

individuale, câteva tipuri morfologice ale căror frecvență pot fi caracteristici ale populației date.

Seria noastră de 180 de subiecți ne-a permis să identificăm prezența elementelor entropologice aparținând raselor următoare: *anatoliană*, *dinarică*, *alpină*, la care trebuie să mai adăugăm rasa *mediteraneană*, *nordică*, *esteuropidă* și *mongoloidă* 16.

Elementul anatolian este caracterizat, după descrierile clasice, printr-o talie medie, membre inferioare adesea scurte, un indice cefalic brahicefal, o fizionomie leptoprozopă și un nas leptorinian. Printre caracteristicile descriptive care-i sunt specifice trebuie să cităm forma convexă și cu vârful îndoit al nasului („nas coroiat“), ca și forma adesea aplatizată a occipitalului.

În seria noastră de studiu, indivizii făcând parte din această rasă nu prezintă niciodată caracterele care le sunt tipice într-o formă exagerată. Nu am întâlnit niciodată printre aceștia „nas asiroid“ tipic. Dimpotrivă, indivizii care pot fi atribuiți rasei anatoliene prezintă cel mai adesea un nas drept-acvilin, ușor îndoit în zona terminală. De asemenea, occipitalul lor nu prezintă decât rar forma cu fața tăiată net. Pentru seria noastră, subiectul reprezentat în fotografiile 1a și 1b poate fi considerat unul din cei al căror facies anatolian este cel mai accentuat.

Subiectul reprezentat în fotografiile 2a și 2b trădează anumite influențe mongoloide, mai ales în ceea ce privește direcția puțin oblică a ochilor și dispunerea destul de proeminentă a pomeților. Subiecții aparținând acestei categorii de anatolieni metisați cu mongolizi par să fie destul de frecvenți și formează în același timp unul din tipurile cele mai caracteristice pentru populația găgăuzilor.

Elementul dinaric. După descrierile clasice, o brahicefalie foarte pronunțată, o fizionomie leptoprozopă și un nas leptorinian. Aplatizarea occipitalului este foarte

pronunțată, ajungând câteodată la o planioccipitalitate perfectă. Calota acestuia este hipsicefală, nasul acvilin și nu corioat. Partea de jos a feței prezintă adesea o formă aproape triunghiulară. Dinaricii din seria noastră prezintă întotdeauna înălțimea înaltă caracteristică lor, aceleași proporții ale membrelor inferioare ca și forma aplatizată a cefei. În schimb ei nu prezintă niciodată forma perfect acvilină a nasului care realizează mai degrabă un profil drept. Muchia nasului este întotdeauna foarte proeminentă și rădăcina sa foarte înaltă. Subiectul reprezentat în fotografiile 3a și 3b este unul din dinaricii cei mai caracteristici.

Un număr destul de mare de dinarici oferă, ca și anatolienii, câteva semne ale unei influențe mongoloide, exprimată prin forma și direcția fantei oculare (fără a prezenta niciodată caracteristici mongoloide exagerate) ca și prin structura regiunii malare (fotografiile 4a și 4b).

Elementul alpin este caracterizat printr-o talie medie sau inferioară mediei, printr-o brahicefalie care este rar extremă, printr-o fizionimie mezoprozopă și printr-un nas mezorinian.

Confundați sau asociați adesea dinaricilor (Ripley, Montandon, Lester etc.), alpinii diferă de aceștia prin însăși arhitectura lor. Nu numai prin faptul că talia lor este puțin dezvoltată, dar și proporțiile membrelor sunt cu totul altele. Rotunjirea craniană nu ajunge la un indice cefalic la fel de ridicat ca cel al dinaricilor, ceafa nu prezintă niciodată o aplatizare occipitală puternică. În același timp, fizionimia alpinilor este joasă și largă. Conturul său nu mai prezintă forma ascuțită și triunghiulară, așa cum o întâlnim la dinarici, ci o formă mai rotunjită. Profilul nasului nu mai este acvilin, ci drept sau concav și întotdeauna cu rădăcina joasă.

Pe lângă alpinii clasici, dintre care fotografiile 5a și 5b prezintă un exemplar foarte caracteristic, trebuie să distingem de asemenea alpinii metisați cu dinarici, cu

anatolieni și mai ales alpinii metisați cu mongoloizi. Subiectul fotografiei 6a și 6b constituie un bun exemplu pentru suprapunerea caracterelor mongoloide peste caracterele alpine.

Elementul mediteranian. Așa cum este cunoscut în forma sa clasică, elementul mediteranian nu are nici un reprezentant printre subiecții care alcătuiesc seria noastră de studiu. Unii dintre ei prezintă însă un fond mediteranian pe care s-au grefat influențe străine, ca influența dinarică sau cea mongoloidă. Subiectul reprezentat în fotografiile 7a și 7b arată o suprapunere a caracterelor dinarice pe un fond mediteranian, în timp ce persoana din fotografiile 8a și 8b arată o suprapunere a caracterelor mongoloide peste caracterele mediteraniene.

Elementul esteuropean nu deține, nici el, nici un reprezentant pe care să-l putem încadra în forma sa clasică. Anumiți subiecți, ca de exemplu cel din fotografiile 9a și 9b, prezintă însă un amestec de caractere în care, peste influența esteuropidă trebuie adăugată o anumită influență mongoloidă, exprimată de obicei prin forma mai aplatizată a nasului, prin forma orificiilor nazale ca și prin direcția și forma orificiului ocular.

Elementul nordic nu posedă nici un reprezentant pe care să-l putem încadra în categoria nordicilor veritabili. Însă contribuția rasei nordice este la fel de incontestabilă ca și aceea a rasei esteuropoidă la formarea populației găgăuzilor. De fapt, cu excepția mării frecvențe a irisului deschis sau mediu pe care putem să i-o atribuim la fel de bine și esteuropizilor, rasa nordică cuprinde câțiva metiși la care caracterele nordice se găsesc adesea reunite cu cele dinarice sau anatoliene. Individul reprezentat în fotografiile 10a și 10b ilustrează destul de bine această ultimă categorie.

Elementul mongoloid. Ca și elementul mediteranian, nordic sau esteuropean, elementul mongoloid, adică

elementele mongoloide , deoarece există mai multe, nu are nici un reprezentant printre găgăuzi. Totuși, destule caractere de proveniență mongoloidă, precum dispunerea proeminentă a pomeților, direcția aproape oblică a ochiului ca și forma nărilor și a extremității nazale pot fi adesea întâlnite la aceștia. Aceasta înseamnă că influența mongoloidă, în ciuda absenței totale a trăsăturilor mongoloide exagerate reprezintă un factor care a contribuit și el la constituția rasială a acestui grup etnic.

Dacă încercăm acum să evaluăm din punct de vedere cantitativ rolul jucat de fiecare element rasial în formarea populației găgăuzilor, vom obține procentele următoare:

Tabelul 14
Frecvența elementelor rasiale

anatolieni	alpini	dinarici	mongo- loizi	medite- ranieni	nordici	esteu- ropeni
26,56%	22,44%	17,00%	10,44%	8,89%	7,33%	6,33%

Doar elementele anatoliene și alpine ajungă să dețină procente superioare lui 20%. Elementul dinaric nu atinge această cifră, depășind totuși valoarea de 15%. Toate celelalte elemente rasiale nu ating 10%. Putem deci să tragem concluzia că numai anatolienii, alpinii și poate și dinaricii reprezintă elementele antropologice fundamentale pentru grupul etnic al găgăuzilor. Elementele mongoloid, mediteranian, nordic și esteuropean nu formează, în schimb, decât elemente europene. În timp ce primele trei luate împreună, reprezintă 2/3 din numărul total al indivizilor care

formează seria noastră de studiu, ultimile patru nu reprezintă decât 1/3 din aceștia.

III. Concluzii

Studiul celor 180 de bărbați care alcătuiesc seria noastră ne permite să caracterizăm găgăuzii veritabili, din categoria cărora ei fac parte, după cum urmează:

Sunt oameni de talie medie (sub sau mai bine peste medie) sau înaltă, brahicefalici, prezentând numeroase elemente hiperbrahicefalice și puține dolicocefalice, subdolicocefalice sau mezocefalice. Fizionomia lor este înaltă sau medie, nasul lor lung și destul de drept, prezintă adesea o formă dreaptă-acvilină, ușor coborâtă la vârf. Tipurile pigmentare cel mai frecvent întâlnite sunt cele la care părul brunet este combinat cu irisul mediu sau cu irisul închis la culoare. Forma cu suprafața tăiată a regiunii occipitale este aproape tot atât de frecventă ca și forma bombată. Forma proeminentă a pomeților ca și forma oblică a fantei oculare nu sunt dintre cele mai rare.

Natura caracterelor metrice și descriptive ale găgăuzilor, își găsește explicația în constituția lor rasială. Brahicefalia acestui grup, talia destul de înaltă, frecvența planioccipitaliei, forma nasului și cea a feței, sunt toate consecințe ale structurii sale antropologice cu fond anatolodinaro-alpin. Caracterele mongolice pe care le-am întâlnit la ei, cele câteva cranii alungite ca și formele clare ale pigmentării oculare sau capilare, demonstrează anumite influențe străine asupra acestui fond. Ele trebuie atribuite elementelor mongoloide, meditareene, nordice și esteuropene, a căror contribuție am analizat-o deja.

Am remarcat, de-a lungul capitolelor precedente, toate particularitățile care disting pe găgăuzi al căror studiu l-am întreprins, de găgăuzii care compun seria lui Pittard.

Aceste diferențe devin atât de apreciable atunci când ne raportăm la indicele cefalic și la forma feței, încât este imposibil să admitem aceeași origine și aceleași afinități pentru subiecții aparținând celor două serii.

Dacă subiecții studiați de Pittard aparțin în realitate grupului găgăuzilor, putem să conchidem că ceea ce se înțelege prin această denumire nu corespunde unei unități etnice. Diferența între cele două categorii de găgăuzi, găgăuzii adevărați și găgăuzii alogeni, despre care a fost vorba la începutul acestei lucrări, este deci pe deplin justificată prin natura particularităților lor somatice. Găgăuzii alogeni, din care trebuie să facă parte cei care au fost studiați de Pittard, provin desigur din alt grup etnic din care numeroși reprezentanți au venit să se adauge, dintr-un motiv sau altul, la nucleul inițial al Hasâl-Gagaouzilor. În urma studiului somatic al celor din urmă, pot fi relevate afinitățile veritabile și poate chiar și originea găgăuzilor propriu-ziși.

Caracterele, ca și structura rasială în ansamblu a găgăuzilor care compun seria noastră, sunt mult prea unitare pentru ca noi să acceptăm ipoteza originii lor eterogene. Trebuie deci să admitem că nucleul inițial al găgăuzilor aparține unui grup etnic bine definit. Am văzut că istoricii, lingviștii etc. caută originea acestui grup în populația bulgară, albaneză, turcă actuală, sau în triburile turanice care hoinăreau odinioară în stepele pontocaspice. Să încercăm deci să comparăm caracterele antropologice ale acestora (cu excepția celor ale pecenegilor și cumanilor, a căror structură somatică nu o cunoaștem) cu cele pe care le-am atribuit găgăuzilor.

Tabelul 15 a fost alcătuit în acest scop. El conține valorile medii pentru înălțimea și indicele cefalic al diferitelor serii de bulgari, albanezi și turci. Nu am putut să consemnăm aici valorile referitoare la indicele facial și indicele nazal, ca și pe cele care privesc pigmentarea,

deoarece Pittard le-a stabilit după alte criterii decât ale noastre.

Tabelul 15

Talia și indicele cefalic la găgăuzi și alte grupuri etnice

Seria	N	Talia Cefalic	Indicele	Autori
găgăuzi	180	1670	84,25	O. Necrasov
găgăuzi	41	1664	79,95	E. Pittard 17
bulgari	200	1667	79,88	E. Pittard 17
albanezi	112	1678	87,12	E. Pittard 17
turci din Dobrogea	300	1679	82,14	E. Pittard 17
turci din Anatolia	210	1710	84,78	E. Pittard 18
turci din Tracia și Anatolia	39465	1652	83,33	C. Afet 19
turci din Tracia și Anatolia	797	1665	83,50	Şevket A. Kansu 20.

De asemenea, nu am recurs la metodele statistice de comparare, fiind știut că, exceptând seria noastră, nu posedăm valorile care sunt utilizate aici, adică valorile lui $\square$ și erorile probabile. De altfel, sperăm să putem ajunge la câteva concluzii privind afinitățile găgăuzilor.

Din punct de vedere al taliei, grupul găgăuzilor din Basarabia se apropie atât de bulgari sau de albanezi cât și de toate seriile noastre turcești.

Nu este același lucru când vorbim de indicele cefalic. Valoarea sa, care indică o brahicefalie medie, se distinge atât de cea pe care o atribuim găgăuzilor de Pittard sau bulgarilor (indici subdolicocefalici în ambele cazuri), cât și de cea pe care o atribuim albanezilor (indice hiperbrahicefalic). Din contra, indicele cefalic al găgăuzilor este foarte apropiat de indicii medii calculați pentru toate seriile turcești, anatoliene sau trace.

În ceea ce privește rasiologia grupurilor etnice cu care vrem să comparăm seria noastră, documentele de care dispunem în acest sens sunt insuficiente. În majoritatea cazurilor nu este vorba decât despre simple aprecieri.

Astfel, *domnișoara Afet*, în studiul ei despre Antropologia Turciei, pare să ajungă la concluzia că turcii sunt, în marea lor majoritate, indivizi aparținând rasei alpine și că, poate, există printre ei și reprezentanți ai rasei dinarice. În același timp, ea recunoaște o anumită influență mongolă, deoarece ea alocă un procentaj de 5% subiecților înzestrați cu trăsături mongoloide. Pe de altă parte, *Prof. E. Pittard*, în cursul unei călătorii pe care a întreprins-o în Turcia în 1928, ajunge la concluzia că turcii aparțin, în mare majoritate, rasei dinarice. *Prof. Şevket Aziz Kansu*, îi atribuie din contra, rasei alpine.

În fața acestor contradicții surprinzătoare ar fi poate util să ne întrebăm care este sensul în care este folosit termenul de rasă alpină și de rasă dinarică. De fapt, după anumiți autori se înțelege prin rasă alpină, rasa alpină propriu-zisă reunită cu rasa dinarică și cu rasa anatoliană. După alții, rasa dinarică, separată de rasa alpină, este atașată la rândul ei de rasa anatoliană (impropriu numită rasă armenoidă). În sfârșit, majoritatea lor, alpinii, dinaricii și anatolienii alcătuiesc fiecare o rasă independentă.

Datele lui *V. Lebzelter* privind raseologia Balcanilor vor putea să ne furnizeze mai multe detalii mai precise.

După acest autor elementele antropologice dominante printre turci ar fi mai ales elementele dinaric și anatolian (*vorderasiatisch*). Mediteraneenii și atlantomediterraneeni nu ar forma decât o minoritate redusă ca număr. Pentru bulgari, din contra, chiar aceste ultime elemente constituie fondul populației, în timp ce dinaricii, „kthela” și „kthela” – alpin nu reprezintă decât elemente secundare. Elementul anatolian lipsește în întregime pentru ei. Cât privește pe albanezi,

structura lor rasială ar fi, după același autor, din tipul „kthela“-dinarici, iar mediteraneeni și atlantomediterraneeni nu formează decât un element supraadăugat.

Este clar că, fiind dată importanța elementelor mediteraneene și atlantomediterraneene în constituția poporului bulgar, pe de o parte, și procentajul foarte scăzut al tipurilor care le aparțin, în seria noastră, pe de altă parte, devine imposibil să căutăm pe acest raseu, grupul de origine al găgăuzilor vertiabili. Aceasta cu atât mai mult cu cât bulgarii nu dețin subiecți aparținând rasei anatoliene în timp ce, la anatolieni înșiși, acest element pare să formeze fondul însoși al populației. Același lucru se aplică pentru albanezii care, și ei, nu au nici reprezentant de rasă anatoliană. Nu mai rămân, deci, decât turcii, ale căror caractere iraniene oferă o similitudine mare cu celeale găgăuzilor, ale căror structură rasială este caracterizată, în opinia lui Lebzelter, printr-un fond dinaro-anatolian.

Putem deci să concluzionăm, că găgăuzii care constituie seria noastră de studiu diferă de bulgari și de albanezi, prin caracterele lor cefalice ca și prin structura lor rasială. Din contra, ei par să prezinte afinități somatice pronunțate cu turcii, de care se apropie prin indicele cranian, ca și prin caracterele lor rasiologice.

Nu vrem să susținem, însă, că găgăuzii coboară în mod necesar din vechii turci. Ceea ce vrem să constatăm este că, printre grupurile etnice de care îi apropiem, doar grupul turc prezintă afinități antropologice serioase cu ei. Nu cunoaștem, din nefericire, caracterele rasiale ale pecenegilor, uzilor și cumenilor, pentru a putea spune care este situația lor în raport cu găgăuzii. Dacă se adevărește faptul că aceste populații au aceeași origine ca turcii de astăzi, este posibil ca găgăuzii să fie descendenți direcți ai uneia dintre acestea.

NOTE

1. Adresăm tuturor celor pe care i-ar putea interesa aspectul istoric și lingvistic al acestei probleme lucrările care urmează:

Goloubovski, *Pecenegii, turcii și cumanii până la invazia tătarilor*. Kiev, 1884;

Mochcov, *Populațiile turce din Peninsula Balcanică*;

Miletici, *Vechimea elementului bulgar în nord-estul Bulgariei*, *Analele Dobrogei*, 2, 1922;

Năstase: *Găgăuzii*, Meșeuca, Iași, 1936;

Idem, *Eseu de geografie umană în România*, Curs litografiat, Iași, 1931.

2. E. Pittard, *Poparele balcanice*, Paris și Geneva, 1920;

Idem, *Contribuții la studiul antropologic despre găgăuzi*, *Revista de antropologie*, Paris, 1916.

3. Indicele cefalic a fost stabilit după formula utilizată în mod obișnuit în acest scop: $\frac{eu - eu}{x} \times 100$

$g - op$

4. Indicele facial a fost stabilit după formula:

$\frac{n - gn}{zy - zy} \times 100$

$zy - zy$

5. Indicele nazal a fost calculat după formula:

$\frac{al - al}{n - ns} \times 100$

$n - ns$

6. E. Pittard, *L'indice nasal des Roumaines*. Bulletin de Société Régionale Roumaine Géographique, XL.VI. 1927.

7. O. Necrasov, *Studiu antropologic asupra Moldovei și a Basarabiei septentrionale*. În momentul apariției lucrării, studiul citat era sub tipar.

8. F. Rainer, *Anchete antropologice în trei sate românești din Carpați*, 1937.

9. I. Făcăoaru, *Indicele nasal la români, secui și unguri*, VII, 1936.

10. Tipul pigmentar al părului a fost determinat cu ajutorul scării calorimetrice a lui Fischer-Saller.

11. Dacă vom compara aici rezultatele noastre privind pigmentarea, cu cele care ne-au fost furnizate de Pittard, nu putem să nu avem câteva rezerve asupra paralelismului metodelor noastre.

12. Tipul pigmentar al irisului a fost determinat cu ajutorul scării calorimetrice a lui Martin-Schultz.

13. Bauer, Fischer, Lenz, *Menschliche Erblehre*, T. I. München, 1936.

14. O. Necrasov, *op. cit.*

15. E von Eickstedt, *Anlage und Durchführung von rassenkundlichen Gauntersuchungen*, Z. f. Rassenkunde, II, I, 1935;

Idem, *Können Rassendiagnosen überhaupt exakt gestellt werden*;

Idem, *Anlage und Durchführung von rassenkundlichen Gauuntersuchungen*, Z. f. Rassenkunde, III, 2, 1937;

I. Schwidetzky, *Methode zur Kontrolle der von Eickstedschen Rassenformeln*;

Ibidem, II, I, 1935

16. Am adoptat, pe parcursul acestei lucrări, nomenclatura și caracteristicile folosite de E. von Eickstedt, în studiul său *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*, Stuttgart, 1934. Am adoptat o denumire diferită doar pentru elementul armenoid (vorderasiatisch), aceea de element *anatolian*, pe care o găsim mai potrivită.

17. E. Pittard, *Contribuții la studiul antropologic despre găgăuzi*.

18. Citat după Afet, *Une étude anthropométrique sur 200 femmes turques*. Istanbul, 1937.

19. Idem, *L'Anatolie le pays de la „race“ turque. Recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie*, Geneva, 1939.

20. Idem, *Une étude anthropométrique sur 200 femmes turques*.

21. Idem, *L'Anatolie, le pays de la „race“ turque. Recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie*.

22. Idem, *Une étude anthropométrique sur 200 femmes turques*.

23. Şevket A. Kansu, *Crâniologie de l'Anatolie. L'Anthropologie*. T. 45, 1-2, Paris, 1925.

24. Ripley, *Racial Geography*, 1899;

G. Montandon, *La race, les races*, Paris, 1933;

P. Lester, J. Millot, *Les races humaines*, Paris, 1936.

25. J. Czekanowski, *Zarys antropologii Polski*, Lwow, 1930.

Idem, *Czlowiek wczasie i przestrzenie*, Warszawa, 1934

26. E. von Eickstedt, *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*;

H. Günther, *Rassenkunde Europas*, München, 1929;

H. Winert, *L'homme préhistorique. Des préhumains aux races actuelles*, Paris, 1938;

J. Deniker, *Les races et les peuples de la terre*, Paris, 1926.

27. V. Lebzelter, *Beiträge zur physischen Anthropologie der Balkanhalbinsel*. II, T. Mitt. Anthropol. Gesell., Wien., LXIII, 1933.

Anexa 4

Correspondența autorului cu unii oameni de știință găgăuzologi din afara Rep. Moldova

1. Bernard Lory, profesor universitar la INALCO – Institut National des Langues et Civilisations Orientales (prescurtat Langues'O), una din marile școli superuniversitare din Franța îmi scrie:

Paris, la

22 decembrie 1999

Cher Anatol,

J'ai eu le plaisir de voir Neagu Djuvara récemment à Paris et de recevoir de sa main votre étude sur les Gagaouzes. BRAVO! C'est une belle réalisation qui s'efforce de clarifier une question compliquée. La partie la plus difficile concerne l'ethnogénèse et l'implantation des Gagaouzes en Bessarabie; je crois qu'un lecteur français qui ne connaît rien à la question aura du mal à vous suivre à travers toutes les théories contradictoires. Personnellement, j'ai beaucoup apprécié la présentation de la culture des Gagaouzes. Vous présentez très bien le point de vue des savants gagaouzes de Chișinău sur leur propre passé, langue et culture, sans obligatoirement le partager. En revanche je critiquerai votre bibliographie, qui serait plus facile à utiliser si elle était classée par langues, ou par alphabétique plus strict (c'est une critique typique pour un professeur; je terrorise systématiquement mes étudiants à propos de la bibliographie pour qu'ils y fassent très attention!).

L'année 1999 m'a promené dans le sud des Balkans: en juin j'ai participé à un colloque sur l'île de Rhodes, ville très impressionnante avec ses fortifications bien conservées

de l'époque où les chevaliers de St. Jean de Jérusalem (les actuels chevaliers de Malte) luttèrent contre les Turcs. En juillet août j'ai passé trois semaines en Bulgarie, pour voir mes amis, travailler en bibliothèque et visiter les villages turcs dans le sud du pays (une région pauvre de monoculture de tabac, qui connaît une grave crise économique de nos jours); En septembre-octobre j'ai passé trois semaines en Macédoine. C'est depuis quelques années mon principal terrain d'étude. Je travaille à une grosse monographie sur Bitola/Monastir, la ville la plus polyglotte des Balkans, macédoniens, grecs, aroumains, turcs, albanais, judeo-espagnols, tsiganes!

J'ai malheureusement trouvé que la crise du Kosovo avait des répercussions très négatives sur ce petit pays fragile. La présence militaire de l'OTAN est assez brutale et maladroite. Les Albanais croient que le monde entier est favorable à leur cause et deviennent plus arrogants.

Le nationalisme macédonien se durcit...

Les perspectives pour l'an 2000 ne sont pas très encourageantes dans les Balkans. Les 10 années de post-communisme sont assez décevantes. La majorité de la population s'est appauvrie et la vie démocratique a du mal à se développer.

C'est que j'admire chez les Balkaniques, c'est leur faculté inépuisable pour réagir de façon positive au destin historique compliqué de la région qu'ils habitent. On réveille sa vie, on reconstruit, on s'adapte et on sait rester gai, se réjouir avec ses amis, prendre les choses du bon côté.

Il me reste donc à vous souhaiter, à madame Gertrude, à Laura, à sa maman, beaucoup de moments de joie pour la nouvelle année 2000, une bonne santé et satisfaction dans le travail quotidien.

Très amicalement,
Bernard
Prezentăm mai jos traducerea acestei scrisori:

Paris, 22 dec. 1999
Dragă Anatol,

Am avut plăcerea să-l văd pe Neagu Djuvara, recent, la Paris, și de a primi din mână sa cartea ta asupra găgăuzilor. BRAVO! Este o realizare frumoasă care încearcă să clarifice o chestiune complicată. Partea cea mai dificilă privește etnogeneza și implementarea găgăuzilor în Basarabia. Eu cred că un cititor francez, care nu cunoaște nimic despre această chestiune, cu greu va traversa toate teoriile contradictorii. Prezinți foarte bine cultura găgăuzilor. Prezinți foarte bine punctul de vedere al savanților găgăuzi din Chișinău cu aspecte ale propriului trecut, limbă și cultură, fără să fii de acord în toate cu opiniile lor. În schimb critic bibliografia ta, care ar fi fost mult mai ușor de utilizat dacă ar fi ordonată pe limbi sau într-o ordine alfabetică mai strictă.

În anul 1999 m-am plimbat la sud de Balcani; în iunie am participat la un colocviu despre insula Rodos, oraș impresionant cu fortificațiile sale bine păstrate din epoca Cavalerilor Ioaniți (actuali Cavaleri de Malta) în lupta lor cu turcii.

În iulie-august am petrecut trei săptămâni în Bulgaria; mi-am întâlnit prietenii, am lucrat în bibliotecă și am vizitat satele turcești din sudul țării (o regiune săracă, cu monocultură a tutunului, care cunoaște o gravă criză economică în zilele noastre); în septembrie-octombrie am petrecut trei săptămâni în Macedonia. Acesta este de câțiva ani principalul meu teren de studiu. Lucrez la o monografie masivă despre Bitolia/Monastir, orașul cel mai poliglot din

Balcani: macedoneni, greci, aromâni, turci, albanezi, iudeo-spanioli, țigani!

Am constatat că, din nefericire, criza din Kosovo a avut repercusiuni negative asupra acestei țări mici, fragile. Prezența militară NATO este destul de brutală și stângace. Albanezii cred că toată lumea este favorabilă cauzei lor și devin tot mai aroganți.

De aici și naționalismul macedonean devine mai dur...

Perspectivile pentru anul 2000 nu sunt încurajatoare în Balcani. Cei 10 ani de post-comunism au decepționat populația, care a sărăcit, iar viața democratică se instalează cu greutate.

Ceea ce admir la balcanici este capacitatea lor inepuizabilă de a raționa într-un mod pozitiv la destinul istoric complicat al regiunii pe care o locuiesc.

Își revigorează viața, reconstruiesc, se adaptează și știu să rămână veseli, să se bucure de și cu prietenii și să ia partea bună a lucrurilor.

Nu-mi rămâne decât să vă urez dvs., doamnei Gertruda, Laurei și mamei sale multe clipe de fericire în noul an 2000, o sănătate bună și satisfacții în munca zilnică.

Foarte amical
Bernard

* 2. Dra Sylvie Gangloff, doctorante en sciences politiques (Turcologie), a l'Université de Paris I, membră a corpului didactic al INALCO, autoarea unui studiu substanțial asupra găgăuzilor, publicat în revista Turcica, 1998, tome 30, pag. 13-61, îmi scrie cu referire la volumul „Găgăuzii“:

Paris, le 20 avril 1999

Monsieur,

Il y a déjà quelque temps, le professeur Bernard Lory a eu la gentillesse se me donner une copie de vos travaux sur „Le problème gagaouze“. J'ai trouvé ce texte intéressant à plus d'un titre mais, je me permets, puisque vous semblez bien connaître cette „question gagaouze“ et vous y intéresse, de faire quelques commentaires et de vous poser quelques questions.

J'ai moi-même fait recherches sur ce peuple. Mon objectif était, au départ, de travailler sur les problèmes politiques rencontrés par les gagaouzes en Moldavie depuis 1990 (les sciences politiques sont ma spécialité et je rédige actuellement une thèse sur la Turquie et les Balkans depuis 1990). J'ai donc entamé des recherches sur ce sujet et complété mes travaux par un voyage d'étude en Moldavie en juillet 1996. Ces recherches ont fait l'objet d'une publication dans la revue CEMOTII. Ci-joint une copie (vos commentaires seront bien sûr les bienvenus).

Mais par ailleurs, j'ai bien dû acquérir quelques connaissances sur ce peuple (origine, histoire etc.) avant d'entreprendre une recherche sur leur situation politique actuelle. Ces quelques connaissances se sont avérées plus difficiles à obtenir que prévu (dispersion des sources, controverses diverses etc.). N'étant pas historienne (d'ailleurs je ne parle ni le bulgare, ni le russe, ni le roumain) je ne pouvais moi-même entreprendre les travaux nécessaires pour acquérir une bonne connaissance de l'histoire de ce peuple (du reste un seul chercheur n'y suffirait pas!) mais j'ai alors songé à rédiger un état des lieux de la recherche sur les gagaouzes, afin non pas de répondre aux nombreuses interrogations soulevées par l'histoire de ce

peuple mais de susciter quelques vocations parmi les historiens et de les aider ainsi. Cet „état des lieux“ est donc rédigé à partir des textes publiés en français, anglais et turc, mais dans l'ensemble, les études publiées dans d'autres langues ayant fait l'objet de traductions ou de commentaires en turc, cet article devrait plus ou moins résumer l'ensemble des hypothèses et travaux sur l'origine et l'histoire des gagaouzes. Ce texte vient d'être publié dans le dernier numéro de Turica. Je vous joins une copie de cet article ainsi que de la bibliographie qui y est annexée.

Ceci m'amène à faire quelques remarques sur votre texte. Tout d'abord, vous avancez (page 2) que l'origine uzo-coumane des gagaouzes est pratiquement acceptée à l'unanimité. Or, le moins qu'on puisse dire est que cette question suscite toujours de nombreuses controverses. Tout d'abord, comme vous le faites remarquer, les scientifiques bulgares soutiennent toujours la thèse d'une ascendance bulgare (voir encore la récente – 1993 – publication de Gradesliev). D'autre part, et plus important, la majorité des historiens occidentaux et turcs se sont ralliés à la thèse d'une origine seldjouke (Kay Ka'us) telle que présentée par Paul Wittek dans ses articles publiés en 1952 et 1953. J'avoue que cette thèse me semble la plus solide dans la mesure où elle concilie analyse de la langue et sources historiques (byzantines et ottomanes). Il n'en reste pas moins que les gagaouzes eux-mêmes rejettent cette hypothèse. La raison en est simple: si ils sont réellement d'origine seldjouke, cela veut dire qu'ils ont été musulmans avant d'être chrétiens, ce que les gagaouzes refusent d'admettre.

Et puisque leur langue ne peut corroborer l'hypothèse d'une origine petchénegue ou koumane, les historiens gagaouzes (D. Tanasoglu, S. Kuroglu, M. Maruneviç etc.) se rallient à la thèse d'une origine oguz/uze. Cette thèse n'est pas nouvelle puisque elle fut émise au début de ce siècle par

Moskov qui avait longuement étudié le folklore et la langue gagaouze. Or, on a très peu de traces du passage de tribus oghuz dans la Dobroudja au Moyen Age. En revanche, l'installation de nombreuses familles oghuz/seldjoukes au XIIIe siècle dans la Dobroudja est, elle, attestée par des écrits byzantins et ottomans. Notons de plus que les linguistes comme Moskov et Kowalski n'avaient pas connaissance de l'histoire de Kay Ka'us telle que nous l'a expliquée Paul Wittek et ne pouvaient donc pas soutenir l'hypothèse d'une origine seldjouke des gagaouzes.

Deuxieme point, le traite de Seyyid Loqman auquel vous faites allusion fut composé en 1599/1600 et non pas 1660, et il ne reproduisait qu'un extrait de l'oguzname (9 paragraphes sur 15 de l'oguzname ont été reproduits par Loqman) et non pas a totalité.

D'autre part, vous mentionnez (page 1) la presence de 5000 gagaouzes dans l'ouest de la Bulgarie, dans l'est de la Serbie et en Macedonie. J'ai entendu et lu toutes sortes de chiffres sur la communauté gagaouze dans cette région; vous serait-il possible de me communiquer votre source ces derniers chiffres (notamment pour les gagaouzes en Macedonie et pres de Niş, ne s-agirait-il pas plutot de surguches?).

Vous mentionnez egalement (page 1) la presence de gagaouzes en Asie centrale, precisant qu'il s'agit de deportés. Or, j'ai lu (entre autres il est vrai dans textes publiés par des chercheurs soviétiques que ces gagaouzes etaient partis volontairement en 1909-1910 à la recherche de terres a defricher). Auriez-vous des précisions sur ce sujet?

Quant au musée d'ethnographie gagaouze de la ville de Beşalma auquel vous faite allusion p. 11, lors de mon passage en Moldavie en juillet 1996, ce n'etait plus Mina Kösë qui en avait la charge mais le fils du poete Karaçoban. Je ne sais pas ce qu'il en est aujourd'hui.

Je n'ai pas également pu trouver a Paris vos articles récemment publiés en Roumanie. Vous serait-il possible de m'envoyer copies de ces articles (que je ferais traduire)? : Natiunea (références 32 et 34 de votre bibliographie), Tara Noastra (référence 33) et Glasul Natiunii (référence 35). Je vous remercie par avance.

Dans l'ensemble, vos réflexions me furent précieuses, notamment parce que je n'ai pas accès aux publications en roumain. Vos commentaires sur mes articles „L'émancipation politique des gagaouzes, turcophones chrétiens de Moldavie“ et „Les gagaouzes: état des recherches et bibliographie“ seront les bienvenus.

Je vous remercie par avance et vous prie d'agréer, monsieur, mes salutations respectueuses.

Mle. Gangloff

Prezentăm mai jos traducerea părților celor mai importante din scrisoare:

Paris, 20 aprilie 1999

Domnule,

A trecut ceva timp de când profesorul Bernard Lory a avut gentilețea să-mi dea o copie a lucrării dvs. „Găgăuzii“. Eu am găsit-o foarte interesantă, dar îmi permit, pentru că dvs. cunoașteți bine problema găgăuză și vă interesați de această chestiune, să fac unele comentarii și să vă pun câteva întrebări.

Și eu am făcut câteva cercetări asupra acestui popor. Obiectivul meu era, inițial, să tratez problemele politice ale găgăuzilor din Moldova din 1990 (științele politice fiind specialitatea mea și elaborez în prezent o teză de doctorat

asupra Turciei și Balcanilor începând cu 1990). Am făcut cercetări pe care le-am completat printr-o călătorie de studii în Moldova, în 1996. Aceste cercetări au fost publicate în CEMOTI (vă trimit o copie).

Dar am fost nevoită să aflu mai multe informații despre acest popor, înainte de a întreprinde cercetarea asupra situației sale politice actuale. Aceste informații au fost greu de obținut, având în vedere dispersia surselor, controverselor diferite etc. Nefiind istoric (nu vorbesc nici bulgara, nici rusa, nici româna), m-am gândit să realizez o prezentare a cercetărilor asupra găgăuzilor. Această prezentare se bazează pe texte publicate în franceză, engleză și turcă, dar pentru că studiile publicate în alte limbi au făcut obiectul traducerilor sau comentariilor în limba turcă asupra originii și istoriei găgăuzilor (nn. a fost publicat în TURCICA, vol. 30, 1998).

Dvs. avansați ideea că teoria originii uzo-cumane a găgăuzilor este practic acceptată de toată lumea. Dar această chestiune suscită numeroase controverse. În primul rând așa cum menționați și dvs, savanții bulgari susțin ascendența bulgară (vezi Gradeșliev). Pe de altă parte, și mai important, majoritatea istoricilor occidentali și turci se raliază la teza seldjukă (Kaikaus) așa cum a prezentat-o Paul Wittek în articolele sale din 1952 și 1953.

Mărturisesc că această teză mi se pare cea mai solidă în măsura în care ea poate concilia analiza limbii și a surselor istorice (bizantine și otomane). Trebuie spus că găgăuzii resping această ipoteză. Rațiunea este simplă: dacă sunt de origine seldjukă asta conduce la concluzia că ei au fost musulmani înainte de a fi creștini; ceea ce găgăuzii refuză să admită. Și pentru că limba lor nu conduce la ipoteza unei origini pecenege sau cumane, istoricii găgăuzi (D. Tanasoglu, S. Kuroglu, M. Marunevici etc.) se raliază tezei unei origini oguze (uze). Această teză nu este nouă, pentru că ea a fost emisă la începutul acestui secol de către Moșcov care a

studiat în profunzime folclorul și limba găgăuză. Dar sunt prea puține semne ale trecerii triburilor oгуze în Dobrogea, în Evul Mediu. În schimb, instalarea a numeroase triburi oгуze/seldjuke în Dobrogea sec. XIII este atestată de scrieri bizantine și otomane. Mai notăm că lingviștii Moșcov și Kowalski nu cunoșteau istoria lui Kaikauz așa cum ne-o explică Paul Wittek și din această cauză nu au putut susține ipoteza seldjukă a găgăuzilor.

În altă ordine de idei, dvs. menționați existența, în vestul Bulgariei și în estul Serbiei și a Macedoniei, a 5.000 de găgăuzi. Este posibil să-mi comunicați sursele dvs. și cifrele ultime (nu este vorba mai curând de surguci?). Menționați de asemenea prezența găgăuzilor în Asia Centrală precizând că este vorba de deportați.

Eu am citit (este adevărat, în texte publicate de cercetători sovietici) că acești găgăuzi au plecat voluntar, în anii 1909-1910, în căutare de terenuri nedestelenite. Aveți precizări pe marginea acestui subiect?

Cât privește Muzeul etnografic din Beșalma, când am trecut, în iulie 1996, nu mai era director Mina Chiosea, ci fiul lui D. Caracioban.

În ansamblu, reflecțiile dvs. mi-au fost foarte prețioase mai ales că nu am acces la publicațiile în limba română. Comentariile dvs. asupra articolelor mele „Emanciparea politică a găgăuzilor“ turcofoni creștini din Moldova“ și „Les gagaouzes“ vor fi binevenite. Vă mulțumesc anticipat și primiți, domnule, salutările mele respectuoase.

Mlle. Gangloff.

Notă: D-ra Sylvie Gangloff are 2 studii importante despre găgăuzi, pe care le-am publicat în cărțile mele.

3. Dr. Blagovest Njagulov, Sofia, 25.01.2006

Stimate Domnule Măcriș

Vă mulțumesc foarte mult pentru cartea Dvs. trimisă mie. Îmi este foarte necesară pentru lucrarea mea. Vă urez un An Nou fericit și multă sănătate.

Dr. Blagovest Njagulov
Institutul de Istorie Bulgarian
Academy of Sciences.

4. Dr. Miglena Ivanova, Sofia 25.02.2006,

Stimate Domnule Măcriș

Vă mulțumesc mult că mi-ați trimis ultima Dvs. carte despre găgăuzi. Este foarte important pentru mine, căci nu aveam de unde să mi-o procur. Eu pregătesc o lucrare despre găgăuzi pe care o voi tipări în București, în limba engleză. Cu siguranță veți primi un exemplar. Îmi amintesc cu plăcere de întâlnirea de la Dvs.

Salutări distinsei Dvs. soții și fiicei Dvs.

Cu stimă
Dr. Miglana Ivanova
Bulgarian Academy of Sciences.

Anexa 5

Studii de găgăuzologie în România

Între cele două războaie mondiale, majoritatea poporului găgăuz s-a aflat între hotarele României, găgăuzii din Basarabia, Dobrogea și Cadrilater.

În această perioadă încep și studiile despre găgăuzi în România. Astfel Nicolae Batzaria traduce în română cartea lui M.I. Manov „Potekloto na gagauzike i tehni obicei i nravi“, Varna, 1938. La Iași apare, în 1940, o traducere a cărții lui G.D. Balascev sub titlul „Împăratul Mihail VIII paleologul și Statul oguzilor pe țărmul Mării Negre“. Istoricul român Gh. I. Brătianu scrie o amplă introducere la cartea lui Balascev, având și contribuții proprii. De altfel, el scrie în cartea sa „Marea Neagră“: „În a doua jumătate a secolului al XI-lea pecenegii, uzii, cumanii trebuie să fi constituit mici formațiuni autonome pe teritoriul vecii Scythia minor (vol. I, pag. 328).

Constantin C. Giurescu, în monumentală sa Istorie a Românilor (vol. I, p. 198), scrie de prezența uzilor în arealul Caverna-Balcic ca precursori ai actualului popor găgăuz.

Nicolae Iorga, în „Studii românski. Harta etnografică a noii Dobrogea a României (Sofia, 1915), se ocupă de problema găgăuzilor. Nicolae Iorga emite ipoteza originii grecești a găgăuzilor, aceștia ar fi greci turciți, ipoteză care a fost respinsă de alți cercetători.

Olga Necrasov, profesor la Universitatea din Iași, publică, în 1940, lucrarea „Elemente etnice turcești din Dobrogea“, R.O.14, 1938, pag. 66-80; în acest stadiu, Olga Necrasov stabilește că, din punct de vedere antropologic, găgăuzii nu sunt nici bulgari turciți, nici greci turciți.

Istoricul Mihail P. Guboglu își publică, în anul 1939, teza de doctorat „Găgăuzii în lumina istoriei“ în revista „Ildârâm“ nr. 2, Constanța-Bazargic.

Istoricul Ion Nistor publică în „Analele Academiei Române, memoriile Secției de Istorie“ (tom XXVI, nr. 13, 1944, 39 pag.) studiul „Așezările bulgare și găgăuze din Basarabia“.

Filologul cumanolog Vladimir Drâmbă, care se ocupă de studiul limbii găgăuze în articolul „Aspecte din fonetica găgăuză“ în revista „Fonetica și Dialectologie“, vol. II, București, 1960, pag. 129-129; mai scrie și articolul „La repartition des parlés turcs en Dobrudja“ în Acta Orientalia Hungarica, 1970.

Istoricul turcolog Aurel Decei dezbate problema colonizării turcilor seldjukizi în Dobrogea, în secolul al XIII-lea, în studiul „Relații româno-orientale“, 1978, pag. 162-192 și susține ipoteza seldjukă în etnogeneza găgăuzilor și în organizația statului oguz în Cavarna, admitând totuși că, la venirea lui Izzedin-Kaykaus la Cavarna, aici există un stat oguz independent cu populație turcică și având religia ortodoxă.

Aurel Decei, referitor la denumirea de citaci, pe care a dat-o Evlia Celebi, în 1651, locuitorilor din zona Cavarna, scrie despre citaci: „După cum sultanul Mehmed al II-lea își bătea joc de șeful lui Ak Koyunlu, considerându-l uzurpator al tronului lui Timur Lenk, tot așa Hassan padișah turcoman curat îi înjura pe otomani, numindu-i citaci, adică turci amestecați, impuri, afirmând că este în luptă turcismul și citakismul (Türklük Citaklikar, Istoria Imperiului Otoman, București, 1978, pag. 128).

În perioada războaielor ruso-turcești din sec. XVIII – XIX, majoritatea găgăuzilor, din Varna – Cavarna – Balci, s-au mutat în nordul Dunării, în Bugeacul Basarabiei. După 1812, anul răpirii Basarabiei de către ruși, găgăuzii au ajuns

sub dominația rușilor. În această perioadă apăreau în statisticile rusești ca bulgari, Numai la recensământul din 1890, au fost evidențiați separat ca găgăuzi.

După unirea Basarabiei cu România, în 1918, găgăuzii s-au manifestat plenar în cadrul statului României. Buni cunosători ai limbii române, în paralel cu limba lor maternă – găgăuza, ei au ocupat posturi importante în viața politică și culturală a României, având deputați în Parlament, avocați, doctori, ingineri, profesori, preoți ș.a.

După al doilea război mondial, găgăuzii au intrat într-o perioadă de rusificare.

Generația de după 1940 nu cunoaște limba română, dar nici limba maternă – găgăuza.

În 1994, găgăuzii au căpătat o autonomie relativă fiind organizați în UTA Găgăuzia. (Unitatea administrativ teritorială Găgăuzia).

N. Rusali s-a ocupat de problema găgăuză și a scris articolul „Ce sunt ei și ce vor“ (Tinerama, 8-15 noiembrie 1990, pag. 8-9). N. Rusali face următoarea afirmație: „Trecerea în masă a găgăuzilor la creștinism a însemnat o serioasă traumă în conștiința colectivă otomană, din moment ce, în memoria limbii turce, denumirea acestei etnii înseamnă trădarea credinței drepte“. În prezent, această situație este perimată și statul turc manifestă simpatie și acordă sprijin găgăuzilor.

Andrei Oișteanu, cercetător în domeniul antropologiei culturale, în cartea sa „Mithos și Logos“, are un capitol important dedicat găgăuzilor, în care dezvoltă ipoteza provenienței oguze a găgăuzilor. Oguzii reprezentau nucleul care a coagulat statul oguz (sau turcmen, cum îi spunea țarul bulgar Ioan Assan al II-lea), care conținea o populație eterogenă: pecenegi, cumani, vlahi, bulgari, greci ș.a.

Mihaela Babuška de la Catedra de istorie a Facultății de Istorie a Universității București, se aliniază opiniei recunoscută de majoritatea cercetătorilor referitor la originea și dezvoltarea istorică a găgăuzilor.

Un studiu important având un punct de vedere total diferit referitor la etnogeneza și istoria statului găgăuz (oguz) a fost elaborat de cercetătorul și istoricul Constantin Rezachievici în lucrarea sa „Găgăuzii“ (Magazin istoric nr. 5 – mai și 6 – iunie 1997, București, pag. 60-68).

Constantin Rezachievici nu este de acord cu ipoteza formării statului găgăuz, începând cu sfârșitul secolului al XI-lea – începutul secolului al XII-lea în regiunea Caverna. El susține că formarea statului găgăuz a avut loc în zona Babadag cu coloniștii aduși de Izzedin-Kaykaus, în 1262, în această zonă. După C. Rezachievici, în zona Caverna nu a existat nici un stat oguz (găgăuz), iar statul lui Balica, din anul 1346, este un stat pur bizantin.

Seldjukizii așezați la Babadag, pe care C. Rezachievici îi numește găgăuzi, după numele lui Kaykaus, pronunțat gaigaus, s-au așezat alături de români, pecenegi, genovezi și cumano-tătari. Prezența românilor ortodocși ascultători de Mitropolia din Vicina (Isaccea) din imediata apropiere, a fost determinantă în creștinarea găgăuzilor, rămași fără conducători după ce o bună parte a populației s-a reîntors în Anatolia.

Anatol Măcriș, într-o serie de cărți vezi 28,3 tratează mai multe probleme privitoare la găgăuzi, dar în mod special etnogeneza acestora și istoria lor în perioada apartenenței lor la România (1918-1940); perioada cea mai fastă a istoriei lor, având o pleiadă de intelectuali, unii cunoscuți oameni de știință.

În problema etnogenezei găgăuzilor, în România sunt două curente: a) găgăuzii provin din seldjuci (C. Rezachievici) și b) găgăuzii provin din oguzii veniți prin

nordul mărilor Caspică și Neagră. Acest din urmă punct de vedere este al oamenilor de știință din Republica Moldova și Găgăuzia. Anatol Măcriș nu numai că împărtășește punctul acesta de vedere, dar vine cu noi argumente pe care le arătăm mai jos.

Ipotezele privind etnogeneza găgăuzilor:

I. Ipoteza cumană. Originea cumană a găgăuzilor a fost lansată de C. Irecek și continuată de savanții ruși de până la 1918 (V. Barthold, V.G.Vasilievski, Petr Seim); ulterior s-a constatat că limba cumană, deși înrudită cu găgăuza, este diferită și astăzi s-a renunțat la această ipoteză.

II. Ipoteza bulgară – în sensul că găgăuzii ar fi bulgari turciți. Este fals, s-a constatat din studii antropologice, turcii nu obligau popoarele supuse să treacă la limba turcă, ci la religie islamică; de exemplu pomacii, bosniacii, megleno-românii, albanezii și-au păstrat limba lor.

III. Ipoteza greacă nu mai este luată în discuție astăzi nici de găgăuzi, nici de greci.

IV. Ipoteza seldjucă. Cercetătoarea franceză Sylvie Gangloff susține ipoteza savanților occidentali și turci că găgăuzii sunt urmașii turcilor seldjuci ai lui Izzedin Kaykaus, motivând că prezența seldjukizilor în nord-estul Bulgariei este menționată în cronicile bizantine și otomane, iar prezența uzilor de peste Dunăre nu este menționată. Paul Wittek mai spune că Moșkov și Kovalski nu aveau cunoștință de episodul Izzedin-Kaykaus.

În combaterea acestei teorii și în susținerea originii oguze a găgăuzilor, Anatol Măcriș, în plus față de argumentele savanților istorici și lingviști găgăuzi (D. Tanasoglu, G. Gaidargi, St. Curoglu, M. Marunevici, M.N. Guboglu, E. Colța, L. Cimpoeș) adaugă:

a) nu este adevărat că Kovalski nu cunoștea episodul Izzedin-Kaykaus. El a stabilit cele trei straturi ale limbii

găgăuze: oguz, seldjuk și otoman, deci cunoștea prezența seldjukilor.

b) Episodul Izzedin Kaykaus a avut loc în anul 1261, pe când, încă în anul 1230, deci cu 31 de ani mai înainte, țarul bulgar Ioan Assan II a scris negustorilor din Ragusa (Dubrovnik) că la Carvuna s-a instalat un popor de origine turcmenă și religie ortodoxă și s-a organizat principatul Carvuna, cu capitala la Caverna. Cronicarii bizantini Allalates și Skilitzes scriu (citată din V. Spinei, *Marile migrații în estul și sud-estul Europei în sec. IX-XIII*); „În anul 1067, uzii au trecut Dunărea și au ajuns în Greția. Decizia unor grupuri de uzi de a părăsi Imperiul le-a fost încurajată de darurile trimise de Împăratul Constantin XI Dukas. Efectivele care nu s-au grăbit să se întoarcă au fost decimate de ciumă și foamete. Cei care au reușit să se salveze din cei rămași în Imperiu și-au oferit serviciile bazilicului, care a dispus să fie colonizați în Macedonia. Unii din conducătorii lor au fost investiți cu înalte demnități oficiale“.

Zonares (cartea 17, capitolul 9) redată în Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor* (II, București, 2000, pag. 78 și 84) scrie: „În anul 1065 uzii din Tracia trecând peste tot au prădat și oastea care împăratul împotriva lor trimisese bătând, pe hatmanii vii i-au prins și până în Greția ciabilurile au ajuns. Dar ciuma a topit mulți uzi iar cei rămași s-au închinat împăratului și au rămas în Machedonia. Aici s-au dat după obiceiul romeilor și s-au făcut ascultători, destul ca unii și la cinstea de boieri senatoriști au încăput“. Având bunăvoința bizantinilor, o parte din uzi s-au deplasat în Dobrogea pe litoralul Mării Negre, iar o parte s-au întors în stânga Dunării, fiind vasali cumanilor sau rușilor kieveni. Aceștia din urmă, numiți în cronicile rusești „torki“ sau „ciornîe klobuki“ (kara bulak în

cronicile turcești), au fost alungați de Vladimir Monomahul, în anul 1122, în Dobrogea de sud, la uzii rămași acolo.

Istoricul C.C. Giurescu, în „Istoria Românilor“ vol. II, 1974, scrie: „în partea de sud-est a Dobrogei, în Țara Cavarnei sau în limba greacă Karvuna Hora (adică Principatul Karvuna), amintit încă de pe vremea țarului Ioan Assan II, într-un document din perioada 1230-1241, a luat naștere în prima parte a secolului al XIII-lea un stat sub conducerea lui Balic, în 1346“.

Un alt argument: între Caverna și Babadag, unde s-a oprit de fapt Izzedin-Kaykaus, este o distanță de cca. 250 km. Se poate presupune că seldjucii, când au ajuns la Caverna și au găsit o populație de aceeași origine, organizată într-un stat, să fi făcut un popas mai de durată, o iarnă sau chiar 2-3 ani, apoi au plecat mai departe, la Babadag, acolo unde Imperiul Bizantin le-a permis să se așeze.

De aici și stratul de mijloc al limbii găgăuze, după cercetarea lui Kovalski. În concluzie a existat un principat oguz (uz, găgăuz) la Caverna, din secolele XII și XIII care a fost continuat de statul lui Balica, Dobrotici și Ivanhos până a intrat sub dominația otomană.

În cărțile sale Anatol Măcriș tratează:

- în „Găgăuzii“ ediție bilingvă româno-franceză, istoria și limba găgăuzilor, etapele obținerii autonomiei culturale în cadrul Republicii Moldova și date statistice;

- în „Găgăuzii și românii“ relațiile excelente ale găgăuzilor cu românii și evoluția favorabilă a etniei găgăuze în perioada 1918-1944;

- în „Găgăuzii, opinii și însemnări“, aspecte detaliate a etniei găgăuzilor;

- în „Găgăuzii. Note despre limba găgăuză“ tratează influențele suferite de limba găgăuză;

- în „Găgăuzii din Basarabia în trecut și în prezent“ și „Găgăuzii cred în ziua de mâine“ se arată cultura și învățământul găgăuzilor în trecut și în prezent;

- în „Găgăuzii din diaspora și de acasă“ situația prezentă a găgăuzilor.

- în „Găgăuzii în literatura și publicistica română“ diferite opinii asupra găgăuzilor.

Bibliografie

1. Balasceff G.D., L'empereur Michel VIII Paléologue et l'état des oguzes aux bords de la Mer Noire, Iassy 1940.
2. Baskakov N.A., Tiurkskie jaziki, Moscova 1961.
3. Brătianu G. Nouvelles contributions a l'histoire de Dobrudja au Moyan Age, R.H.S.E.E., XXI, 1944, pag.70-81.
4. Brătianu G., Marea Neagră, vol. I, București, pag. 328-337.
5. Brătianu G., Introducere la opera lui G.D. Balasceff.
6. Ceachir M., Bessarabialî gagauzlarîn istoriasî, Chișinău, 1933, 132 pag.
7. Ciobanu St., Basarabia: populația, istoria, cultura, Chișinău, 1922, pag. 36-37.
8. Cazacu M. et Trifon M., Moldavie ex-soviétique: histoire et enjeux actuels, Cahiers d'Istok no. 2-3, Ed. Acrotie, avril 1993, pag. 42, 133-134.
9. Decei A., Problema colonizării turcilor seldjukizi în Dobrogea sec. XIII, în Relații româno-orientale, 1978, pag. 162-192.
10. Doerfer Gerhard, Das Gagauzische, en Philologiae Turcicae Fundamenta I, Wiesbaden 1959, pag. 260/271.
11. Drâmbă Vlad, Aspecte din fonetica găgăuză. Fonetica și Dialectologia, vol. II, București, 1960, pag.121-129.
12. Giurescu C.C., Istoria românilor, I, 1974, pag. 198.
13. Gradesliev Iv., Gagauzite, Biblioteca Dobrudja nr. 5 Ed. L. Beșkev, 1993, Dobrici, Bulgaria.
14. Guboglu M., Găgăuzii în lumina istoriei. Ildârâm, no. 2 1939, Constanța – Bazargic
15. Ghibănescu Gh., Originea Hușilor, Bârlad, pag.35-47

16. Hoppe Ernst Max, Die Türkischen Gagauzen Christen, en Oriens „Christianus“, vol. 41, 1957 Wiesbaden, pag. 125.

17. Friptu Iulian, Din trecutul oraşului Comrat, en „Viaţa Basarabiei“, an XI, no. 10-11, pag. 35-44 Chişinău.

18. Jirecek C., Einige Bemerkungen über die Überreste de Petschenegen und Kumanen, sowie über den Volkerschaften der soggenanten Gagauzi und Surguci in heutigen Bulgarien, in Sitzungberichte der könig bömische Gesellschaft der Wiesenschaften, 1889, pag. 14.

19. Koeppen P., Die Bulgaren in Bessarabien, Bulletin de la classe historico-philologique de l'Académie Imperiale des Sciences de St. Petersburg, Leipzig, 1854, vol. XI, no. 13-14, pag. 194-218.

20. Kowalski Tadeusz, Les turcs et la langue de la Bulgarie de Nord-Est, en Mémoires de la Commision orientaliste de l'Académie polonaise, no. 16, Cracovie, 1933, pag. 27.

21. Manov A.I., Poteclato na gagauzite, I-II Varna, 1939. En roumain Originea găgăuzilor, Bucureşti, 1940, trad. N. Batzaria.

22. Marinov V., Po văprosa za proizhoda na gagauzite v Bălgarii, Sofia, BAN (Acad. de Sciences de Bulgarie, 1946, pag. 151-160).

23. Moşcov V.A., Gagauzî Benderscogo uezda, Ethnograficescoe Obozrenie, 1900.

24. Moşcov V.A., Narecia bessarabskih gagauzov, St. Petersburg, 1904.

25. Oişteanu Andrei, Găgăuzii, origine, etnogeneză, istorie, Revista „22“, an 1, no. 50, 28 decembrie 1990, pag. 14-15.

26. Rusali N., „Ce sunt şi ce vor ei“ en Tinerama, 8-15 nov. 1990, pag. 8-9.

27. Seyd-Lokman, Oguzname, 1600, Il reproduit 9 paragraphes sur 15. Le manuscrit se trouve à la National Bibliotek de Vienne (no. 100, f. 109v 117v) accompagné d'une traduction latine de J.J.W. Lagus: Seid Locmani ex Libro Turcico qui Oguzname inscribitur excerpta, Helsingfors 1854, Sous formes de microfilm se trouve aux Archives de l'Etat de Roumanie (Microfilm Austria, rôle 3, cadres 1-8).

28. Wittek Paul, Yazigioglu Ali on the Christian Turks of the Dobrudja, în Bulletin of the School of orientalistic and African Studies, University of London, XIV 1952, 3, pag. 639-668.

29. Zajacikowski W., Jazyk i folklorgagauzov z Bulgarii, Polska Academia Nauk 5. Krakovie, 1966.

30. M.V. Marunevici, Poselnija ziliste i usad'ba Gaguzov, juznoi Bessarabii v XIX, Kisinev 1967.

31. Tanasoglu Dionis, Gaguzî. Istoriceskii ocerk (Găgăuzii. Schiță istorică) Sovietskaia Moldavia, Chișinău 2 oct. 1988.

32. Tanasoglu Dionis. Istoria găgăuzilor, Chișinău, 1994.

33. Tanasoglu Dionis, Gagauz istoriasî, Curs universitar, Universitatea Comrat, 1994.

34. Guboglu, Mihail N., Malîie tiurkoiazicinîe narodî Balkanskogo poluostruva. K voprosu o proishodjenii gagauzov, Moscova, 1967.

35. Gaidargi G.A., Limba și cultura găgăuzilor ieri, astăzi și mâine, Sovietskai Moldavia, 14 ian. 1990.

36. Dron Ion, Găgăuzii în localitățile sud-vestului Republicii Moldova, Moldova suverană, 24 feb. 1994.

37. Dron Ion, Populația compactă găgăuză și componența națională, Moldova suverană, 18 mai 1994.

38. Dron Ion, Gagauz yeri: Rusificare în ascensiune ori Încotro mergem?, Tineretul Moldovei, 24 apr. 1996.

39. Dron Ion, Proveniența găgăuzilor, Tineretul Moldovei, 5 iunie 1996.

40. Dron Ion, Citak etnomin kokeni, Ana sözü, 21 dec. 1994, Comrat.

41. Mehmet Naci Önal, Din folclorul turcilor dobrogeni, Ed. Kriterion, București, 1997, 400 pg.

42. Dron Ion, A existat un stat numit „Țara Uzilor?“, Revista de Istorie a Moldovei, 1995, nr. 3-4.

43. Mehemet Ali Ekrem, Din istoria turcilor dobrogeni, Kriterion, București, 1994.

44. Güngör H. Argunsan M., Gagauz Türkleri, Ankara, 1992.

45. Anmet Cebeci (Cebegi), Oevientide gagauzlar, „Türk kulturu, 1992, nr. 34.

46. Derjavin N.S., O naimenovanii i etniceskoi prinadlejnosti gagauzov, Sovietskaia etnografia, 1937, nr. 1.

47. Draganov P., Izvestia imperatorskoi Akademii, tom 1, pg. 745, St. Petersburg, 1806.

48. Pittard Eugène, Les peuples des Balkaan, 1912, pag. 407-408.

49. Ciachir M., Originea găgăuzilor, în „Viața Basarabiei“, 1933, nr. 4.

50. Dron Ion, Gagauzskie geograficeskie nazvania, Știința Chișinău, 1992, pag. 182 (în lb. rusă).

51. Moșkov V.A., Turețkie plemena na Balkanskom poluostrove, Izdat. Russkogo Geograficeskogo Obscestva, Tom 40, 1904.

52. Suphi Tanrıöver, Balkanrada Türklük, Bucarest, 1936

53. Kemal Karpat, Gagauz, Sovietskaia etnografia, Moscova, 1992.

54. Atanasov Georgi, Oște bednăj za etnoghenezia na gagauzite, In: Bălgărite Severnoto Pricernomorie, tom V, veliko Târnovo, 1996.

55. Nistor Ion, Așezările bulgare și găgăuze din Basarabia, *Analele Academiei Române, Mem. Secției istorice*, tom XXVI, nr. 13, 1944, 39 pag.

56. Eremia A.I., Toponime turcice (cu litere chirilice), Chișinău, 1981, pag. 38-45.

57. Mesceriuc Ir., Соціал 'no-economiceskoe razvitie bolgarskih i gagauzkih siol v iujoni Bessarabii , Chișinău, 1970.

58. Rezachievi C., Găgăuzii, *Magazin istoric*, nr. 5 (mai), nr.6 (iunie), 1997, București, pag. 60-68.

59. Poppe Nicolas, *Introduction to Altaic linguistics*, Wiesbaden, 1963, pag. 33-36.

60. Cornelia Călin Bodea, Români și otomani în folclorul românesc, București, Ed. Kriterion, 1998, pag. 145-164.

61. Babușka Mihaela, Contribuții privind originea și evoluția istorică a găgăuzilor, *caietul laboratorului de studii otomane*, nr. 2, 1993, pag. 16-28.

62. Gangloff Sylvie, L'emancipation politique des gagaouzes turcophones chretiens de Moldavie, *CEMOTI*, nr. 23, ianuarie-iunie 1997, pag. 230-258.

63. Gangloff Sylvie, les gagaouzes: état de recherches et bibliographie, *Turcica* 30, 1990, pag. 13-61, Ed. Peeters-Lueven.

64. Sadoveanu M., *Depărțări*, Casa Școalelor, 1930, C II, pag. 45, CV, p. 76, București.

65. Măcriș, A., Găgăuzii, ediție bilingvă româno-franceză. Ed. Agerpress Typo, București, 1999 (conține o bibliografie cu 116 poziții, a se vedea VI, *Bibliografia primară*).

66. Măcriș, A., Găgăuzii și românii, Ed. Agerpress Typo, București, 2000.

67. Măcriș, A., Găgăuzii. Opinii și însemnări, Ed. Agerpress Typo, București, 2001.

68. Măcriș, A., Găgăuzii. Note despre limba găgăuză, Ed. Agerpress Typo, București, 2001.

69. Măcriș, A., Et în Cumania ego, Agerpress, București, 2002, 66 pag.

70. Măcriș, A., Găgăuzii din Basarabia în trecut și în prezent, Agerpress, București, 2003, 155 pag.

71. Măcriș, A., Găgăuzii cred în ziua de mâine, Agerpress, București, 2004, 96 pag.

72. Măcriș, A., Găgăuzii în diaspora și la ei acasă, Agerpress, București, 2005, 165 pag.

73. Dron, Ion, Despre proveniența etnonimului găgăuz în Pergamut, 1998, Anuarul arhivelor Republicii Moldova, 1999.

74. Kuroglo, St., Greția gagauzlari, Gagauz Sesi, Ceadâr Lunga, Republic Moldova, 15-16 noemb. 2001.

75. Spinei, V., Marile migrații în estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII, Institutul European, Iași, 1999.

76. Cantemir, D., Hronicul vechimii romano-moldovlahilor, II, București, 2000.

77. Rădulescu, A., Bitoleanu I., Istoria românilor dintre Dunăre și Marea Neagră – Dobrogea, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

78. Galaction, Gala, Zile basarabene, Chișinău, 1933.

79. Chirtoagă, Ion, Din istoria Moldovei de sud-est, Museum, Chișinău, 1999.

80. Harea, V., Basarabia pe drumul unirii, București, 1995.

81. Buzilă, B., Din istoria vieții bisericești din Basarabia, Editura Fudației Culturale Române, 1996, București, Chișinău.

82. Teodorova, M., Imaging the Balkans, Oxford University Press.

83. Dron, Ion, Denumiri geografice găgăuzești, Editura Știința, Chișinău, 1992 (în lb. Rusă).

84. Drâmbă, VI., Codex Comanicus, Editura Enciclopedică, București, 2000.

85. Cimpoi Mihai, O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia, Arc, Chișinău, 1997, pag. 281-283.

De același autor

1. Tradition et continuité. L'enseignement supérieur en Roumanie, în volumul „Recherches sur l'histoire des Institutions et du Droit“, XVI, Bucarest, 1996, pag. 147-175.

2. Găgăuzii, ediție bilingvă română și franceză. Editura Agerpress Typo, București, 1997, 97 pag.

3. Găgăuzii și românii. Însemnări, Editura Agerpress Typo, București, 2000, 48 pag.

4. Segmente și fragmente de istorie, Editura Agerpress Typo, București, 2000, 168 pag.

5. O cale sigură de progres. Învățământul superior românesc. Editura Agerpress Typo, București, 2001, 60 pag.

6. Fragmente de istorie și nu numai. Editura Agerpress Typo, București, 2001, 90 pag.

7. Găgăuzii. Opinii și însemnări. Editura Agerpress Typo, București, 2001, 54 pag.

8. Note de călătorie și alte însemnări. Editura Agerpress Typo, București, 2001, 130 pag.

9. Găgăuzii. Note despre limba găgăuză și alte însemnări. Editura Agerpress Typo, București, 2001, 60 pag.

10. Et in Cumania ego! Editura Agerpress Typo, București, 2002, 66 pag.

11. Scrieri, călătorii, istorii, evocări. Editura Agerpress Typo, București, 2002, 111 pag.

12. Găgăuzii din Basarabia, în trecut și în prezent. Editura Agerpress Typo, București, 2003, 155 pag.

13. Escale în spațiu și timp, Editura Agerpress Typo, București, 2003, 137 pag.

14. Găgăuzii cred în ziua de mâine, Agerpress Typo, București, 2004, 94 pag.

15. De la Nistru pân 'la Tisa și ceva mai departe, Agerpress Typo, București, 2004, 170 pag.

16. Trăind, cu gândul, a doua oară, Agerpress Typo, București, 2005, 102 pag.

17. Găgăuzii în diasporă și la ei acasă, Agerpress Typo, București, 2005, 162 pag.

18. Găgăuzii în literatura și publicistica română, București, Editura PACO, 2007, 128 pag.

... J'ai eu le plaisir de recevoir votre étude sur les Gagaouzes. Bravo! C'est une belle réalisation....

Prof. univ. Bernard LORY . INALCO-PARIS

... Cartea „Găgăuzii“ este scrisă cu căldură și dragoste față de reprezentanții poporului găgăuz....

Dr. hab. Ion Dron – Chișinău

TIPĂRIT:

Editură & Tipografie

PAGO S.R.L.

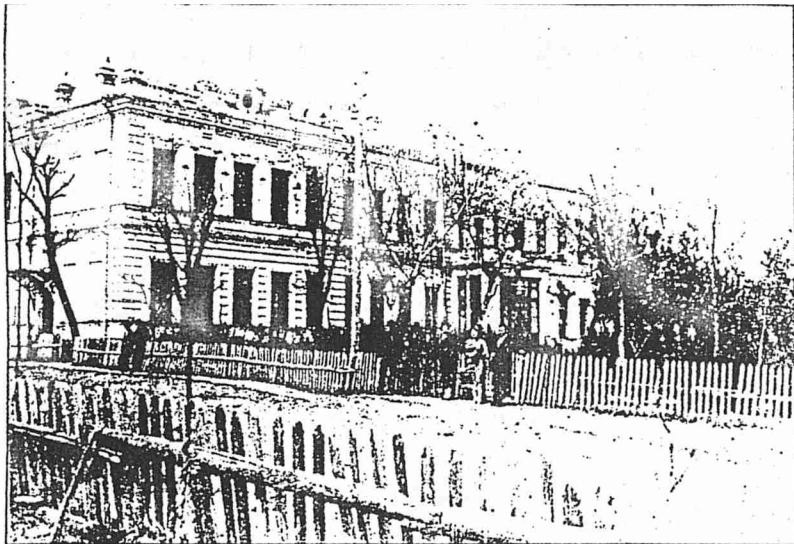

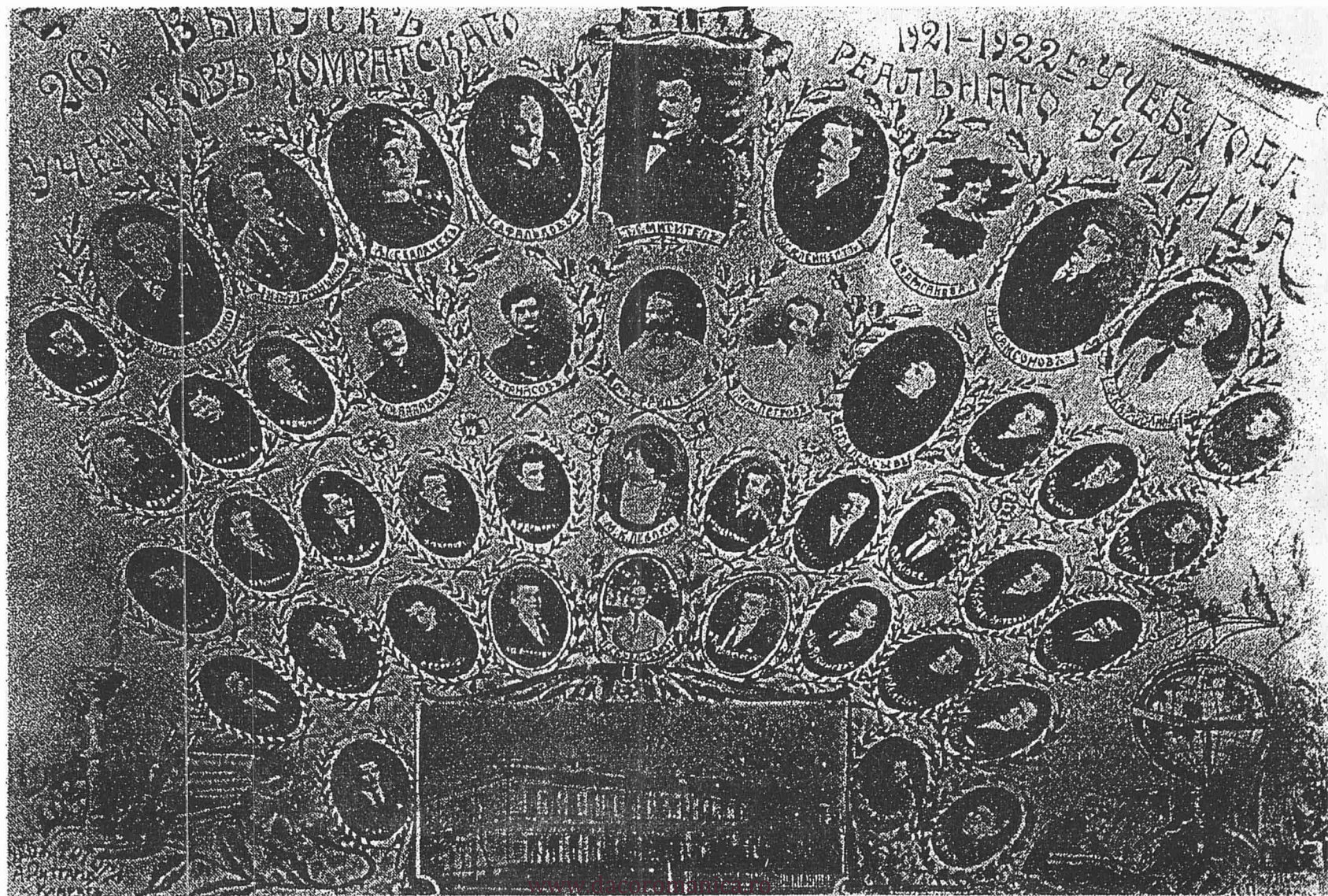
Fig. 2 . Liceul Real din Comrat

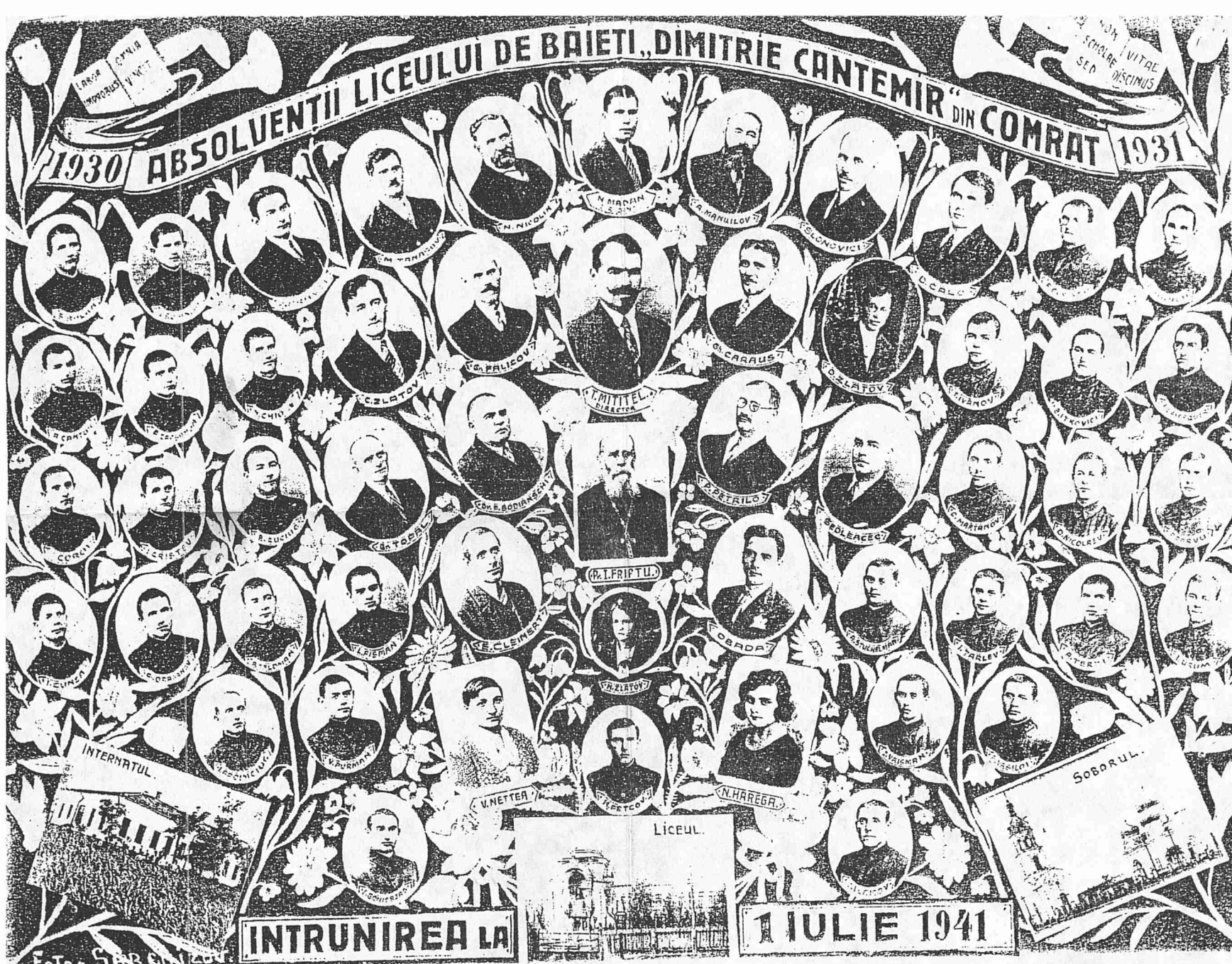
Fig. 3 . Clopotnița Capelei Liceului Real

Grupul de învățători din orașul Comrat în anul 1934

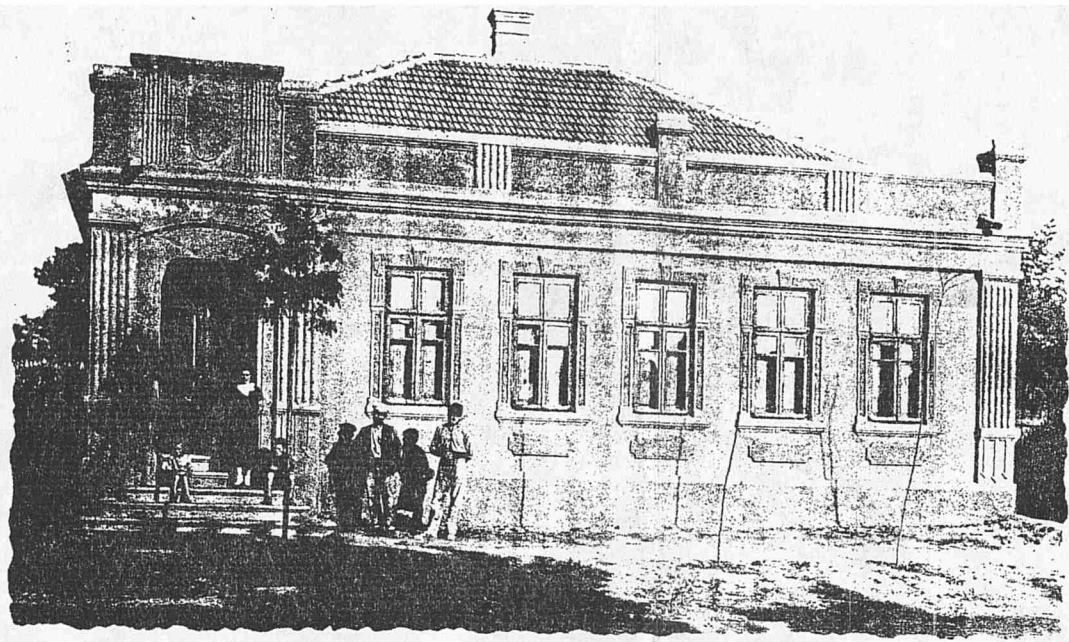
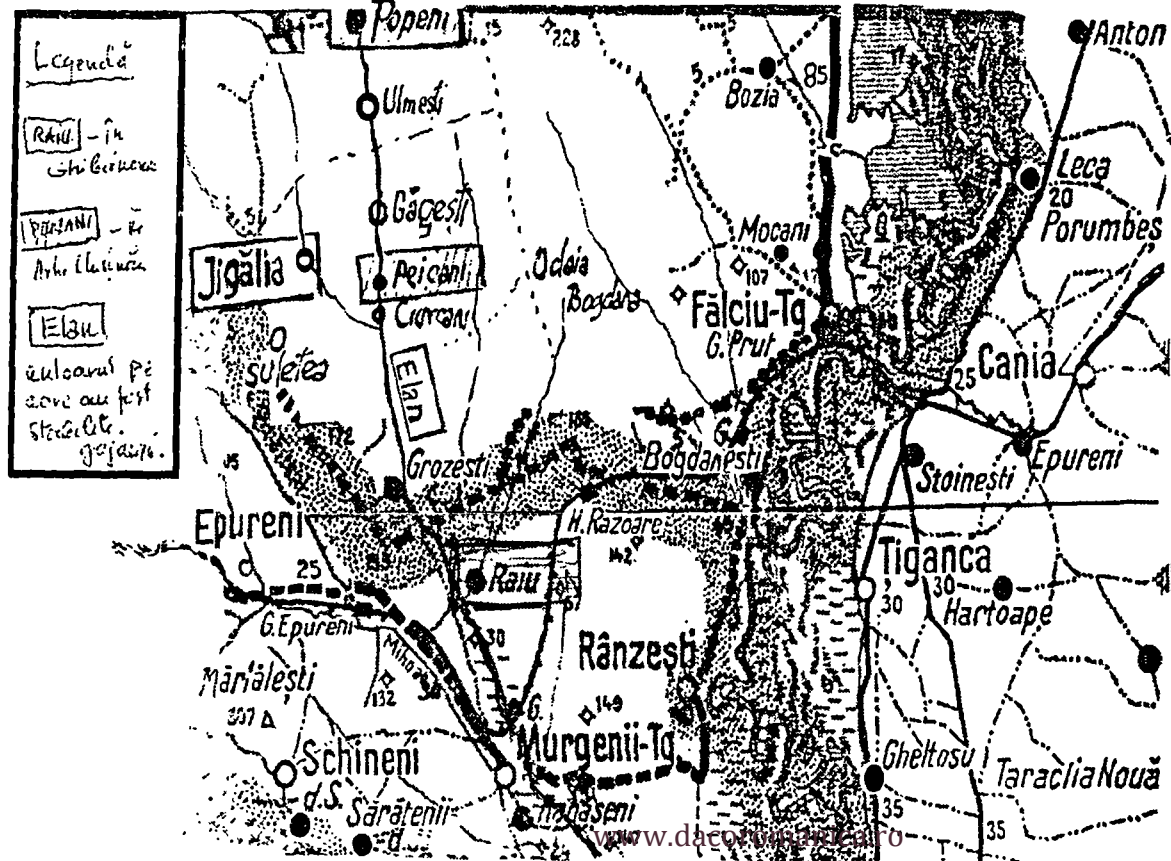
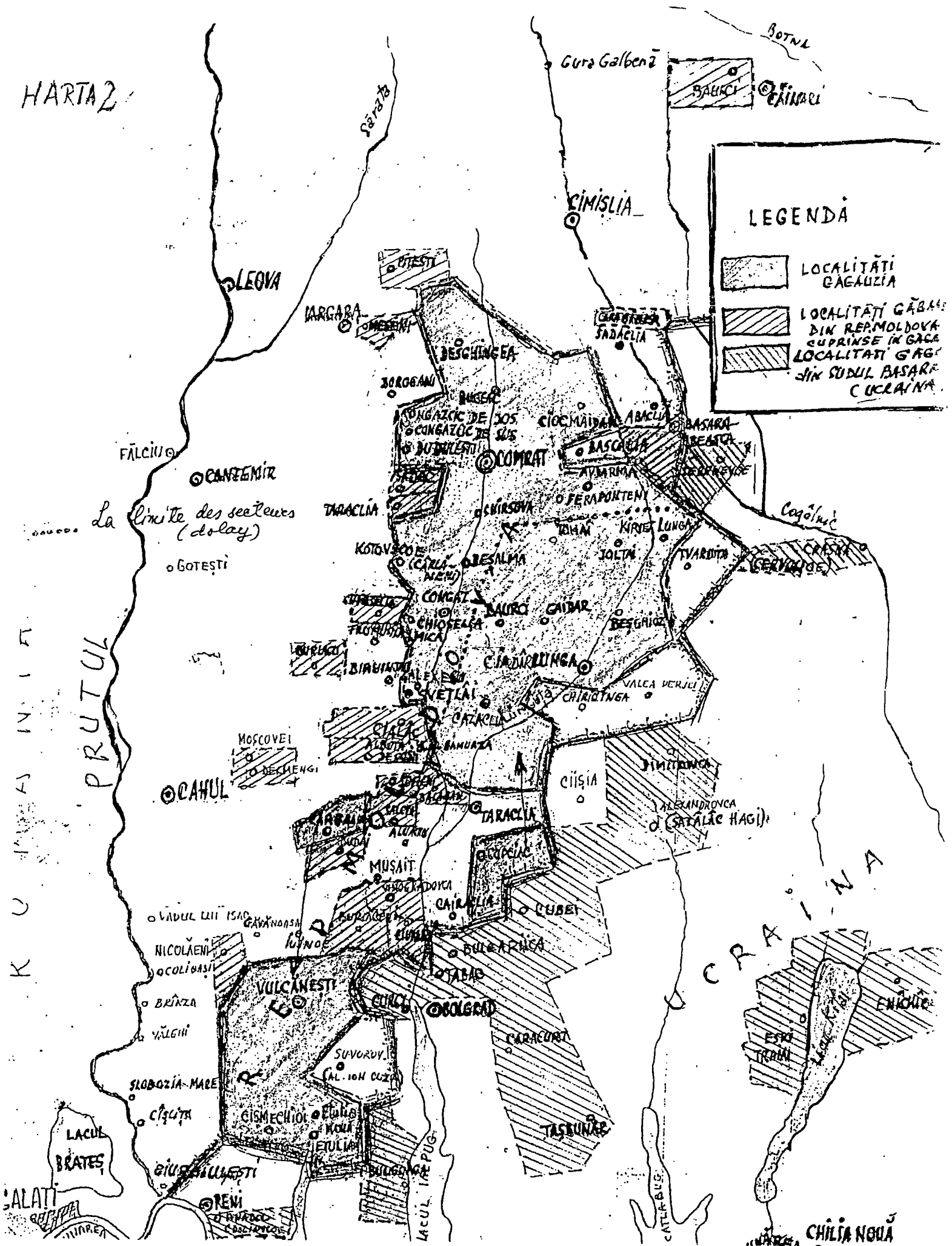

FOTO 7

HARTA 1

HARTA 2

HARTA3

